

Public Library
of the
University of Toronto
Canada (Sind)

شاه جون آکاڻيون
(ڀاڱو ٻيو)

جينمل پرسرام گلراج

قیمت: ۲-۸-۰

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره: ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

نئين سنڌي لئبرري

شاہ جون آکاڻيون
پاڻو پيو

ناميل

جينمل پوسرام گنرا جاڻي

قيمت

ڪچو ۲-۸-۰

پڪو ۱-۴-۰

۱۹۲۳

پاڻو پيو

فهرست

۶۴	سسئي ۽ ماڻس		عمر مارئي
۷۰	سسئي ۽ ساهيڙيون	۱	مارو ۽ ملير
۷۶	سسئي ۽ ڏونگر	۸	مارئي
۸۱	سسئي ۽ وڻراه	۹	قتل قوگر
۸۵	سسئي ۽ سج	۱۳	مارئي جي آزمائش
۹۲	سسئي ۽ مڪراني	۲۱	مارئي جو روڊن
۹۷	سسئي ۽ ڌوڻي	۳۰	اولي جو پيغام
۱۰۱	آخري آزمائش	۳۳	وطن جي حب
۱۰۵	خبيث هڪرار	۳۹	عمر جي جگمڙسي
		۳۳	وصال

هيو رانجهو

۱۱۱	هيو رانجهو		سسئي ۽ پنهنون
۱۱۵	رانجهو جا ڪ	۴۵	سسئي ۽ پنهنون
۱۱۶	رانجهو گهوت ۽ کيڙو ڪر	۴۶	سسئي جو جنم
۱۱۸	هيو ۽ قاضي	۵۲	ڄام پنهنون
۱۲۱	هيو ديواني	۵۴	ڪيچ ۽ قاضي
۱۲۳	وصال	۵۹	پنهنل مست
۱۲۴	مهاڄواڻي	۶۰	ڏکيا ڏير
		۶۴	سسئي جا سور

مهاڳ

”شاه جون آکاڻيون ۽ اڳوڻا پيريون“ نئين سنڌي
لئبرري جو پيريون ڪتاب هو. مون کي خوشي آهي ته
لئبرري جو آرٽس شاھ صاحب جي ڪتاب سان ٿيو.
انهي ۾ ڪو شڪ ڪونه آهي ته لطيف جي نالي تان
سنڌ قربان آهي، جو لطيف سنڌ جي ساهتي خزانن جو
هي نظير روشن هيو آهي. شاه جي آکاڻين جو ڪتاب
جدا ڇپائڻ جي مراد اها آهي ته شاه جي رسالي سمجهڻ
۾ سولائي ٿئي. اول شاه جي ٻولي ۾ مڙهيل آکاڻين
جي رستي ٻولي جي واقفيت ٿئي، ته پوءِ سندس خيال
۾ ٻي مٿي سگهجي. هي ”شاه جون آکاڻيون ۽ اڳوڻا پيريون“
۾ ساڳئي مراد سان پڌرو ڪجي ٿو. هن ڪتاب ۾
عمر مارئي، سسئي پنهنون ۽ هير رانجهو جون آکاڻيون
درج ٿيل آهن. سسئي جي ڳالهه لطيفي رسالي جي
پنهنجن سون ۾ سمايل آهي، اٽڪل ۾ سو صفحا رسالي
جا سسئي تي آهي، يعني ته رسالي جي پنهنجن ٻئي کان
وڌيڪ تر سسئي تي ڇپيل آهي. ”عمر مارئي“ سر شاه
لطيف جو هڪ ٻاڪل سهڻو ۽ نصيحت آميز سر آهي،
جنهن ۾ سنڌ جي اڳين ڳوٺاڻي جيوت واھ جي جھيل

(۴)

آهي. ”ميرزا قليچ“ جون ٿاڻ شاه لطيف ڪو نه ڇيو هو، پر جنهن صورت ۾ هي سهڻو سرسراڻي ۾ ڇپيل رسالي ۾ موجود آهي، تنهن صورت ۾ هت ڏٺو ويو آهي. انهن آکاڻين جي هن ڀاڱن جون اندريون سمجهاڻيون اونهي چار سان ڀريل آهن، جنهن جي ابتڙ ٻن مورن جدا جدا ڪتاب ۾ شاه جي ٻولي ۾ مڙهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، جو ڪتاب ”شاه جي آکاڻين جي سمجهاڻي“ جي نالي سان پڌرو ڪيو ويو آهي. اُميد اٿر ٿر اڃا اٽڪل چار ٻيا ڪتاب شاه لطيف تي پڌرا ڪندس. منهنجي پريتر مسٽر مولاچند منگهو مل واسواڻي نهايت محنت سان هن ڪتاب جا پروف ڏنا آهن ۽ ڪيترا معذرت جا نوٽ هنيا آهن ۽ ميرزا قليچ بيگ صاحب هن ڪيترن لفظن جون معذرتون ڏيئي واهر ڪئي آهي، جنهن لاءِ آءٌ ٻنهي صاحبن جو بلڪل شڪر گذار آهيان.

ڇپيل سرسراڻي

{ حيدرآباد سنڌ
جنوري ۱۹۲۳

شاہ جون آکا ٿيون پاڻو پيو

(عمر مارئي)
مارو ۽ ملير

سنڌ منجهه ٿر جو ملڪ مشهور آهي. اڄ به ٿر جي ماڻهن جي رهڻ ڪرڻ جو نونو نهايت سادو آهي، جو ويهين صديءَ جي زماني جي ذلت اڃا انهي پاڻي ۾ ڪانه گهڙي آهي. عمرڪوٽ کان پري ننگر پارڪرو وغيره شهرن جا بيان وندرو اها به آهن. انهي ٿر ۾ ملير جو به ڳوٺ هو. آکاڻي انهي وقت جي آهي، جڏهن عمر بن حمير ٿر جو بادشاهه هو. عمر سومرن جي گهراڻي مان هو، جن سومرن جو راج سنڌ تي گهڻا ورهيه مليو. شاه لطيف هن مارئي جي سهڻي سر ۾ اڳين سنڌين جي سادي هلت ۽ چلت جا واھ جا بيان ٿو ڏئي. اڄ به ڳوٺن ۾ ڪيتريون عمديون ريتيون، رواج ۽ رهنمون آهن. شاهه جا بيان

پڙهيو دل کي فرحت اچيو وڃي. اهي مايو جي ڳوٺ ۾
 مارو ذات جا ڳوٺاڻا رهندا هئا.
 ”ٿر ٿر اندر ٿاڪ مارو ٿڙن جا.“

وٽن کي وڏا واپار ڪونه هوندا هئا، ٺڪي کي به
 لذت نه هئي. هوندا هئا. ڏوٽي ماڻهو هئا، جي جهنگل
 جي مڪ قس جي ان (ڏٺ) تي گذران ڪندا هئا.
 ”آئين ۽ چاڙهين ڏٺ ڏهاڻي سومرا.“ وٽن جا يون ۽
 کي اڏيون ۽ پڪيون ڪونه هونديون هيون،
 ”ڪارا ڪهر ڏيهه ۾، بهار واري منجهه وڻاڻ“ پر ننديون
 جهوپڙيون هونديون هيون. ”پن پڙو ننگا“ هئن، جن
 جهوپڙن ۾ هي جهانگيڙا جهنگ جا ماڻهو رهندا هئا. انهن
 پکن ۾ هننکي خوب موج ايندي هئي. سڄو ڏينهن پنهن
 جن پنهن ۾ ڪم ڪندا هئا، ۽ شام جو بگهر جو پور هيو
 ڪري مونددا هئا:

مَن تَهڪَ تَهڪَڙا چڪندڙا اچن

کڙيون کڏ ٻڪليون، بگهر سر پيرن.

ٿاڪ = چاه. تَهڪَ تَهڪَڙا = تپڻ، لپڻيون.
 چڪندڙا = زور سان يا خوشي سان، بگهر ڳاڙهندا.
 ڪه = مٽي، لت. ٻڪليون = پريون، گڏيون. سر = تائين.

پور ۽ ٻيو هندي مڻهن ۾ سڃاڻ آڻيندڙ هو ۽ سندن
 شڪليون ٻيون ٻهڪندڙون هيون. هميشه سڱا ۽ سڀر
 گذاريندا هئا ۽ ٿوري ۾ ئي خوش هوندا هئا :
 ” ٿوري قوت قرارها، رهن سهرست.“

گانيون مينهن ۽ اُٺ پنهنجا هوندا هئا، جدا
 ڪير مڪڻ، پاڻ ۾ خوب کائيندا هئا ۽ آئي وئي ڪي هڻ
 خوشي سان ڪارائيندا هئا. پنهنجن ننڍن ٻالن جا
 ميوا ۽ پنهنجن مانارن جون ماڪيون وٺڻ جهجهيون
 هونديون هيون :

(۱) وليون وٺ ڦارها، لڙنگيو لس

آليو وجهن آهرين، سندا ٿوهن لس

ميوا مڇر ماڪيون، سڱا چڪن جس.

(۲) سڱا ڪيو سيد چئي، سائون سڪائين

منجهان لڏ، لطيف چئي، جانور ڪيو چارهن.

قرارها = خوش يا آرامي ٿيا. سهر = هل وارا. ست =
 طاقت سان. لس = گهڻا، مڪ هڻي، هٿان، مڪ هڻي
 هٿيان. نڱيو = لڪڻو. لس = ڏگر، ڏير. جس =
 سواد، لذت. سڱا = پوڙيون، ويڙهيون. لڏ =
 جهنگلي گام جو ڏٺ وانگر ڪاچندو آهي.

وٽن ڪڍڻ به قسم جي سختي ڪانه هوندي هئي،
نڪو ڌڪار وٽن هو:

”تن وٽهين ويڙهي ڇڏين هر سڌائين ڪار.“
ٻاڏين ملڪن جي ڪپڙن جي کين گهرج ڪانه
هوندي هئي، سندن دٻون ۽ ڏيڻون، سس ۽ ڪرن جي
ان منجهان ۽ ڪپاڻ منجهان ڪپڙا ٺاهينديون هيون.
”اوھ ٿا ڪورين ڪوٺري سرتيون، مٿان سس.“
اڄ پڻ ٿر جا ڪٿا ۽ لويون مشهور آهن، هر تن ڏينهن
هر يعني ڪي سو درهه اڳي به اهي وٽن چار هوندا هئا.
جڏهن شام ٿي جوي:

”جٺ ڪرڙ، ڪٿا ۽ ڪاميون، پال ٻڪا ۽ ٻڪا.“

هنن جون زالون پائينديون هيون لويون، ۽ هنن
جا مرد پائيندا هئا ڪٿا. هنن کي سڏيو ٿي هو ”ڪٿيڙا“، ۽ هنن جي
زالن کي چئبو هو ”ڪٿيڙيون“. لاکه مان رنگ ٺاهي ڪٿي
لويون کي ڏينديون هيون ۽ اهي تر ائين هيون پائينديون
هيون نه ڏاڍيون ڪي سڀنيون زالون پائيون اٿيون!

ڪورين = ڪٽرين، سس = گهٽين، ڪوٺري =
نرم آن، ڪرڙ = ساديون فراڻيون، ڪاميون = آن
جا پورا، پال = ڪٿي جهڙو آن جو ڪپڙو مٿان ڍڪ
لهر ٻڪا ۽ ٻڪا = ڪرڙ جي پڪل ميوو، پڪل ڏوراء

”جہ لاکہ رڻائون لو آيون، نه شالديان سون!“

سندن چوڪريون مارو ذات جو مارو ٿيون، شڪل
جن به گهڻو ڪري سهڻيون هيون. وٽن پردو ڪونه
هو، جو گهرن ۾ اندر قابو وٺيئون هجن. هندن ماڻهن ۾
ان وقت سادگي سان گڏ ستر ۽ سيل جو وڏو قدر هو،
تنهنڪري ليدنگرين ۾ مريادا ۽ نيٽي جو انگ جو خوب
محنت ۽ پورهيا ڪنديون هيون، ۽ پنهنجن مردن ۽ مائٽن
کي مدد ڪنديون هيون؛ البت رانديون روينديون،
ساديون ۽ وندر داريون به خوب ڪنديون هيون. ٻيا
وٽن ميوا ۽ ماکيون، ڪير ۽ ڏڏ، هڪا ۽ ٻيرون، گولاڙا
۽ گگريون، ڏورن ۽ پسيون هيون، مڙو، سو خوب وندر يون
وٺيئون هونديون هيون. انهن راندين رويندين ۽ وندر
کي مارڻي ڪيئن نه ٿي ياد ڪري! انجو شاه صاحب
نوايت همدي زان ۾ ٿو بيان ڪري:

ڏيه ڏاڏا ٿي پکڙين، آ؟ ويڙهيچن ڏي ويڙهي
يڱر ساميڙين سان، ساڻهه مدجهه ستيڙهي

رڻائون = رڱيايون، گولاڙا ۽ گگريون ٿر جون دليون
۽ پوڙا ۽ اڻ مڃو ٿر. پکڙين = ويڙهيچن =
مارو ٿين. ساڻهه = ويڙهيچن. سگريون

آڻا مڀڻس ملير ۾ ، ۱۵ گڙا ڏهڙ ڏنڊي
 سر، انهي ڏيهه جا ڪوڊير ڦوٽ ڪنڊي
 گوليون گولڙن جون ، جهيبي سان جهٽيندي
 ڪوڪڙ ڪوڊيون ۾ ، ڳوٺ ڳوٺ ڀريندي
 ميدن برادن تي ڪيه مانڊا ڳاڙيندي ،
 پسي ڪاٿي هيت ۾ ، ڏونرا ڏن آڻ ڏيندي .

ڪوڊن تي هاڻي ڀرڻ ڏينديون هيون ، جي ڪو ماروئڙن
 پنهنجن ٻرن لڙن ۾ ڪنڀا مڙا . انهن ڪوڊن تي ڪي ڇوڪريون
 وڃي هاڻي ڀرينديون هيون ، ۽ ڏينديون اتي ڳالهون پڻ
 ڪنديون هيون . ڪو مسافر آيو ته ان کي ۾ خوشي
 سان هاڻي پيارينديون هيون ، ۽ جي ڪير ۽ لسي جي گهرج
 مسافر کي هوندي هئي ته اهي ۾ پيارينديون هيس .
 پير ڪنڀا ٿون ٿر ۾ ، پيارين پٺون

آڻا = وسيا . ڏهڙ = ڪپڙا . ڪوڊير = وطن جون
 هاڙون جي ڪاٿن ۾ اينديون آهن . گوليون = گول
 قربا ميوا . ڪوڪڙ = ڪڪل پيرون . ميدن برادن =
 وڏن ڏينهن تي . ڪيه ۽ مانڊا ڳاڙ = ڳاڙ جا قسم جن
 مان ڦٽ نڪرندو آهي . ڪنڊي = ڪاٽيندي .
 ڏن = تحفو ، نذرانو . پير = ڪوٽ . پٺون = مال ، ڌڻا .

سائون، سيارچ، مڪڻي، جيڏيون آليون حال.
 ”من مدد مارو سندا، ڏنگر ڏار من

هاڻي ٻڙج پٽن ۾، ٻکي ٻانڊ ٻين،
 کائونبا ڪاڇن، مينهن وسندا موت تون.“

مارئي

اٺڙي سادي ۽ -هڻي زماني ۾ ملير جي ملڪ ۾
 مڪي نينگر ڄائي، جڏهن جو نالو ئي رکيائون هاري، جو جو
 سڀني سنڀلن مارو ٿين ۾ هي مارئي ملوڪ مٿي آ، اٽس
 رواجي مارو هئا. مارئي اڄ ننڍي سڀان وڻي، نينگر
 ساميڙين سان ملير ۾ خوب خوشيون ماڻيون، ۽ وندرن
 ۽ راندين ۾ خوب خوشي جو وقت گذاريو. شڪل
 جي حسين، زبان جي ملي ۽ چتر، دل جي
 ڪومل مٿي، ۽ ملير جي مڙني ماڻيون سان، زالن
 ۽ ٻارن سان نينهن ۽ محبت هيس! ۽ ٻرهن نينگر جي نصيب
 ۾ ڪو دلجو گم جو ورا ڪو هوا هٽس وٽ مڪي جوان ڪم
 ڪندو هو، تنهن جوان جي دل هن مارئي تي ئي، سو

سائون، سيارچ، مڪڻي = گام جا قسم جن مان ڏت
 نڪرندو آهي. ٻوڇ - مٿو، گهڻو. کائونبا - کئونبا
 جهنگلي کاڌي جو ميوو.

جوي نه آ؟ من ٺيڳو سان شادي ڪريان. جوان جو نالو هو ڦوڳو ! ۽ جنهن جو زالو ئي ڦوڳو، تنهنڪي ڀارئي ڪيئن قبوليندي؟ ٻيو ته ڀارئي جي دل مٿي ڀاڙ جي سڀني جوان کيت سڀن سان. انهي نالي سان ڀاڙ جي ڦوڳو ڀارئي راجپوت ڪٽنب جي مٿي، جو ”سيو ۽ سنگهه“ راجپوتن جي نالن پٺيان ٿيندا هئا. ٿر ملڪ آهيندي راجپوتن جو، ۽ اڃا به راجپوت منجهس ڳوٺا آهن، ۽ راجپوتن سان گڏيو پيو آهي. ڪوت سڄو ملڪ نهايت لائق جوان هو، جنهن جي پرام ڀارئي جي دل ڪڍي ورتي هئي.

قتل ڦوڳو

ڦوڳو جنهن جو من ۽ دل به ڪي ڦوڳو سان پريل هئا، سو هتي کيت سيو ۽ ڀارئي جي محبت سڀي ڪين سڻيو. ڀارئي جي پيءُ کي جيائين ته ڀارئي موليٰ ٿي وڃي ۽ پر پڇتائيندين. ڀارئي جي پيءُ ڦوڳو کي چيو ته منهنجي ڀارئي پنهنجو ڳوٺ ڀاڙي ڇوڏيو آهي، آ؟ ڪيئن توکي ٻانهن ڏيان. قتل ڦوڳو ڪاوڙجي اڪتو. ٽن ڏينهن ۾ مليو جي پر ان ملڪ عمر حمير جو هو. جت عمر ڪوٽ ۾ عمر راجا هو. عمر مڪ زبردست راجا هو. هي سومرو پنهنجي نالي سان هو. جوش ۽ چو وادو مڙس

هو، طبيعت جو ظاهر ڪين هو، پر ته به زماني جي عائن کان آڇو ڪين هو. عمر جي درٻار ۾ ڳوڙهه آيو، ۽ عمر کي اچي چيائين ته اي عمر راجا، ملير جي ملڪ ۾ جا ڏڪ ٺينگر ساماڻي آهي، تنهنجي مٿ سونون ۾ ڪا به جوڪر ڪانه آهي. ٺالو اٿس مارئي، سهڻي جوڪرين ۾ بهي نظير اٿيئي. اي راجا، اها جوڪر لائق آهيئي تنهنجي. عمر اهي ڳالهيون ٻڌڻ سان مڙ ۾ اچي ويو. تن ڏينهن ۾ راجائن، خاص ڪري راجپوتن ۾ هڪڙو نمونو ٻرڻ لڳو جو اهو به هوندو هو جو زور تي ٺينگر پهچائي ڪٽي ويندا هئا. البت جهڪي منجهن سياوان هئا، سي ڪنيا جي خواهش کان سواءِ زبردستي ڪين ڪندا هئا. هي سوهر راجاڻون به اصل ۾ راحوت هئا. هن عمر ۾ جا ڪيو جو ڳوڙهه کي ٻاڻ سان وٺي ملير ڏانهن نڪتو. ڳوڙهه کيس ٻڌائي چڏيو هو ته ڪيئن مارئي هٿ ڪنداسين! سانجهن جو وقت ٿيو هو ته ڳوٺ ملير جون جوڪريون، مارئي جون سامهڙيون، مارئي سان گڏ ڪو به ٻي ڇاڙڻ جو ٻاڻي ٻرڻ اينديون هيون. مارئي ۽ سندس سامهڙيون اچي ڪو به ٿي ”ڪوڏان ڪهون“ ڪنديون هيون، ڪو به جي ٻيهر وطن جو به جهڻو هوندو هو. اهو ڪوڏا ڏينهن مارئي ۽ سامهڙينس هميشه وانگر ٻاڻي ٻڏي پيو ۽ ڪو به ماڻهو نه وڃڻو ڪونه هو، پر مڇيڙ ڪو به ضرور اٿ

۴ ٿي آيو هو، سو جهڙو ۽ اريو وطن جي پٺيان ويٺو هو، ۽
 وجهه وٺڻ لاءِ سڙيل هو. ڪنهن وقت جڏهن ساهيڙيون،
 ڳالهين ۾ سمجھو ٿي ويون هيون، تڏهن وقت هر
 پنهنجو وجهه ورتو ڏٺائين ته ٻيو ماڻهو جيئڻو به ڪونه
 آهي، وري مارئي جي جاشڪل ڏٺي مٿائين، تڏهن
 مڙس کي متوالو ڪري وڌو. هن نڪا ڪئي ۽ نڪا
 ڪئي ۽ اهيئي چوڻ مان اوجتو اچي مارئي کي هٿ
 کان چڪي ڪمر کان ڪڍي وڃي پنهنجي اُٺ تي هاريائين،
 ۽ هڪدم ٽپ ڏيئي، اُٺ کي اڙي هڻي، زور منجهان
 ڀڄائي هليو ويو. مارئي ويڇاري وائڙي ٿي ويئي
 ته هي ڇا ٿيو! ساهيڙيون به اُتي ئي عبرت ۾ جهي رهيون
 ته هي ڪهڙي زبردستي، هر جنهن وقت اُٺ تي مارئي
 ڏانئون ڪيون ته منيس: - ”اڃا ڪيو حمير باله نٿي
 ٿو بند ۽“ تنهن وقت سندس سڪين ۾ به ٻاڪر ڪٽو هجي
 ويو. رڙيون ۽ ڏانئون ڪيائون، ڪيڪون ۽ واڪا
 ڪيائون، هر جيتري ۾ ڪو اڙهي ڏاهي ٿئي، تيمري
 ۾ عمر ڳچو بند ڪڍي ويو. مارو ٿڙا ويڇارا هي خبر
 ۽ واڪا ٻڌي آخر آيا، ٻڌائون ڏانئون ته مارئي مليو
 مان ڪڍي ويئي. مارو ذات جا ماڻهو اخلاق جي ڳالهين ۾
 اڌڙا سخت هوندا هئا، جو منن لاءِ هي واقعو ڳڙي ۾ ڳري
 مصيبت جو هو اول ۾ من ۾ ڪجهه شڪ به پيو. لوڳ ڦٽل

منجهون ڪڏهن ريت دل اٿاريو نه مارئي جي اڳر ئي
ڪا عمر سان دٿ رٿيل هئي، سو مارئي باطنجي ساڻس
پڇي ويئي آهي. هن ڳالهه وياچارن ماڻهن ۽ ماروڙن
پر نهايت مايوسي ۽ درد پيدا ڪيو ۽ چوڻ لڳا !

مر سڃني مارئي، مٽي مر چائي
جنهنن اڃي عمر ڪوت هر لوئي لڄائي.

پر تڏهين به دل هر سمجهيائون هئي نه مارئي، جنهن
جهڙي سيلوان سٽي ڪا ورلي ٿي، تنهن ڪيئن اهو
ڪم ڪيو هوندو! هن سمجهيو نه عمر سومري هي و زور
پنهنجو ملايو آهي. مارئي جي ڊڪهڪي - امير ٿي چي
نه ائين قيام ڪين هوندو جو مارئي چاڻي وائي اهو
ڪم ڪيو هوندو:

جنهن سٽي ست نه ڇڏيو، سا مارئي مر چائي
انهي عمر ڪوت هر لڄ نه لڄائي.

هوڏانهن مارئي کي ڪايندو عمر سومرو عمر
ڪوت جي شهر به اڃي پيشو ۽ مارئي کي پنهنجي مڃاڻ
هر وٺي آيو. مارئي وياچاري سڄي وات جي ۾ جهڙندي
آئي. پيئي زارون زار وئي ۽ هر ٻيوس هئي، زبردست
جي وس هئي. وٺي به مات وٺي به مات ڪا سواءِ حال
نه چارو ڪونه هوس.

سڀني بهڙائي ۽ ٺپي، ۽ اڃي وڏي ٿي.

مارئي جي آزمائش

عمر مغرور ۽ سهر سوسرو هو، هر ويل ڪو نه هو. هن سمجهيو ته آ؟ راجا ماڻهو، مون جي مڙي غريبن جي چوڪري آندي ۽ پاڻوت واري ته بس پيش مائٽس پڻ خوش ٿيندا، ۽ هي غريب جو ڪر مسڪين ڳولا ٿي جي ڏي و اول ڪٿي چوڪندي ڦرڪندي، بلڪ روئندي رڙندي، هر هو ۽ جنهن وقت منهنجي محلات ۾ آئي ۽ پت پتير ۽ مال متاع ڏنائين، تنهن وقت دل هرڪجي ويخديس ۽ هو ۽ منهنجي ٿي وهندي. هر عمر ڪٽ پوري ڪانه ڪئي مٿي. مارو مارئي ۽ جا مائٽ غريب مٿا، ته هر ”ڳڻن جا گهير“ مٿا، نهايت گٽوان مٿا، ۽ هي مارئي بلڪل خير رواجي نينگر مٿي! عمر آلي کيس محلات ۾ مٿي ماڙي ٿي وهاريو. جنهن ڪوئي ۾ اچي وهاريائينس، تنهن ڪوئي ۾ ڇا جلوه هو، ڇا روشني مٿي، ڇا - ونهن مٿي! هر هي مارئي ويچاري جنهن وقت کان اٺ تي ڪڍي آئي مٿي، تنهن وقت کان ماندي رهي. هن اکيون ڪٿي ڪين لهر پيو نه ڪهڙو محلات آهي ۽ ڪهڙو راجا عمر جو دهن هو آهي. عمر جيس اي مارئي، آ؟ تنهنجي سڪ جي ڇڪ ۾ رهندي، ٽولي موٽ ٿي، انهنجي نالي تي اکين ڇڪن ٿي، توکي هٿ وٺي آيو آهيان، دينر

منهنجي مورت ڏاڍي اٿم سو آءٌ ٿو ٿي مست
 ٿي ٻيو آهيان. اي مارئي، جيتوڻيڪ آءٌ ٻاڪڙل ٿو ٿو
 مائڻو آهيان، ته به منهنجي خواهش نه آهي ته ڪا آءٌ ٿو ٿي
 زبردستي ڏيان، پر تون ڏس، آءٌ راجا ڪوٽ جو،
 مون وٽ مال متاع جي ڪمي آهي ڪانه، تون ڇڏ نه
 ڪي، مونوت ٿي ويهر. مارئي کي چيائين ته ڏس هي
 محلات خاص ٿو ٿو آهي، هي باغ باغيچا سڀ ٿو ٿو آهي
 هاڻ تون مونسان ٿي ويهر. هاڻ مارئي، ڇڏ تون روئڻ
 راڙو ۽ تون هاڻ مونوت منهنجي ٿي ويهر.

مارئي جذمين ڏٺو ته هي ڪو راتو مونڪي
 وٺي زبردستي سان آيو آهي، پر تڏهين به چاهه
 ڪرڻ وارو ڪونه آهي، تنهنڪري مارئي جيتوڻيڪ ڪم
 هر مٿي، ته به ڪجهه ڊپ گهٽ ٿيس. ڊپ ڪو ٻيو
 ڪونه هوس، ائين هئي نينگر بهادر هئي، پر ڊپ رڳو
 پنهنجي سيل جو هوس ته آءٌ اڪيلي هوس، ڪٿي ”رور
 ٻن رهائين“ مارئي چئڻ وڙي، آئي، نئين ڪ
 ٿي به ٻيو ڪن رکيائين، پٺ به ٿي ڏيئي رهي. ڪم ڇڏ
 ته ڪت تي ته ٻلا ويهر. تڏهين ٿي مارئي جويس: ڙي ڪم
 راجا، منهنجي مٿن ماڻس جا ٻڪا آهن هٿن تي، آءٌ ڪيئن
 ٻن ۾ پٺ، پر دٻو، امن.

ٺنهندي ڪٽ ٿي وٺان . منهنديجو مڱڻو ٿيو ڪيت سمين سان
 آ؟ ڪٽ ٿي وهنديس ته ان سان وهنديس، باقي هئي
 ڪنهندي ڪٽ ٿي مونکي دھڻو ٿي ڪونه آهي؛

”جتي آب آگوند رها، هاڻي مٿي هٿ

آ؟ ڪيئن ان ري، سو ميرا، کلي چڙهان ڪٽ.“

هرجنهن جي دل هر ڪار جي مستي مٿي، تنهن ٻانيو
 نه هئي نينگر رڳو ٻاهرين زبان ٿي هلائي، سوسائلس ملڪو
 ٿي جرجا ڪرڻ لڳو، ۽ هنکي چوڻ لڳو ته اي ماري،
 ڇڏ هاڻي اهي ٻانيون، هاڻ اچ، اچي مونوت ويهه. ماري
 انهيءَ تي جرڪ ماريو، ۽ اوچتو منهنجي اکين مان آب
 وهڻ لڳو. هن سمجهيو ته هن هر جي هن ڪو شيطان
 آهي، ۽ هو هاڻ منهنديجو ستر ٿو مونکان ڇڏائڻ گهري،
 سو هن جي دل مان درد جي ڏانن نڪري ويئي، ۽ هو
 هر کي چوڻ لڳي:

”جڏهن لوڻ لڱن لائين، جيري جيري ڄم

مون ڪٽراڳي نه ڪيو، اهڙو ڪو جهو ڪم

جان جان دعويٰ دم، تان تان هٿ هٿار سين.“

اڙي عمر، هي ڪهڙا ٿو ڪندا وڃن مونکي جوهر

هڪڙو ته منهنديجي جان هر ڀل ٿي پيا آهن، پوءِ تنهنديجا

آگوند رها = گهٽا. ڪر = ڪٽيڻ.

لفظ انهن ڦٽن کي چيري چيري مڏجهن لوڻ ٿا وجهن .

اڙي عمر، متار، هڪا امڙي ڳالهه ڪئي ائيني :

”سيل پهچڻ جي سورا، مونکي مت م آچيچ مير

گهڻين ٿورين ڏينهن ٿين، وينديس مت حمير

مڇڻ مڏجهه مليو، ڪند مٿانهون نه ڪٿان.“

مارئي جا هي دل مڏجهان ڪهڪاو جا لفظ ٻڌي

سومري عمر جي مستي گهٽ ٿي، چوڻ امڙو ڪين هو،

جوشيطاني جاهه ڪري ما، هن نينگر جا لفظ ٻڌي

وائڙو ٿيو نه ڪه هي ڳولا ٿي نينگر، ڪٿ هن جو

هڙو عجيب خيال، سو ڇا ڪيائين جو مارئي کي ڇڏي

مليو ويو. محلات جي ماڙئي کي ڪلف ڏيئي ڇڏيائين

۽ هيٺ پهرو رکيائين، ۽ هي يار ويو مليو محلات جي

پئي پاڻي ۾. مارئي شڪرانو ڏئي جو بهاء آندو،

سهر هن کي ماني موڪلي، پر بنا کائڻ پيئڻ جي مارئي

پئجي رهي.

عمر کي ساري رات نند ڪين آئي، جو مارئي

سان سچو سچو نينهن لڳي ويو هوس. هوڏانهن مارئي

کي نه نند ڪانه آئي، جو مڏجهي - موري محبت ڪيت

سين سان هئي، سچي رات روج ۾ گذاريائين. صبر

ٿيو ته عمر ماڙي تي مارئي وٽ آيو. مارئي هي
شڪل ڏسي ڏاڍو ڏک ٿيس، ڏٺائين ته منهن ئي سڪي
ويو اٿس. پر اهي چيائينس ته اي مارئي، مون کي معاف
ڪر، جو مون توهان ڪا به رات اُگهون ٿي وڃي هون.
هڏ مارئي، منهنجي جيئي پر تنهنجي محبت جون منجهن
لڳي ويون آهن، مون کي توڙاڻهن ڪا به ٻي نيت
ڪانه آهي، آءٌ توکي سچي دل سان ٿو چوان ته تون
منهنجي هر ٿيل رائي ٿي وينهه هي سڀ راج لاڳو هي
سڀ بهر تنهنجي آهي. تون لام اها ڪئي، پاء تون
هي پٽ بههر ڏيجه ته توکي اهي ڪيڏيڻ ٿا سونهن.
تڏهين ئي مارئي عمر کي جواب ڏئي ۽

(۱) پتولا پتوماريون، مۇرنى مېيى كىن
جې لاى رىقا ئوۋ، لوگيون نى شالغان سۇن
ئۇن ايللا چىۋۇ، اگىرى، پىخىمىل باقتىن
سىرە بايان سومرا، كىشى كان كەنچىن
جا ذىمىر قازا ئىلى، سالا مېخىدى لىچىر مەران.

پتو = پت پتھر. پتو ڌاريون : پتو ڌارن جون زالون.
 اڀلا جيئون = ريشم جي ڪپڙي کان. اڱري = وڏو ڪو.
 سکر = پتھر.

(۲) ارمق مڏ نه اوڍيان، پتولا پت

(۳) ٻانڌ ٻانڌ ڏيان، ارڇاچر ۽ عبير

تنهن تي عمر جيس تر ڀلا جي پت پٽيهه لٽي پهرين
 نه من اڃا ڪپڙا اٿي ڪرين، هي ميرا ئي ويا اٿيئي،
 تڏهين ئي مارئي چويس :-

”عمر اڃا ڪپڙا، ڪاٿيار يون ڪيئن ڪن

جنهين جا ٿرن هر، ورتا ويٺ سهن،

هو جي حق ڀڄن، سي ڪيئن ستيون سوهره.

عمر، تو مولڪي پنهنجي مڱيندي ڪار، ڌار ڪري

هٿ وٺي آيو آهين، سو آ؟ ڪاٿياري ٿيس، هٿ منهنجي

ور کي طعنا پيا لڳن نه تنهنجي مڱ هيئن ڀڄائي ويا،

سو آ؟ ڪيئن ويهي ميرا لاهي اڃا اوڍيان! تڏهين عمر

چوڻ لڳس اي مارئي، ڏس ڪو تنهنجي پٺيان مارو

ڪي آيا نه آهن، جيڪڏهن توهان ڪو ابترو ڪيت سين

جو بيمار هجي ها ته هن کان اڳهر تو دت اچي ڪڙو لٽي ها،

تنهنڪري

”جي مل نه آيا مارئي، تنهن رڙ مڙو.“

ارمق = ريشم جو ڪپڙو. ٻانڌ ٻا = رڱيل چنپون.

ارڇاچر = عمدو ڪپڙو. عبير = عنبري رنگ جو ڪپڙو.

ويٺ = طعنا، مهڻا. مل = اڳيان، وٽ.

مارئي ويڃاري ڪنڌو جواب ڏئي اهاڪي ڪهڙي
 خسر نه ڪرڻ ڦوڳ ڪو ڪوڙا مل سندس نسبت ڪٿي هلايا
 اهن! سائي جواب ڏئيس:-

” عمر آئين اوچتو، پڪي رهيا
 سڀرسي سومرو، ڏڪي ويا ڏيا
 زچاڻا ڪيهي، ڪندو پر پيو هارئين.“

هن، تون اوچتو ملير جي پکن ره ڪهڙي آئين،
 توکي زبردست ڏسي مارڻ ڏڪي ويا نه الائي هي ڪهڙي
 ڪرپت پيو هارين - ان ڪندو! هن، توکي ڏسي آ؟
 به ڇهي ٿي وڃان:

عمر آئين اوچتو، ڪهڙي هاڃ حمير

تو ڏئي مون پڙ ٿئي، سنڪو منجهه سرير

تنهن تي ضروري مارئي ڪي پريائڻ لڳو نه جڏهن
 توکي مارڻ ٿو، اٿلڻ ڪو نه موڪليو آهي، تڏهن مان
 مولوت ويهي ره. هي ديوان جواهر ۽ سوان رهو سڀ
 تڏهجي مڪيت اٿي. تڏهن ئي مارئي جواب
 ڏئيس:

(۱) سون برابر گڙا، وارو سڌا مون

پتو پيو هار ڪي، مير آڇ م تون

وَر لَوئي جي لُون، ڏاڏا ملين ڏنير جا.

(۲) مون مارو ۽ سين لڏيون، لوئي هر لئون

سون برابر سڙا، مون ٻانهن ٻڌائون.

اي همراڄا، مونکي ٻانهن هر منهنجي ٻاري

مارو ۽ ڪيت سين سڙا ٻڌا، سو آءُ تـو سان ڪيئن هائي

شادي ڪريان!

”اڻ نه مارن ريت، جيئن سين ٻڌائين سورن تي!“

اجي عمر ڪوت هر ڪنڊيس ڪين ڪريو

پکن جي هر ريت، ماڙي سين نه مڙيان.

اي سومرا، تنهنجا سونا ڪنگڻ مونکي قبول ڪو نه

آهن ۽ اسين مارو ٿڙيون ڪجهه جا ڪوڙا جوڙا ٻڌيون،

اهي اسان لاءِ سهندڙ ۽ وطنڌڙ آهن. ٻين کي اهي

ٻانهنڊي پل لاه ٿئي، ٻه اسان لاءِ اهي مرڪ آهن:

(۱) جي ڪراين ڪجهه جا، ور سامڙيون سي

پکن سان نه ٻڙيان، منڍ هڏيجا هي

(۲) ڪراين ڪجهه جا، جوڙا ڪوڙا جي

سو مرڪ مارو ٿڙن، جڏان لوڪ لاه ٿئي.

لُون = ڏاڳو، تنڊ. ڪريو = ٻي رسي، ٻي رسي.

ڪجهه جا = ڪا به ٻانهن جي زير. هر ڪا - ٻيهر

جي ڳالهه، دستور. جڏان = جڏهنڪار.

آخر عمر ڄڻ ڏهن ڏينهن جي ڀيڻ ۾ هجي ٿيڻ ۾ اچي ٿي
 نه آهي ۽ هن تي زور هلائڻ به نه گهرجي ۽ تڏهن عمر
 جيس ته اي مارئي، منهنجي ڪنهن سان سڃي اٿيئي.
 ڏاڍا ٻارهن مهينا تون هت محلات ۾ ره، تنهن ڏيهر
 جيڪڏهن منهنجي مائٽن مان توکي ڪو ڇڏائي ويو ته
 پوءِ ٻيو، نه ته ٻارهن مهينن کان پوءِ تون مونسان ڏاڍي
 ڪجهه. چون ٿا ته مارئي اڃا ڳالهه قبول ڪئي. عمر وٽس
 پوءِ ڪڏهن ڪڏهن ايندو ٻيو هو، پر ڪا به زبردستي
 نه هلايائين.

مارئي جو رودن

هي ڏيکاري مارئي پاڻ کي قيد ۾ سمجهڻ لڳي.
 مارڊوئن ڏٺا، ڪو به سنيو ڪونه آيو، ڪو به اولي
 پيڙهي اٺ تي چڙهي ڪونه آيو. مارئي کي انهي ڳالهه
 ڳوڙهي ڏک ۾ وجهي ڇڏيو، ته شايد منهنجي ستر ۾
 منهنجي مائٽن ۽ ڪيٽ سڀني کي ڪو شڪ بهو ٿو ڏيئي،
 ته جيڪر هيئن مون کي ڳڻين ڇڏين. هڪڙو ته آ؟ قيد
 ۾ پئي آهيان، ٻيو مون کي مارو، ڏاڍاري ڪانه موڪلي:
 جي ڪر لڏائون، ته بند تي بند نه ٿارو
 مارڊوئن آئون، جيڪس ويس دسوي!

ڪر = ڪل = سڀال، آئون = آءُ، جيڪس = شايد.

مارئي انهي دڪر ۾ محلات کي سمجھت قيد ڀانڊڻ
لڳي، ۽ سمجهڻ لڳي ته مونجي زندگيون، هتي ۾
هت ڪڙيون ۽ ٻيون ۾ ٻيڪڙا پئجي ويا آهن:

”گچي ڳاٺا لوه جا، زيرون ۽ زنجير

ٻيڪڙا ٻيون ۾، ڪوئين اندر ڪير.“

پوءِ درد جون دانهون ۾ ڪرڻ لڳي:

(۱) قسمت قيد قوي، نا ته ڪير اچي هن ڪوت ۾

لکڻي آڻي لوح جي، هنڌ ڏيکاريم هي

(۲) قسمت قيد ڪياس، نه ته ڪير اچي هن ڪوت ۾

مارن کي ملند هاس، ڪولھون ڇڏي ڪڏهين؟

جڏهن ويا ڏينهن نبرندا، نشين ويٺي مارئي ماڻي

ٿيندي ته مونوت اباڻن ۽ مڃهون جو ڪو به سڃهيو
ڪو نه آيو:

(۱) نڪو اڀر نه پيو، نڪو اولي آيو

مولوت آيو ڪو نڪو، هاڻيئون پري پري

ڪنهنون ڪير، آڻي ڏيندم اڻڄڻون.

زيرون -- زيرو ڪڙيون، ٻيڪڙا، ڪير ۽ ڪيرون،

ڪلا، قوي -- سمجھت، لوح قسمت جي هتي.

اڀر پير -- اڃا دارو ۽ پري ڪرڻ دارو، سڃاڻ ڪرڻ

دارو، ڪنهنون جنهنون، خط

(۲) نه خبر نه خواب ، نڪو اولي آڻيو

هتي ڇو هٿ ڪنهن ، ڏنو ڪو نه جواب

نهادت اندر هر اڏاڏو ٿيس ته آ؟ ويٺي پرستار
واهيون واهيان ۽ ڳوڙها ڳاڙيان ، پر همدرد وٿان ڪو نه اڪو
ڪو نه آيو . هڪ ڏينهن ٻاڪل ٻرهه هر اچي واکو ڪري
الله کي عرض ڪيائين :

(۱) الله اولي آڻئين ، جي نياپا نين

آ؟ انهن جي آهيان ، ٿو ٿي مون نه مڃين

مس منهنجي هٿ هر ، ڪا اڏ ڪي آڻين

لڙڪ نه لڪڻ ڏين ، ڪريو پون قلم ني

(۲) ڪير مهاڙ ملير ڏي ، مٿي ڪوٽ چڙهي

نٿ نهارِي ڏيهه ڏي ، ڳوڙها ٻهر ڳڙي

نيگي ڪوڪ ڪل مان ، منجهان روح رڙي

ويڙهي ڇڻ وري ، ڪر نه لڏي ڪڏهن .

ڇا نه من مارئي جي من هر وطن جي حب مٿي .

شاه صاحب من مارئي جي سر هر ٻاڪل وطن جي محبت

جا باب ڪوليا آهن :

”وطن رٿي ويهي ، جي مون گهاريا ڏيندڙا

مارو ڏيندم ميهڙا ، ڏاڏا ڏيئي

ٽنگن هر پيهي ، مڃلن جي ترانن .“

اڙي آهو ڏينهن ڪهڙو ايندو جو آ؟ وطن ويندس
 ۽ پنهنجي پکن ۽ جهوپڙين ۾ وڃي هنن ڪوٺن ۽ محلاتن
 جي مل ۾ ايندس: ” واجهائي وطن کي ساري ڏيان ساء.“
 ”سندي جا ساڻيءَ، ڪه ڪوري پانين“

ٿورن ڏينهن بعد عمر مارئي کي وري ڏسڻ آيو،
 هر ڇا اچي ڏس: نه مارئي بلڪل سڪي ويئي آهي.
 مارئي جا وار جي هڙا موهيندڙ مٿا، سي بلڪل ميرا ئي
 ويا آهن!

(۱) ميندا ڌوءَ نه مارئي، هيس بنو مار يون ڇٽ

راڄ رڙڙي هندجون هاري، هي فتيجي هٿ
 آيس ٻاڙ ٻار جو، ڪڇڻ ۽ ڪپٽ

وينگس ويڙهي ڇن ري، مَس سُڻي ڪا مَت

(۲) ميندا ڌوءَ نه مارئي، آيس مَن ملير

ڪڍي نه ڪاڻ لهي، مٿان هي حمير

کاڙهي ڪير، جي امانت اُت وڃي.

(۳) ميندا ڌوءَ نه مارئي، هيس ڪڙون گام

ميندا = وار. ڇٽ = ڇٽ ۾، ياد. هار، هانڻو = ٿور

مڪ مڪان. ڪڇڻ ۽ ڪپٽ = خلو ۽ راجهه. وينگس =

سهڻي چوڪري. ڪڙون = پيٽ جو. گام = (گهاٽو

مان) بيماري، لت.

ڪين ڪٽندڻ ڪوٽ ۾ ، ٻانڌڙي ٻه ٻه

سرتيون ڏيان ٻه ٻه ، جيڪر ملان مارڻس .

(۴) مڃلين ماندي مارئي ، ڏليم منهن ماڙ

اٽها ٻاڻا نه ڪري ، سونون وڃايس سور

ٻيس لوم لطيف ڄڻي ، لٽس ڪوڏ ڪوڙ

ڄمڻ جن جا چور ، سي مڪي مرڪ نه ڪنديون .

ڇا مارئي جي سونهن مٽي ، پر هيئن ڪهڙو حال

ٿيس ! ال ڪپول گل سي سڪي ويس . عمر ڇيس نه

اي مارئي ، تنهنجو ڪهڙو حال ٿيو آدي ! ڪهڙي نه

تنهنجي سونهن مٽي ! ڪهڙي درد تنهنجي سونهن کي

سڪائي ڇڏيو آدي ؟

اي سومرا ، مڪڙي نه منهنجي سونهن انهي

ڪري ويئي آهي جو تو مونکي هن بند ڪري هنيو آهي

۽ موڏا هن منهنجي گوت ۾ منهنجا ماروڙا ۽ ماروڙيون

مونکي ڏوڏا ڏوراها ٻيون ڏين ، نه مارئي ٻاڻهي دل

ڪري عور سان لاهي ويئي :

”سونهن وڃايس سومرا ، ماروڙس مڃين

ڏوڏا ڏاڏي ٻوڏين ، ڪن ڏاڪي ڏين.“

اٽها = اٽها وار . لوه = لوه جا زلاچير . ڪوڏ = خوشي .

ڪهڙ = ڪانور ، سرماليون . ڏوڏا = طعنا ، مڙها ، مڙها .

اڙي افسوس! منهنجيون سامهونيون ماروڻيون
هيٺيون مونکي ڏوهي سمجهيون ۽

”مونسين ماروڻيون، ڪهڙي ريت رسنديون

جولي ۾ ڇيڙو هيو، پيٽن رت ڇيون

نيٺن ننڍو ٿي، ساري ساڌيون

پتي جي هيون، نه سڌيون هي سڀل جون.“

اهي ڳالهيون ڪندي ماري جي اکين مان آب آجهل

وهڻ لڳو: ”اڪيون ڪهه اريچ ري تاهه ٿيئي.“ عمر ٽنڊ هيون

جوت لڳس ”اي ماري، ٻه منهن نه ڪٽي ڏيو، تنهنجو

منهن ميوڻي ويو آهي.“ تڏهن ئي ماري چويس:

(۱) - سونهن وڃاهه سومرا، سکر جهڙي سونهن

دل ۾ ڏکي ڏٺهن، منهنجو منهن ميو ڪيو.

(۲) سونهن وڃاهه سومرا، عمر ٽيس اسي.

(۳) سونهن وڃاهه سومرا، ڪوٽيس اچي ڪالهه

ڪين پسنديس ٻال، حسن مون ڏي ويو.

اي سومرا منهنجي دل ۾ جو ڏک جو ڏوٺو آهي،

ڇيڙو = گندگي، پتي، ڇون - منهنجون جون، - ٿيون -

چارجي قسم جاري، اريچ ري تاهه، سکر جهڙي - عدي

قسم جي، اسير - قيدي، ٻال - ٻليون، مهربانيون،

مروڻون.

تنهن منهنجو منهن ميوو ڪري ڇڏيو آهي ، مون اندر
 ڏاه آرام : ” منهن منهنجو سومرا ، مرميو وئي هوءَ
 مٿان مارو ڇو ، ته ڏوٽو ڏور اٿين ۾ .

عمر تنهن تي چيس ته ڀلا ماري ، ههڙا سيءَ
 ٻيا پون ، تون ڪو اوجھڻ اهڙو ته مٿان وجهه جو
 سيءَ لهي وڃيئي . اٽلي ڪيئن رڳو منهنجي ڪٿي لي
 مٿان وجهين ؟ نه ڪجهه ٻيو ! سيءَ ۾ من هي سوڙ ڪٿي
 وجهين . تڏهين ئي ماري ڇو ته منهنجو ور ڏکڻ جا سيءَ
 ٻيو سهي ، آ ؟ ڪيئن تنهنجون سوڙيون وجهان ؟

(۱) آ ؟ ڪيئن سوڙئين سڀان ، مون ور گهاري وله
 ڪٿيڙي تان ڪل ، عمر ڪجهه م اهڙي .

(۲) آ ؟ ڪيئن سوڙئين سڀان ، مون ور گهاري سڄ
 ور اٻاٽن سين اڄ ، گهر شربت تنهنجو سومرا .

عمر کي ماري جو ستر ۽ عمدو ٻه ڏسي حيرت
 لڳي ، سو ٿو ڪانئس ٻڌي ته ڙي ماري ، تو مارو ۽ ڀڙو ڇا
 آهي ؟ شريب گونا ٿا ، جنڊا ميرا منهن ، جنر ڪجهه ۾ اه
 آهي سولهن ، تون هي حيرت جا خزانو ۽ موهون ڇڏي
 ويئي ڀاڻ انهن لاءِ گارين ! تڏهين ئي ماري عمر کي ڇو :
 ” ڪمان نه ڪندس ڪو ٻيو ، ڪٿيڙوئي خوب

ڏور اٿن = مڃلائڻ ، بنگلن . وله = کليل هوا ، سردي ، ٿڌ .

ميردئي محبوب، آسان مارو من ۾.
 اي مهر، منهنجو ڪيت سين توکي ٿو مير وڌس ۾
 اچي، هر منهنجو تر محبوب آهي، اسين مارو ٿڙيون دل
 لڳائي، پوءِ ڪو نه بي وفا ٿينديون آهيون. ائين نه
 سمجهه نه ڪو مون ٿڌي سٺي سان نينهن وارو جي
 دل سان سڀو آهي، منهنجو نينهن سنهي سٺي سان سنهو
 سميل آهي:

- (۱) سنهي سٺي سڀو، مون مارو سين ساه
 ويندي ساريان سومرا، گولاڙا ۽ گاه
 هينئون منهنجو هٿ ٿيو، هٿ ۽ مٿي ۽ ماه
 پکن منجهه ساه، قالب آهي ڪوت ۾.
 (۲) سنهي سٺي سڀو، مون مارو سين من
 مٿي ڪن ڄلم ڄاه، ته وڌائون تن.

اي مهر، مولڪي پنهنجو جهنگل سو دفعا ٿو تنهنجي
 مهر ڪوت کان وٺي، مولڪي پنهنجا جهڙ ۽ سڀون تنهنجي
 پلاون کان وٺي پسند آهن، مولڪي پنهنجي لوئي
 تنهنجي هٿ پٿرن کان وٺي وٺي، اسين مارو
 ڪهڙا به شريب آهيون، تنهنجي نظر ۾ ڪهڙا به نندا آهيون،
 ته به اسين پنهنجي شريفي کي وڏي ملڪيت ٿا ڀانيون:

اس ۾ قالب ۽ بدن ڪن سڀو ۾ ٿو ٿو، حار ۽ صبر ۽ تاحل ۾

- (۱) ننگا آميون ننگا، اسين مارو لوڪ
 ٿر کي ۽ انيون ٿوڪ، جو ڏڪ ڏاڏيڙاڄي .
- (۲) ڪوھ آسون عمر ڪوٽ جون، ور جهنگل ۾ جهڙي
 جو اباڻن اڏيو، ڳڻن سين ڳڙهي
 ويددس ويڙهيچن ڏي، لوه ۽ سڄي اڙهي
 چيڙ آ؟ ڇڙهي، ڪ لاءِ ويددس سومرا .
- (۳) آ؟ ڪيئن ڇڏيان سومرا، تن ٻيو مارن ۽ چار
 جڙ جهنهن جي جان ۾، لڳي رڻ ٺار
 مياخون ماحبت سنديون، هيٺڙي منجهه هار
 پڪا ۽ ٻيو مار، ڏلي مون ڏينهن ٿيا .
- (۴) عمر آندي مارئي، مڃان جهنگ جهڙي
 هي ٻياڪ ٻيالن جي، واقف نام وٺي
 جاملڪ مارو ڄام، سا ڪيئن هٿ ڪئي
 جهڙا جهانگيڙن جا، ماڙي ڪيئن مٽي
 سومرا سٽي، تنهن سٽي وجهه م سڱهين .
- عمر ڪيترائي دليل ملايا، پر ڪٿو ڪونه، هار وڃي

ننگا = ننگا، نياڳا. ٿوڪ = جڳي شيء. جهڙي = جهڙي
 ۾. ڳڙهي = مضبوط ڪري. اڙهي = موڙي. ٻيالا =
 لڪر جا ٻيالا ۽ جهنيون. وٺو = پتل يا ڪٽ جو ڪٽورو
 سڱهين = زنجيرن ۾

وري محلات ۾ رهيو ۽ مارئي ماڙئي منجهه ساڳي ۽ حالت
۾ رهي بيٺي راجهائي نه ڪئي ڪو ڳوٺ جو به نام اچي.
ماڙئي ئي دري منجهان اڪيون وجهيو ويئي لڏاڻي ۾
نه من ڪو نياپو سنيو اولي آئي ۱

اولي جو پيغام

انهي وقت ۾ ماروئڙن کي به خبرون رسي ويون
هيون ۽ هڪ ئي ڏين نه مارئي پاڻيهي عمر سان ڪانه
ويئي آهي ۽ هر زور تي ڪڍي ويئي آهي ۽ هيئن ٻي
سڀ ۾ ويئي گوند ۾ منجهه گذاري ۽ ماروئڙن کي بلڪل
گهڻو ڏک ٿيو ۽ مارئي جي دلدار ڪوت سين جو به سڪ
قتي پيو نه ڪئي آ ۽ مارئي جي عمر جي بند مان ڇڏايان
تنهن حال تي الحال اُت تي چاڙهي هڪ بهنامي کي
موڪايو ته قاصد ۽ نون وڃي بهنام مارئي کي پهچاءِ نه
مارئي ۽ نون ڏک منجهه نه گهاري ۽ تنهنجو مڙيوئي ڪو
اسين ٻاڪ ڪندا آيون ۽ هڪنهن لاهولي اهو بهنام مارئي
کي اچي پهتو:

(۱) اُتان اولي آيو ۽ خبر آئي ڏري

۽ سارچ مڙوئي ۽ پڻ مڙوئي ۽

ويئي ۽ اُت وري ۽ ڪو به نام آيوئي ڪو به

ڪري ۽ پوري ۽ سچي.

(۲) ڪوڏينهن آهڻين ڪوٽ ۾، لوئي مڏير لام
ڪاٻڙ، آهڻيجي ڪُڙجي، اڻي آڏوڏائي آم.
مارئي پيغامِي کان لاجپوٽ ڪرخبر اي ٻانڌي،
پلي آئين، ٺاڇه آئين! اي منهنجي وطن جو نياپو آڻيندڙ.
آ؟ توڙان گهوري وڃان!

”آر نه آڪڻين اُگهان، جي ٻاڙڙڻ ۽ پير.“

ادا، مونکي سڏاء ته منهنجون سرتيون ڪيئن
هيون، منهنجو مارو ڪيئن هو، منهنجا ماروڙا ڪيئن
مٿا، ۽ منهنجي ملير ڪيئن مٿي؟ اڙي ٻانڌي، منهنجي
چت ۾ جڻين ٿيون ساهڙين جون، يادگير يون هون، ٿئين ٿا
منهنجي بدن ۾ قيد جا ڪهڪڙيون ۽ ٻوڙ مونکي سڀ
زلجيم ۽ بند ٿا معلوم ٿين!

”ساڏو هيون ۽ سرتيون، هيٺئين منجهه ڏرن“

ڪڪڙين لوه چرن، هي وڃهل ويڙهيون جي.“

اي ٻانڌي پيغامِي، مون کي سڀ ڪجهه وسري ويو
اٿيئي، مونکي ڪا اڻڻ پوئڻ به ياد ڪونهي. هاڻي تون وڃ،
وڃي منهنجي گولي محبوب کي نياپو ڏي ته مارئي
لوهان بنا مانڌي آهي. اي اولي، وڃ ۽ وڃي منهنجي

ڪاٻڙ = سهڻي نينگر. ڪوٽ = ڪل. آڏو = آڏو کان،
اصل کان. وڃهل = (وڃهل مان) = ڪپت يا گهٽي.

گولين کي دلي آءِ ۽ آهي مون کي هن قيد مان ڇڏاءِ:

(۱) اولي گولي آلتين، ڪو هتي جو هٿ هير

تر ڪنا جي ڪون جا، ٿين سرها سير

آءِ تر آڪٽين اڳهان، جي هائڙ ڏنءِ هير

الله لڳ، لطيف جوي، لاءِ مَر تون آوهر

ڪولٽين گهاري ڪير، مڃيان منجهي مون هيٺون.

(۲) هاندي هرين ۽ بدوهار کي، چير تيئن چٽياجه

سندا سنگت ڏينھڙا، ورم و سارياجه

ڪولين ڪٽي آهيان، سڳهي سار لهياجه.

(۳) هاندي هرين ۽ بدوهار سين، روئي ڪٽجه رهاڻ

جهڻ ٿرو جون وليون، نيئن آءِ سورن ساڻ

ڪٽجاءِ ڪا وراڻ، ڏکن ڏيل ڏهيون ڪيو.

(۴) هاندي هرين ۽ بدوهار جا، جان تون وڃين وس

ساري ڏيڄ سوٽين، سلامن سھس

آءِ اوهان جي آهيان، گولي مٽي گس

وڃي ڪريان وس، اٻڏي هي اچڻ جا.

هير = هيٺو. سير = رستا، گهتيون. ڪٽجاءِ = ڪٽيان.

وراڻ = موت. ڏهيون = ڏنڊون، چيل ڏاڳا. وس =

وسندڙ ملڪ، ملير.

(۵) ٻانڌي چئڻ ٻرين ۽ ڪي، زور مٿي ڄاڻا

ٻيڪڙا ٻيون ۾، ڪٽرائين ڪاڻا

آن ري آمانا، گهنگهر گهاريان ڏينھڙا.

(۶) ٻانڌي ٻرين ۽ ٻنودار ڄا، نياپا ٺي ڪي

ساري ڏيڇ سرتشين، ياد پونشي جيڪي

وليون وٺ ڦلاريا، ڪرڙ ٻڪا ڪيڪي

يگر ڪيئن سرتيون، سڀين چئن سيڪي

زير يون ٻيڙي جيڪي، پلان وارو ٽڙن ڪي.

ٻانڌي آهي سڀ ٻيڙا ٻار سان ڪنيا، مار ٿي ڪي

دلداريون ڏليون، ۴ ملير ڏانهن رهندو رهيو.

وطن جي حب

مارئي ۾ مهاڙ ملير ڏي ڪري ٻيلي موندِي مٿي،

ٻيڙي ۾ن جا ڪانگ اڏائيندي مٿي، ٻيڙي ڪڪ ۾ن

کان ٻرين ۽ جا ٻيڙا ٻيڙي مٿي. مينهو ٿي جا ڏينهن

آيا، تر ٻار وڌيڪ وجهلڻ لڳي. ڏسدي مٿي تر ڪڪر

ٿا ملير ڏي وڃن، تر ڪڪرن سان ٻوليون ٻوليندي

مٿي، ڪنوا ڪنويندي ڏسدي مٿي تر ٻن ماڻھو ڪي ياد

آمانا = مان کانسواءِ، ٻي مانا. گهنگهر = ڏک ۾ ڪيئن =

ڪاٿي... زير يون = زلاچيرون.

ڪڍي مٽي. مليو ڪي دٻائون به ڪڍي مٽي، نه
جڏهن مٽي مٽي وسندو هو، تڏهن هٿ جي اکين مان به
پاڻي ٻاهر آيو ۽ هٿ به ڏٺو:

(۱) اٺن مٽي ڪٽي، ٽي ٽوڪ مليو
اٺن مٽي ڪٽي، اٺن مٽي ڪٽي

مارن شال مٽي، ڪوئيون ڇڏي ڪڍي.

(۲) جيڪس اٺا مٽي، مٽي به مليو،
ڪا به مٽي ڏيئي، مٽي به ڪٽي.

اٺي، مٽي وڃي مٽي مليو، مٽي به ڪڍي
مٽي به ڪڍي! شال ڪو به ڏي وري اٺي نه ڪڍي
خبرون ڏان:

”آيو ڪي ڏيئي، جنهن ڪر به ڏيئي خبرون؟“

وڃي اٺي، رات مارو ٿي وڃي اٺي

مٽي به وڃي اٺي، اٺي به ڪڍي اٺي:

(۱) مٽي ڪڍي ڪڍي، اٺي به ڪڍي اٺي

اٺي به ڪڍي اٺي، رات مارو ٿي اٺي.

اٺي وس، ٽوڪ ڪڍي ڪڍي، ڪڍي ڪڍي، ڪڍي ڪڍي.

ورن = طرف کان، ڏان = ڪڍي، ڪڍي = ڪڍي، ڪڍي = طرف.

اٺي = مٽي، مٽي، مٽي، مٽي، مٽي، مٽي، مٽي.

(۲) جيت ڀڳا ڀٽورن، ڀيٽيون، تنهن ڪڙوڻ ٿيون ڪڍون

ڀاڻر سڀ ڀڄايو، وڃي وڃڙين

مارو ري مرن، الله آڻائڻيون.

(۳) جت ڀڳا، ڀيٽيون، تنهن ڪڙوڻ ٿي ڪڍو،

سا وڃ ڀڄيو وندران، مون رڻندي رات وٺان.

سڀليتن سڀاء، مارو جو مليرجو.

(۴) پوري ڪيا پتن هر، وڃڙين واڏا ٿا

سور انڇا سومرا، مونکي اندر آڏا ٿا

آلي وٽرا آڪري، عمر آها ٿا

هڪر آها ٿا، ٻڌان ٿا هر ڪنهن.

(۵) وڃڙين ويس ڪيا، مٿي آلي منڌ

اڪيون آها ٿن ڏي، بس نه ڪري منڌ

هيئن نه ٿيس منڌ، جي ڪر لڏائون ڪڏهن.

ٿورا ڏينهن گذريا ته عمر کي نه مارو ٿيون ڪو

مڙيوئي نيا هو سڀهو مارئي کي پهتو آهي، سو وٽس وري

آيو. ڏسي ته مارئي ساڳئي حالت ۾ آهي، نه کلي نه ڪاڳي.

پر پيڻي گوند رهندي، گذاري. عمر ڏٺو ته هٿ تي هڻي

ڀيٽيون = ڇايون، منڌ، حدون. سڀليتن = سڀل وارين.

سڀاء = سڀائي، ٺهي. واڏا ٿا = واڌايون، مهارڪون.

آڏا ٿا = آڏا ٿيا، هڻو ٿا، هڻندو ٿا، هڻندو ٿا.

آهي ۽ وار به اڳي وانگر ميرا اٿس. اڳي جا ڪٿي لولي
ڪلھن تي هيس، سا به مينٽر ليڙون ٿي ويئي اٿس،
تنهن هوندي به سا اڳي لولي ڍڪي ويئي آهي ۽ هو جي
محلات جون پٽن جون پونيون ۽ چادر دن آهن، ٽڪي
هٿ به نه ٿي لٿي، گهڻي به گهڻوسٽي ڪنيو ويئي سڀا
ڏئي، لولي نه ليڙون ٿي ويئي هيس، پر ڪڏهري،
اندريون جولو، به جوڙائي ويو هوس، سو به سٺي و سان
ويئي سڀي ٿونگه پري، جي ٿونگه به ڪيترائي ٿي ويا
مڏا، پيئي جوي مالڪ، ننگه رکجان، لولي جي لڇ رکجان.

(۱) سھڻن سڀا ڪڏهري، لولي ليڙ ٿي

اها ٻن جي آسري، ڪٿي ڪا به ڪيام
جا ڏٺ ڍڪيام، تنهنجو پرورين رها ٿيس.

(۲) سھڻن سڀا ڪڏهري، لولي لهڙون، ليڙ

واسي وار نه ويڙهيان، مڙجڙون رهن جهڙ

مارو، جي مهاڙ ري، مونکي اندر نه آڻير

مهڙو حال حمير، ولي شال ويڙيم و جان.

ڪڏهري = جولو، سڀا = اڙو، ڪٿي = ڪٿن جو ڪم.

ڏٺ = ٿر ۾ مڪان جو ڏالو، ٿر، پٺ، واسي = خوشبو

وڃي ۽

(۳) سسین سبھا ڪڍجڙي، ايڙن سين لوئي
 مڙن لاهيان مهن جي، هي ڏاڙن ٿان ڏوئي
 جا مارو ڏنير پرتي، سا لاهان ڪئن لوئي
 مڙا گهوئي، مون من مارو ٿڙن دي.

(۴) سسین سبھا ڪڍجڙي، لوئي سين ايڙن
 هڙو حال وٺي ڪري، وڃان مڍجه ٿون
 مارو مان جون، نه ڏني اسانهين آسري.

(۵) سبھي سبھا ڏئي، پورئي نيهن نه ڪڍيو

ڪٽي وٺيون ڪٽيون، ستي سيوي سي
 مڇڙ جون ڪي، نه لڇائي ٿو ڇا ٿيون.

مارئي جئين بهههجي مڙر وٺي اهي به ڏنا، ٿس
 مڙو وٺي پريان ٻڌا، تن مڙ جي من تي ٺاهيت انر ڪيو
 ۽ سندس دل پرجي آئي. سمجهيائين ته هي نيمسرو ڪا
 اصل نسل واري سڄي ستي آهي. سو دل ۾ پورو ڏنو
 خيال اٿس ته بهلي هڙي سيلوان ستي ڪي به ڪرڻ ۾
 ڪو آڏو وڌو گندار ٿو ڪريان. سو اچي مارئي وٺي -

مڙ = مل = مٽي. هي = هن. ڏهڙ = گودڙيون، رليون.
 مان = من. مڇڙ = مٿان. پورئي = پورڙي يا - اڏي زال.
 ڪڍيو = لڪو، ڊپو. وٺيون = ڪمارون، سيوي -

پوڄي.

بيٺو ۽ کانٽس پهچيائين ته مارئي، ٻڌو اٿم ته نودت
ڪنهن اوليٰ توکي تنهنجيئن ماروڙن جو ڪو پيغام پهچايو
آهي. مارئي چيس ته هاڻوڪو، مون وٽ اوليٰ آيو ۽
اچي مونکي سنيها ڏنائين :

(۱) اڄ پڻ آنديون اونڌين، ڪٽا پتون ڪي

گالهيوڻ ڳوڙاڻن جون، سُڻ تون عمر سي
موڪل ڏي مونکي، ساڻيه جي سيد جوي.

(۲) اُتان اوليٰ آيو، ڪٿي مون وٽ ڪالھ

لڳن تان لطيف چئي، لوڻي لاه ٻر لال.
عمر، ٻرين جا پيغام آيا آهن ته مارئي، ستر رکڻ،
لوڻي جي لڇ رکڻ. پڻ ساهيڙين وڌان سنيها آيا اٿم :
”سي ساهيڙيون سارين تو، سيل جنهنين جو ساڄو

مارو ڏي م ساڄو، شيهو پائڻي سون ڪي.“

اي عمر، انهي ڪري ويٺي هن لوڻي پنهنجي
کي سنيها ڏيان ۽ مالڪ کي سوال ڪريان ته هن ٻاروڙي
جوشل ٻرم رهجي اچي :

”ٻرم ٻاروڙي رهي، جنهن ٻر اچي ان

ته پڻ ويٺي وڌيان، توڻي هونس ٿن

سوتين ساڻ سمن، آڏير آئين ميهڙن.

ٻاروڙي ته ان جو ڪهڙو ڪٿي. وڌيان ته سڀان،
ٿي ته ٿونگ. سڀي ته اڃا ٻر.

تحریر: ڈی. پی. ہڈوزی.

سوڊو ڇڏين ۾ي ڳالهيون ۽ اڙائي جون ٻڌيون،
 نڌن ۾ي سندس دل ڀرجي آئي، ۽ پاڪل ڪنهن جيوت
 ۾ بدوتر مولائي، ڪهڙي نه هئي ڳولائي سٺي سيلوان تو
 خشي آهي، جنهن جي ست ۽ صبر مون کي حيران
 ڪري وڌو آهي. هر ٿو نڌين مارئي کي جوي نه
 اي، مارئي، مون کي وڌو ۽ محبت آهي نه ٿو پنهنجي وطن
 ۾ ڇڏيو آهي، جو تو کي وطن دسري ٿي نٿو. مارئي
 ڏٺو ته هن عمر جي دل وارن پٺي آهي، ان ڪري پاڻ
 آڻيو ٿو، وڌو ڇڏيو سندس اندر ۾ پيدا ٿيو ۽ عمر کي
 حوالو لڳي:

اي مهر، ڪهڙيون ٿو موندان منهنجي وطن جي
حب جون ڳالهيون پاڇين. وطن جي حب منهنجي دل
۾ ڊرو ڪيو آهي. آءٌ توکي ائين ئي جوان نه اي
مهر، مونکي منهنجي مايو ۾ مارڻ وٽ لاڇاهه پرڀلي
جي مايو جيئري نه لاڇائين ته ڀلائي ڪري منهنجو
مڙم من مايو موندائين:

”مران جي من مٿان، تر پنجاه ميت ملير ٿي.“

(۱) واجهائی وطن کی، - اری زبان ساء

بہت منہ بجا اور ہنس دہر، قید مر کر بھاگ

ٻوڏيان ٻوڏ رڻي، ڏاڍو ڏرڻاڄاڄ

آهي مٿي ٿر جي، واهي واهڄاڄ

ٻوڏون ٿئي پيا، ٿرڻاڄاڄ مڙو ملي رڙي.

(۲) واجهائي وطن کي، ساري سام ڏيان

مي سر ساطيءَ سامهون، مڏهڻجو نجه ميان

مقامي ماروئين، وڃي ٿر ٿيان

مياڻي جيان، جي وڃي مڙو ملي رڙي.

(۳) واجهائي وطن کي، آهي مٿي مياس

گور مڏهڻجي سومرا، ڪجهه ٻوڏمارن پاس

ساري ڏج سر ٿين، مڏهڻجان وڃي واس

مياڻي جياس، جي وڃي مڙو ملي رڙي.

عمر هي درد جا آواز ٻڌي، اٿي ٿي ويو، هر

آخري ڪڙو ٻوڏ مارئي کي جيان ٿي مارئي، آهي

ٻوڏ مڏهڻجي ٻوڏ جي ڏاڍو لاسي ويو آهيان، اڙي

مارئي، جوڻو مونسان قرب رکين، ڇوڻو ٿوڻ هي هٿ

ٻڌي رهائي مڏهڻجي هٿ رائي ٿي ويهين، ٿر هوند آهي

مڏهڻجو ٻوڏي ٿي رهان ا مارئي، جنهن جي دل هر

ڏرڻاڄاڄ رکجه، ٻوڏج. نجاڄ - موڪلاجه. مڙو -

لاس. واهي = ساهي، مسڪين. گور = قبر.

پسئي ٻرڻ جي ڇوٽ لڳيل هئي ، تنهنجو هٿ ڇڏي نه ڇڏيو
 ٿو ۽ وڏي درد منجهان عمر کي ڇوٽ لڳي ۽

(۱) ڇڏي ڇڏي ٻون منهن ڇڏي ڇڏي ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

سي مارو ٿو ٿو ٿو ٿو ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي

تفليس جي ڇڏي ڇڏي ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي .

(۲) سي ٿو ٿو ٿو ٿو ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

وطن وس وسندي ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

آندري جي ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي .

(۳) ٿو ٿو ٿو ٿو ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

عمر ان ڇڏي ، آ ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ؟

(۴) ٿو ٿو ٿو ٿو ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ، ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ؟

(۵) ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي .

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي

ڪا به خودي ڪانه هئي، ۽ مارئي کي چيائين، اتي
 مارئي، هاڻ پنهنجي ڇڪ توڻي ڪانه آهي، تون دل
 ڳوٺ پنهنجي مارو ٿورو وٺ دڄ. مارئي، مون کي معاف
 ڪري، مون کي خبر ڪانه هئي ته پنهنجي دل ۾ ڪي
 اهڙي وفائي آهي. پنهنجي ٻرڻ کي شايد اسان ڪي،
 مارئي، ٻڌاء پنهنجي دل ۾ ڪهڙي وطن جي حب آهي،
 جو تون ملير ملير ڪري خود ٿيو وڃس. انهي يادگيري
 ۾ پنهنجي لوت لپڙون ٿي ويئي، پنهنجو ڪنڊو ڌڻي
 ويو، ٻرڻو ڌڻو نه هائو. ڇا تون انهي لوت ۾ اهڙو آهي؟ ڇا تون
 انهن پسين ۽ ڏورنن ۾ ڏٺو آهي؟ مارئي، مون کي ته اهو
 ڏس ڏس. مارئي عمر جا هي مناهه سهڻا لفظ ٻڌي نهايت
 سرحدي ٿي، سندس دل ڇڪر سان ڀرپور ٿي ويئي ۽
 ڏاڍي سڪ مان عمر کي پنهنجي وطن جي پيار جو هٿو
 ڏنائين. جي عمر ٻڌ: ”پنهنجو من واڳو وٺڻ هجي.“

(۱) هاڻي هاڻي پٽڙي، ٻرين سان پيان

هي نه ڇڏيان ٻري، جو، جانشين ٿي جهان

ڪيرون ڪيڙون ڪي، وڃي ڏيو ڏيان.

(۲) اُن نه مٽيان پٽ، آڻا ڪرڙ ڪرڙ نه مٽيان

واڳو = لوڙي سان ٻڌو. هاڻي = اسي، جهڙو. هاڻي = چٽي.

ڪيرون = واڏايون، مهارڪون.

پمرون جون پنديس پراريسين، ڪٿانم وڃي وٺ.
 (۳) ڪو سڀي طعام آهي ڄا، ورسا ڏورن ڏوڙي
 جهانگي جو جهنگن جو، سين ڪمپي سوي.
 پند عمر بادشاه، تون هاڻ ڏاڏو آهي، آ؟ ڳوڏاڻي
 آدميان، مونکي عقل ۽ مت ٿوري آهي، باقي مون ته رطن
 جي حب ائين سمجهي آهي.

وصال

عمر هي ڳالهيون پڌي خوش ٿيو. مارئي کي چيائين
 ته تون منهنجي هاڻ پيا لڳين، آ؟ توکي هميشه لاءِ ياد
 ڪندس. پيا، تون به عمر کي ياد ڪجان. سو عمر ڄا
 ڪيو، جو ڏاڏي ادب سان تياريون ڪيائين ۽
 حفاظت ۽ شان سان مارئي کي ماڻو ڏياري موڪليائين، ۽
 ماروئلڙن جون دلون به ماڻو به معاف ڪري ڇڏيائين.
 ماڻهن کي ڇڏيس خبر پئي ته هيئن اسانجي ماروئلڙي
 موٽي آئي آهي، ۽ ڪجهه به منهنجي سڀل ۽ ست سان
 ماروئلڙن جو ڏاڏو به پئي ڪٽيائين، ۽ پيا ماڻو به اسانجون
 دلون معاف ڪريائين، سي ڏاڏا خوش ٿيا. مارئي
 کي ته سارو ماڻو به پئي ڪٽيائين، سو هي ويچارا ماروئلڙا
 مڙهي ڏاڏا خوش ٿيا.

”لٽو لوڙ ياريس، گوندر جو غلاف
 ميرالاڻا ماروئين، سڀ اوڍ ڏاڻون صاف
 مليو مڙوئي معاف، عمر ان انعام ڪيو.“
 ڏاڍا خوشين جا مينهن گهر گهر وڃي ويا!
 ”وڏا مينهن مليو، سڀ ڏيهه سوايو
 ٻا جهڙي ٻا جهڙي، لٽو ڏولا ٿو.
 جهڙي هنن ماروڙن تي رب ڪريم مهر ڪئي،
 شال آخر سڀني سان اڙي مهر ٿئي.
 ”اندر جا اندو، لٽا ڏک سڪ ٿيا.“

لوڙ ياريس = لويون پڙيندڙ. گوندر = ڏک. غلاف =
 پوش، ڍڪ. سوايو = بهتر.

سسئي ۽ پنھون

سنڌ جي ٻرن ۽ ٿرن ۾، ڳولن ۽ شھون ۾، ٻنڀن ۽
 جهنگلن ۾، ڳوٺاڻن ۽ شھردارن ۾، غريبن ۽ شاھوڪارن
 ۾، ننڍن ۽ وڏن ۾ سسئي پنھون جو نالو عام آهي. ننڍڙا
 ٻار، مڪتب ۾، سرورندائي بزارين ۾، ڪافي ۽ ڳاڻا
 اوطاق ۽ اوتارن ۾، اولي اُن تي، ۽ هاري ٻنڀن ۾ سسئي
 ۽ پنھون کي ياد ڪيو مٿيون لائون ٿا لنون. رات
 ويختي ڏس تر ڪن تي مٿ ڏيو پيا ڳوٺاڻا ڳائين:

او..... جاني، ڀلو

سسئي کي سورن جي، دٻا دٻا هيٺ درون
 واءِ وڃايس ڪپڙا، سڪ وڃايس سونھن
 ٻاڙ تي مهان... موٽجڻ وارو پنھون، تنهنجي لڪن لوڏي آهيان.
 شاھ صاحب هن سسئي جي سر ۾ بلڪل عشق جي
 اُڪير طاهر ڪئي آهي. سسئي شاھ جي رالي جي
 پنھنجن پٽن سسئي پنھون جي سڪ ۽ سور جي بيان ۾

درونهن = وندر، خولي.

بهئي وڃي، هي پاڻي ڇائي، سڪيائين شال... ائين
 سدوري ٿيڻ. هائين ٽائون ۽ ڪي بهت ڪيندو هو، پر
 خيرو، نڌهين به خوش ٿيو ته نيٺ به ته سفتان ٿي. ٽائون
 هائين ويلا پوري ورتي. هائين جا خيال هڪل هڪا
 مند ڪا هئا، ۽ نهجومت هر ويسام هوس. پاڻ به جنبي
 ڪڍي ڇا اٿدو هو، سو ويهي گرم ويچار ٻائين. گرهه جو
 حساب ڪندي ڇا ڏسي ته مارا هائين جي هٿن مان ئي
 ڪجهه ڪري هو. هتي هٿ ڪٿي نصيب ڪي هنيائين !
 ڏسي ته مار، هن نينگر جو نصيب ته ڪو عجيب و غريب
 آهي، هر ڏوڏا ڏير اهو لڳو پيو آهي جو هن نينگر جي
 شادي هڪ مسلمان سان ٿيڻي آهي. هائين ته مٿان گرم
 ويچار ڪندي پايو مڃان، سو آيو وڏي نهجومي وٽ ۽
 چيائين ته بندت جي، ويلا ته پوري ورتي اٿر، هاڻ
 اوهين ويچاري ڏسو ته ڪهڙو ڪرم جو حساب ٿو ٽائون ۽
 ڪي ڏيڻو هوي؟ بندت وڏي ڇا ڇي ڏنو. انهي به ائين
 چيو ته ٽائون، ڳالهه سچي آهي، هن نينگر جي نصيب
 به سندس ٽائون مسلمان سان لڪيل آهن، هن جي هائين به
 پيڙو مسلمان، ٻڌندو. هائين ويچاري جو هيٺيون هارجي
 ويو، سو ڪنڌ هيٺ ڪندو آيو گهر. زالس پانيو هو
 ته اڄ چئي جو ڏينهن آهي، اڄ منهنجي گهره جانورن
 جا ڏيڻا ڇڙهندا ۽ ڪنڊون ڪير خوب پيڻا، پر ڏنائين ته

ڏاڻون ايندي شوط اڏندو مڏندو ڏاڻي آهي مڏهن پو مڏرو
 آهي . پڇيائين ته پٿار ڪريو خير، ها آهي !
 ڏاڻون ۽ اوجنگارون ڏيئي چيو اڙي ڏاڻي،
 ڪهڙيون ئي ڳالهيون پڇجن . ڏي وٺ سڪي سڪي
 ڄاڻي، پرندورتي جي نصيب ۾ هي داغ لڳل آهي .
 پائين ڏاڻون ۽ جي پراڻي مٿي ۾ اهوئي خيال نهايت
 هيٺ جو هو ته مون پراڻي جي ڏي وڃي مسلمان - ان
 پراڻي زال کي چيائين ته اڏو ٽڪو جي پاڻ ڪٽنداسون
 ته پئي جهان وڃائينداسون، ۽ نرڪ ۾ وينداسون .
 هاڻ چئي پئي آهي، ڪو ٻاڪو ته دن نيڳري کان آڃا
 ٿيون . پنهنجي ته مرضي آهي ته پئي ۾ بند ڪري
 ڪٽي لوڙهي ڦٽو ڪريونس ته وڃي ڪنهن نه ڪنهن
 جي ور جهڙندي ۽ نه ته ۾ ڪٽيس قسمت . مورڪه پائين ڪي
 اما ڪل ڪا نه پئي ته جي هون ۽ گرهن ۽ ڏجهوت جي
 اڳڪٿي ثابت نه آهي ته هيئن ٿيندي ! پر ڏري مورڪه کي
 جا سنسڪار اڏاڳوڙها آهن، جو پائين پنهنجي چنڊ جي
 ٽڪري کي، پنهنجي آڏي کي، موت جي مڏهن ۾
 موڪلڻ کان ڪين گٽو ۽ ويڃاري ڏاڻون جي زال جو مڙس
 کي هي ڳالهه ڪندي هئي . تنهن جون ته وايون ئي
 واريون ئي ويون ۽ ۴ ۽ ۵ ۽ ۶ ۽ ۷ ۽ ۸ ۽ ۹ ۽ ۱۰
 ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

مڙا. کٽين کي چوندا مڙا پرت سو هي پرت ۽ سندس
پرتيا ٿي. هڪ ڏينهن تڙ تي بيٺا مڙا ۽ ڪيڙا پئي ٿي
ڏوٽائون. پرت نظر ڪري تڙ ڏسي تڙ هڪ پيتي آهي
جا لڙهندي پيتي اچي ۽ چولن جي چڪ کيس ڪڍاري
تي پيتي آئي. محمد پاڻي ۾ اندر گهڙي پيتي کڻي
ٻاهر آيو. تڙ تي انهي وقت سواءِ زال مڙس جي ٻيو ماڻهو
جيٽو ڪونه هو. زال چيو مڙس کي، تڙ ڏس ڦار ڪهڙي
سوکڙي ٻار وٽ موڪلي آهي! زال مڙس مڙا سي کڻي،
هر ڇڏي سڀرت وارا انسان مڙا ۽ هڪ پئي لاءِ نينهن ۾ گهڙو
هون. محمد چيو پنهنجي زال کي تڙ اچ تڙ پيتي کوليون
۽ ڏسون تڙ منجهس ڇا آهي. ٿوري ڪوشش کان پوءِ
پيتي جو طاق کوليائون. ڇا اندر ڏس! هڪڙو ننڍڙو
ٻار پيو آهي. ڇا منجهي سهڻي ننڍڙي شڪل! پير پڇي
آڱر وات ۾ اٿس، سا وينو ڌاڻي! آڱي جي قدرت منجهس
آهي. نصو آهي تڙ ٻرندڙ نهنائين ۽ ”هاڻي رکيائين ٻارا“

سو سڀا جهي سگار هن معصومڙي کي ۾ لهرن جي لوڏن مان
ڪڍي آئي ڪڍاري تي ٿڌو ڪيو. کٽيا ٿي ٻار کي
ڏسي گد گد ٿي ويهي ۽ ڇهت ٻت کڻي ڇائي سار،
لائي پيتي چٽيس ۽ چٽيس. ڏٺي رازق آهي! انهي
رحم سان سندس ٿڌن ۾ کير اچي پيو! کڻي ۽ زالس ۾ ڏاڍا
خوش ٿيا ڏٺائون تڙ مٿيا ۾ ٻار جي ڪهڙن ۾ پيا آهن.

جيانئون تر رب سائين، رزق اسانکي به جه پيو وائي ڏنو
 هوءا پر لک شڪرانا تنهنجهان جو اسانکي جي هون به نه
 ٻار ڏنء، نه هيئن تر ڏنء. ڪتياڻي ٻار ڪٿي آئي گهر.
 ڪي چون ٿا ته ڏاڏون به ٻار جي گهڻي به چڙهي به لکي وڌي
 هئي، نه هي ٻار بهرامشڪو آهي، آهي ست سيل مان
 چاول، هر فلاڻي سبب ڪري ٻاڻي به ٿو لوڙهيو وڃي،
 انهي اميد سان ته ڪنهن جي هٿ اچي ته هالي وڏو
 ڪريس. ڪٿي ۽ ڪتياڻي ڪي وڌيڪ خوشي ٿي، جو
 ڏاڏون تر ٻار حق جو آهي، موڪليو به اسانکي حق آهي.
 نالو رکيا ٿولس سسئي. ٻلي چائي سسئي، پر ٻلي سا ٻانهن
 پوڙي ۽ ٻلي سا پرت وٽ آئي، نه اڄ ڪيئن جهڪو شاه
 جهڙن شاعرن جون دليون ڦٽن ها، ۽ ڪيئن جهڪو سندس
 امر زبان به ٺاهيد شعر ٺهي ها!

سو سائين، سسئي اڄ نڀڙي، سڄان وڌي. چاسندس
 صورت، چاسندس سيرت! طالب ته اصل کان چڻ ڪو
 هن به شاهه ٻلي رهت جو بچ هو. گهرن ٺاهڻ به چائي،
 پر قدرت! انهي ٺاهڻ جي بدلي ڇڏي جهڙو جهڙو ۽ وهيندڙ
 هن ڏنو هوس ۽ ثقل ۽ خردمند ٿي جو حصو به جهڙو ٺاهڻ ڪونه
 به ڇڏيو هئائينس. سسئي چڻين وڌي، تئين ٺاهڻ
 لڳي. ڪٿي به ڏکيو ٺاهڻ ڪونه هو، سو هوس ته سسئي،
 جهڪي ٺاهڻي سو گهر، چڻين وڌي تئين ويهه. سسئي

۱ گهڻي گهڻا ۽ قرب جو قطرو به دل ۾ ٿيڻ هوس ۽ سو
 سامهون ۾ وٺس جهڙيون اينديون هيون، جن سان آيا
 ۱ دٻي جرخي تي نيمگريون ڪت ڪنديون هيون. ۱ ماڻ
 جي نه هينئين جو هار هئي.

پنهور جي شهر ۾ محمد ڪٽي جي گهڻي هلائي هئي،
 ۽ پٿور ۾ چڱوئي گڏ ڪيو هئائين. جڏهن محمد عمر ۾ وڌو ٿيو،
 تڏهن سندس ڪم سندس ڪامدار ۽ ٻيا ڪندا هئا ۽
 پاڻ پنهور شهر ۾ جهڙو تهڙو پٿيل سمجهيو هو. پنهور
 ۾ هڪ ننڍو حاڪم به هو، جو محصول اڳاڙيندو هو.
 حاڪم نهايت خاصو ۽ نرم دل انسان هو، تنهن
 کي سسئي جي سونهن ۽ سسئي جا لڳڻا ڏاڍا وٺندا
 هئا. محمد ڪٽي سان به رستو هوس ۽ سو محمد ڪٽي تي
 اهو ڪم ڪري رکيائين، ته تون اڳتي سامان ايندڙ ۽
 ويندڙ تي محصول اڳاڙج. ڪٽي کي سندس قابل ۽ لائق
 ڏٺو ۽ سسئي به چڱي مدد ڏيندي هئي. مطالب ته هي نينگر
 ماڻهن جي مددگار مولدي هئي ۽ بنا هردي گهمندي فرندي
 هئي، ۽ ساري پنهور شهر ۾ سندس گڻن جو ڏاڍو هو.

جام پنهور

هيڏانهن پنهور ۾ نينگر جي حسن جي ڪماليت
 جي هڪ هئي، ته هوڏانهن ڪيچر مڪران ۾ آري ڄام

هو انهي جو پٽ هئون، جو به جواني جي لوه کي پهتو هو،
 تنهن جو نالو به جوگرد ڪيچ مڪران به ۽ ٻاهر وڃي ويو
 هو. پٽس ڪيچ مڪران جو وڏو هو، ۽ پنهنون سندس
 پيارو پٽ هو. پٽ پيا به هئس، جنهنجا نالا هئا: هوتو،
 ايلو ۽ جنرو. ذات جا آري ٻارو ڇا ٻرو ڇ هئا. جبل جا
 ويند هئا. ڪوٽڙي جي اولهه ڪوهستان جو ملڪ مسهور
 آهي. مڪراني ماڻهو به انهي ڪوهستان جي پريش
 پاسي کان آيل آهن. انهي ڪوهستان جي لاڳر هيٺ
 جايلو ماڻهن جي پڻ رهڻ جا مڪان آهن، ۽ نيٺ اهو ملڪ
 وڃيو ايشيا جي هيٺ ملڪن سان لڳي، جتي هڏا ۽ ترڪ
 وشيره رهن ٿا. ڪيچ مڪران ۽ پنيور جي وچ به
 ڪوهستان جا جبل هئا، جي اڃا به آهن. انهن جبلن مان
 ٿس جا نالا شاه صاحب ڏنا آهن؛ وندر، وٽڪار ۽ هار هو.
 ٻارو ڇا قافلا اٿس جا وٽي واپار لاءِ ايندا هئا، ۽ سندن
 ملڪ به سند جو ملڪ ڪري ليکيو هو ۽ اڃا به اٿس آهي.
 پنهنون انهن ٻارو ڇن به هيدا ٿيو. وٽڪار جو
 جبل ڪيچ جي لاڳو هو، تنهن ڪري انهي ملڪ کي
 وٽڪار جو ملڪ ڪري چوندا هئا.

شاه ٿو چوي ته ”جڏهن ڄام پنهنون ڄاڻو، تڏهن
 ٿي وس وٽڪار.“ هي پنهنون اڄ ننڍو، سڀان وڏو.
 جڏهن جوان ٿيو، تڏهن ماڻهو هئس قربان ويندا هئا.

موليٰ، وات تي ڀڃي وڃي، ۽ ڪم ڪرڻ جو
 ڪم ڪرڻ تي وڃي، ۽ مون به اهو ڪم ڪرڻ تي
 ٿي ڇڏيل هو، ۽ سڄي انهي ڪاروبار جي مڪيا ٿي وئي.
 سڄي ڀڃي وڃي، ۽ ڪيڏانهن ٿو وڃي؟ جواب
 مليو ته وڃي ٿو ڪيڏانهن مڪران. سڄي جوابو ته ايترو
 ان آءُ ماڪ مان وڃڻ ڪيڏانهن ڏيندس، جو ته ائين ته
 اسانجي ماڪ به خود اچي ڏڪار پوندو. سڄي به
 ڪا اندر به ڄڻي سڄي مٿي! ڀڃي پائڻ ته اوهين ڪهڙي
 راجا جي رعيت آهيو. جواب مليو ته ٻنهي جي پيءُ آري
 ڄام ڄا ماڻهو آهيو. حڪم سڄي ڪيو ته خبر نه
 آهي ته ڳالهه ڪيئن آهي، ڪل ڪانه آهي ته ان
 توهين ايڏانهن ٿا ڪڍي وڃو يا ڪڏهن پئي هنڌا سو
 اوهانکي فقط محدود حصو ان جو ڪڍي وڃڻ جي
 موڪل ڏجي ٿي، پر جي آري ڄام ڪو هٿڪو ماڻهو
 ٻه ٻه جوت وغيره موڪلي ته ڪا اسانکي به هڪ ٿي
 ته برابر ان ڪيڏانهن مڪران آءُ ڏڪار جي وقت واسطي
 گهريل آهي.

ڦاٽي جو مهڏار ان وقت هو ٻاهر. ٻاهر اهو
 نياپو وٺي، ان به ٿورو اٿس ٿي ڄاڙهي آيو آري ڄام
 وٽ. آري ڇيو خبرون ڪريو. ٻاهر ڇيو ڦٽا، خبرون
 آهي آهن جوان، وٺي ٿي آيا سون، وات تي ڀڃي وڃي

اُن ڏي ڳجهن کي سڙن سان کٽي سڀڪاريو

هٿ ٿوڙ :

”ٿڙرا نوڙن کي، ڳجهي سُونهن موڙ.“

قافلو وٺي پنهنون مليو پنيور ڏانهن. هر ڪرماري دل
 ۾ هيس ته هي ڪهڙي نينگر سٺي آهي، جا ايڏي تڻل
 سونهن ۽ دليري واري آهي، سومس ۾ اهي ويچار ڪندو
 قافلو وٺندو آيو. هو ڏانهن سٺي کي به معلوم ٿيو ته
 پنهنون آيو ڪي آيو، تنهنجي دل پيئي ٽپ ڏئي، ته
 ڏسان ته اهو پنهنون ڪهڙو آهي، جنهن جو نالو هر ڪنهن
 مسافر جي رات ۾ آهي. انهي ديدار لاءِ ئي سموري
 اٽڪل پکيڙي هٿائين ۽ ٻاهر جا اٽ جهليا هٿائين !
 چاند وڪي رات هئي، قافلو به اچي پنيور جي ٻاهر لٿو.
 سٺي پيئي خوش ٿئي ته اڄ رات موچاري، اڄ رات
 سڀاڳي ! پيئي پانڻي ته هيٺڙي وڃي پنهنون به
 شڪل ڏسان !

”ڪپڇان آيو قافلو، رات موچاري روءِ

پوتي ۽ بلوچ جي، رڙهي سان روءِ.“

نوڙن = اُن. موڙ - جهوپا، گادا، ٿون، سهرا. ٿڙيارا =
 ٿون جي اُن کي مٿي ۾ ڪن جي پني پسي ٻڌندا آهن.
 بلوچ = ٻروچ = پنهنون. پوتو - اٽ. روءِ = شڪل

رات جو وقت گذريو ۽ صبح ٿيو ته پنهنون ٻاٺل
سان گڏ محصول جي جاءِ تي آيو. سڀئي پنهنون ۽ ٻيو
۽ پنهنون ۽ سڀئي کي ڏٺو ۽ سڀئي جي اکين پنهنون ۽ جي
دل کي جهٽيو ۽ پنهنون ۽ جي اکين سڀئي جي قلب کي
قابو ڪيو. قسمت جي گنڍهين ٻڪي ٻڌي. گرم
۽ تارن راند گرم هلائي! پنهنون ۽ کي گهرائڻ، آرياڻي ۽
آرياڻا مڪان تي وسري ويا.

پنهور جي حاڪم جو هٿ سڀئي ۽ سندس ٻيو
ٿي هو، تنهن ڇا ڪيو جو هڪڙو جڳو مڪان ٺهرائي،
پنهي کي پرڻائي ڪئي ڏنائين. پنهنون سڀئي هر مست،
۽ سڀئي پنهنون ۽ هر المست. البت ٻاٺل کي ڦاٽن ته
ڪيترن هر وٺي وڃڻ جي رخصت ملي، ۽ محصول به
مڙيوئي معاف ٿيس، پر ٻاٺل ويجهاري کي اچي ڳڻي
لڳي ته پنهنون ۽ کان سواءِ ڪيئن وٺي ويندس. سو
آيو پنهنون ۽ وٽ ۽ چيائينس ته رڌار، ملو ته ملو ڪيچ
مڪران ڏي ۽ پر پنهنون چوي ته اسانجي نصيب جا
خيما هينئر پنهور هر کڻي ويا، وڃ وڃي اڏڻ کي ٻاڪر
ٻاٺجھ ۽ اُٻي جي قدمن تي هٿ رکجھ، ۽ چڻجھان ته پنهنون
هٿ پنهور هر خوش آڏي. ٻاٺل ويجهاري ڪيترائي
ٻوليون، پر پنهنون ڇا سان ٻڌي! ٻاٺل اُٺ وٺي، منهن هر
ملول ٿي آيو ڪيچھ مڪران، اچي چار هوتائي کي

مارو قصو سڏايائين. سڄي ڪٽنب ۾ روح مڃي ويو
رهي هئي! پنهل موليٰ ڪين ڪي.

پنهل مست

ڄام جو سام هو پنهنون ۽ ۱، تنهن ڪيترا قاصد
پنهنون ۽ ڏي موڪليا، پر پنهنون ۽ چوڻو ڏينهنون ڏينهن
وڌندو ويو. پنهنون ۴ سڄي هڪ پئي جي ڄان ۾
گهڙي دٻاءُ پنهل وصال جي آرام ۾ گذاريو. سڄي
جون - اهيڙيون اهنديون هيون، سي ۾ پنهل تان قربان
وينديون هيون. پنهل ۾ پسي ساڻن گڏ جي جڻين هو
پرتيا لئون ڪهڙا ڏوٽنديون هيون، تئين و جي ڪين مدد
ڪندو هو. سڄي پنهنون ۽ جون هي دل جهيڙندڙ
گالهون ڏسي پئي ۽ سڄب ۾ پوندي هئي، جي

”مون ڪمپڻي آءُ، پنهنون ٿو پوڻ ٿئي!“

هڪ دٻي ڪيچ مڪران مان ڪو قاصد آيو،
تنهن ۾ اچي! هو حال ڏٺو ته پنهنون هيئن شق جي ۾ ۾
مست ٿي ويٺو ڏهر ڏوٽي!

”گڏيو ڏهن ڏوٽي، پنهنون ۽ ۱ ۾ ڄام جو هڪ ۾

اٿي آري ڄام جو، قاصد آيس ڪو!“

قاصد آيو پنهنون ۽ دت ۽ اچي پٽس جو پيغام

ٿي آيا آھن، تنھن اُٿي مڙھائي جي تيار ڪئي. ٻنھن
 ۾ ”زمانن ۾ مڙھي اُٿي ڇھوڪيا.“ سسئي ويڇاري
 ۽ ٻيو ته هي مڙھان ”جيڪس ٻھر ٻنھون جي“ آھن، سا
 باڪل خوش ٿي. ٻنھون جوان خوبصورت هو. هي
 بلوچ ڳاڙھا هئا، ۽ هنڪي ٻنھيون ڏاڙھيون هيون، سو
 سسئي ٻنھنجا ”ڏاڙھي پٺيا ڏير“ ڏسي سرھي ٿي. ڏيرن
 ٻروجن ۾ اچي ڏاڍو ٻنھون ۽ سسئي سان کينڪار ٻو.
 ڪوھستان جي ماڻھن ۾ ٻرو ڪونه آھي، اُتي زالون
 ۾ مردن سان اڄ تائين هٿ هٿ ۾ ڏيئي گڏ ٻيون آھن.
 سو سسئي ۾ هنن سارن چڱي کينڪار ڪئي. ٻرو ٻڇاري
 کي ادا خبر ڪانه رھي ته هن ڏيرن جي دل ۾ ڪو
 منصوبو آھي: ”مدي ڏيرن ۾ ٻرو، کليو کينڪارين!“
 ڏاڍا ڍنگڙا ڍمڪي ويا ۽ طعام تيار ٿي ويا. ڍمڪا ۽
 ٻوڙ ٻلا ٻڌي ويا. ٻاروچن خوب کائي پٽ پريا، ٻه چار
 ڏينھن گذريا، ٻروچ ٻارسيون پيا پاڻ ۾ ڪندا هئا، جو
 ته هنن جي ٻولي مڪرائي ۾ اُٿي سڀئي ٻارسي هئي.
 ”ٻارسيون پاڻ ۾ ڏير ڏهائي ڏين.“

ويڇارين سسئي ڪنهن سمجهو ته انهن ٻارسين
 اندر ڪا سندس دل جي ڦاٽل جي ڳالهه هئي! ٿورا
 ڏينھن گذريا، آهستي آهستي ٻنھون ۽ جي ٻنھن
 ڇھوڪيا - ڇھوڪيا، وھاريا، ٻھر = ماڻ = ساڻي.

پنهنجو ڪي رڳوڙيون ٻڌيون، ته تون اسان سان گڏجي
 مل. هنن ڏاڙهي ڀينرن ڏيرن ۽ ٻروڄن جي اما اصل کان
 مرضي ڪانه هئي ته ڪو پنهنجو هن ٻوڙياڻي سان هڪ
 ٻڏي وهي، يا هڪي هڪيچر مڪران ڏانهن وٺي وٺي،
 هنن جي خواهش هئي ته پنهنجو ڪي ڪنهن مٽڪي جي
 ڏي و ٻوڙا ٿينداسون، جو هڪجي مائٽن جون امي آ-ون
 اُميدون هيون. پنهنجي ان ٻارسي هر ڏاڍيون گفتگويون
 ڪيائون ته ڪٿي پنهنجون ٻارڙي ۽ هر پنهنجون جو پنهنجون
 نهايت هڪو ۽ سڄو هو، تنهن پنهنجي ٻارڙي واري. ٻلا قسمت
 جن جي ٻارڙي جو هڪجي ٻڏو هو، تنهن ٻارڙي هر ڪرمت
 ڪيئن هيدا ٿئي. هر قسمت جا لڳل هر آڏا اُٻا آهن،
 سڄن عاشقن کي قسمت گوڙو وقت سکر سهڻو نه ڏئي.
 ٻوڙ سسئي ۽ پنهنجو جي نصيب هر انگ اڳري لکيل
 هو ڏيرن ٻروڄن هڪ هڪي ست ستي، اهڙو
 ڪم ڪيائون جو مجلس وير هڪ رات جو پنهنجو
 ۽ سسئي جي ٻيلن هر اهڙي ڪا ٻڙي ڪنهن ريت
 لڪائي وڌائون، جو پنهنجون ۽ سسئي انهن ٻيلن هر ٻي
 دستور موافق جان وڃي آراهي ٿيا، ته هنن کي نشو ٻڙي
 جو اهڙو زور چڙهي ويو جو هوش نشو هر اچي ويا:
 ”آلڙا اکين ۾، آيس ننڊ نپاگر جي.“

آلڙا = هڪيون. گهر.

هروجن اُنن کي به اهڙو ڪوڙو ڪجهه ڪارايو هو،
 جو اُن ماڻا وقت آواز ئي نه ڪن. ”گنگن ڪي نه گهٽ!“
 اڌ رات جو جا ڪيائون جو تنگ ٿاڻي، ها کڙا چڙهي اُنن
 کي ائين تيار ڪيائون، جو کڙي کڙڪو به ڪو نه ٿيو.
 ”اڳي اُن رڙن، هر هن پيري ماڻ ئي ماڻ هئي.“
 سڀ ٺاري ٿي؟

”جڏهن پوڄ ٻڌي، تڏهن اولين اُن بلا ٿيا.“

نڪا خبر پنهنون ڪي، نڪا خبر سسئي ڪي.
 پنهنون ڪي ڪٿي اُن ئي چڙهيائون ۽ مڪ ڪڇائي
 دهڙي ها کڙي هر سهارا ٻائون، ۽ اُنن کي ڏڙائي ڪيئن
 پنهنون ڪي ڪٿي ويا؟

”چاڻي جنهن هر ويا، جئين هاڙ سسئي بهاري.“

پنهنون ۽ سسئي بيجهرا مڪ ٻئي کان هيئن وڃڻي
 ويا. صبح جو پهر سحر چڙهي ويو، تڏهن مس ڪا
 سسئي جي اکر ڪلي، اڪيون مهنڙا لڳي ۽ حيرت هر هوڻ
 لڳي، جو پنهنون پاڻ سان ڪو نه ڏٺائين. هار نظر ڪيائين
 ته لڪي ڏاڳها هئا، نڪي ڏير هئا! هو سسئي جو
 ڪهڙو حال ٿيو!

سسئي جا سو

سسئي کي ڇڏي ڇوڪريءَ جي ڏانهن هڪ ڏينھن ڏيکاري ڇڏيو.
 ٻوڙ ۾ ڏيکاري ڇڏيو ته ڇوڪريءَ کي ڏيکاري ڇڏيو.
 ويڃاري جي دل تي ٿي پيئي ۽ ساطي تي چٽوئي پيئي.
 مٿس ماڻس ۽ ساهيڙين کي معلوم ٿيو ته هڪڙي اسان جي
 سسئي سان ڇوڪري ٿي، سي به نهايت ڏکي ٿيا. سسئي
 ويڃاري ماندي ٿي پيئي ۽ ايڏي تر پڇوڙ ۾ ڇڏي ڇڏي،
 ڇوڪري ٿي چوي ته

”اين منجهان آيو، هيءَ جو هڪڙو“

طيرن ٿناريون، پنهنجو پنهنجو ٻڌايو.“

سسئي جون ڏانهن ٻڌي وطن جي بکين ٻڌي روح

۾ ٿناريو

ويڃاري واکاڻ ڪرڻ لڳي ته هي ڏهر ڪهڙا
 منهنجا آيا جي منهنجو ”ڏيل ڏهي“ ويا. ”هي
 جي آيا مير، سي مون اڳ نه ڏٺا.“ مون - سسئي کي
 ڏيکاري ويا. ”جڪي جوري ڇاڪ“، منهنجو موت بهڻ
 وٺي ويا. لاهيا ٿونس سسئي، ڪر خبر، اهو ڇوڪري
 ٿيو؟ جيائين لاهيا ٿان ڇوڪري ”آڏا ٿون آڏي ڇا، پنهنجو
 ڏي پيغام“ جي بهل ڪئين قبول ٿيا، هو

هڪڙو = آواز. طيرن - بکين.

” وارو وڙولي ويا، آريچا اڻلام ”

” وارو وڙولي ويا، جا پرڪري زور

بيدي ٿيو پنهور، حشر ڪري مليا. ”

جڏهن سسئي پيئي ڳالهه ڪري، تڏهن :-

” ٻين نمرا رت وهي، جڏاڪا ڪيو

مون کي ڏن وڌيو، ائين ٿا وڃو اوليا! ”

مطلب ته سسئي جو ” ٿوڙائي ڦٽن، اندر نان اڏ

ڪيو، ” ۽ ڇوڙان ۽ خوش بر ” مٺي مٺي ڪيو ماءُ، ٿي پاڻ

مٺي پيو پاهڻين. ”

ڪنڊجرو جو پيو هوس، سو ڦاٽي پيس، مٿو اڳهاڙو،

پير اڳهاڙو، جڏهن ته ڪا ديواني مڃي، تڏهن سسئي اٿي

پيئي، پيئي حوي منهنجو هان هن پنهور جا!

” ڪاهي ٿا ٿو ڪنڊجرو، مٿو اڳهاڙو

منهنجو ڪنڊجرو، پيهر هن پنهور جا! ”

اهڙو دڪ هن کي لڳل ڏسي سڀني جي دلين ۾ سوز

ٿيو. رات ٿي ته سڀ وڃي مڃيا، پر سسئي کي نند جو ٿي

اچي! سسئي ويهي ستون ستيون، ته هان ڇا ڪريان.

وارو = مارهنڊڙو. اڻلام = ظالم، ظلم ڪندڙو. جابر = سڃت

ماڻهو. بيدي = خالي، سڄو. جڏاڪا = ٿوڙو، ڏن ڀر

فريب، لڳي. ٿوڙائي = وڇوڙي جي.

آخر دل ۾ حيال آيس ته هاڻ آ؟ ٻنهيور ڇڏي ويٺيس، ۽
ڏونگر ڏوري وڃي پنهنون ۽ کي لهنديس. هڪو ارادو ٻانڀ
ان ڪيائين:

” ويهر نه منڊ ٻنهيور ۾، ڪر ڪو واسو ڏس“

ليڙن جو، لطيف ڄڻي، ڏونگر ڏيندءِ ڏس.“

سسئي ۽ هاڻس

صبح ٿيو، ته سسئي جو ساڳيو حال، ساري رات
هڪ ڏونڪو ۾ ڪونه آيس. ماڻس ويڇاري جنهن
آائي ڪيئن پياري ڏي و کي هاليو هو، تنهن ۾ پنهنجو
مٿو اڇي پٽ سان هنيو ۽ ڏي و کي گهرائڙي هائي چوڻ لڳي:
اڙي ڏي و، ڪٿڙي جهوري تنهن جي اندر کي لڳي!
سسئي آنسون پري ٿي ماڻو کي جوي نه آيو، هاڻي آ؟ ڪين
رهندي سان. ماڻس ڏٺو ته سسئي کي تب جهڙي ۽ ٻو
آهي، سا وهاڻو ڪٿي آئي ۽ پٿراڻي ۾ ڪٿي آئي. تڏهين
سسئي ٿي چويس:

” ماڻو وهاڻو ڌار، ڪٿي پٿراڻي هانهجي“

جيڪي ڏنءِ ڏيهر ۾، سو سهو ٿي ٿار

وڃان ٿي وٽڪار، ڏنر پير پنهنون ۽ جو.“

منڊ = زال. ليڙن = اٺس. وار = ورائي ٿي. وٽڪار =

پنهنون ۽ جو ملڪ. پير = نيشان.

سسئي چوڻ لڳي ماڻھو کي نه مانڻ آ؟ وڃي ٿي
جوڳياڻي ٿيان، ۽ جوڳڻ جو وس ڪري آ؟ ويڊيس
ڏرنگر ڏوريندي :

” اڄ ميهنجي ماڻھو ڏاڇا ڪندس ڪپڙا
جيڪا جوڳياڻي ٿيان، مونکي جهل مراءِ
موت هر وڃي لاءِ، ڪنهن ڪنهن به ٿيان.“

ماڻھو ويڇا رٿ جا نه هئا لفظ ٻڌي جهڙو ٿي وڃي
پوءِ ساڌي وڃي چوڻ لڳي نه ڏي، ائين ڪيئن ڪندس؟
تون نازڪ بدن ٿينگر، تون نينهن ۽ ٻنگلن ۾، سونهين
ٻلنگن تي، کاڌ ۽ نفيس کاڌا، هرين ۽ نازڪ گل جيان،
سو تون ڪيئن وڃي رڻ جا سور سهندي؟ تڏهين ٿي
سسئي چوي :

(۱) ڪو به ٻلنگ، ٻي ماڙيون، ڪيئن سي ٿيڙم ڪارا
آديان، ٻڌت ٻڌيون وڃي، ڪندس ڪنهن ڪارا.

(۲) ڏرڻ ڪنهن جي لوڏ، گهور يا سڪ ٻيڙ جا
امڙ جي تون آڇي، سي ڪم نه اچن ڪوڏ
هيڏهين ميهنجي هوڏ، ٻڌي ٻار وڃن سين.
ماڻھو اڙي سسئي، ٻي ڪوڙيون ٿي گالهليون

ڏاڇا = گيرد ورتا. جيڪا = ماڻھو. ڪنهن = والا.
ڪوڏ = خوشيون.

ڪرين ؟ ٺهڻگر، ماڻهو اچي، مھڻا ڏيندو ۽ طعنا ڏيندو.

جولدا سنڌي چري ٿي آهي، جو مھڻن ٿي ڪري.

سسئي :-

”هوء جا گھوري گھوٽ جي، تنهنڪي چري جون!“

اي امڙ، ماڻهو ڀل ”چونر چري ٿي ا“ ماڻهو

مھڻا ڏيندا تر ڇا ٿيندو

”ماڻهو ڏيئي مھڻا، مونکي ڪندا ڪو“

جي جوڙير جو، تر پتون ٿيندس پير ٿي.

جڏھين ماڻهو ڏلو تر هي ٺهڻگر هٿ تر ٿي اچي،

تڏھين پائين تر سسئي کي آڻڻ وٽ وٺي وڃان، جتي

چرخن وٽ سامهڙيون اچي مڙس تر من من ٻئي ٻوڙس.

سو سسئي کي جيانين تر ڏي، ٻلا هٿان تر اٿي ملي آڻڻ

وٽ ويهر، ۽ سامهڙين سان تر ڪي ڳالهيون ٻوليون

ڪر. سسئي جنهن ڪسي ڪجهه به ڪين ٿي

اچي، سا چوڻ لڳي ماڻهو کي تر اي امڙ، هاڻ منهنجو آڻڻ به

ڇا آهي؟ منهنجو ڪو هيارو بهل ويو هليو، ماڻهي آ؟

ڪهڙي تعداد ٿي؟ هاڻ آ؟ ڪيترو به ٿاڻيان، تر به تعداد

نه نڪري، هاڻان رت روئندي چرخو ڇڪ ٿي ٻوندو.

ڇوہ جوڙير = جوش آير. مر = ڀل. پتون = ذريون

ذريون، آڻڻ = اهو هنڌ جتي ست ڪمبو آهي.

ماڻس وري به سسئي کي زور ڪيا. اتي سسئي ڪجهڙ
لڳي ۽ جڙ مان ماڻو کي ڇڏائين؟

(۱) ”ڪوءَ ڪٿڻ ٻي ڪپاه، ڪوءَ آڻڻ، ٻن جيڏيون،

سا جن منهنجو سا، هاڻي منجهه هئي ويو.“

(۲) ٻئي ڪام پڇاه، اهڙ منهنجي آسري

ڏيئي لت ڇڏي کي، پوٽيون پاڻي پاء

ڇتر جنهن لاءِ، سو ڪو هيارد ڪپهر ٿيو.

ماڻو ويڇاري ڏٺو ته هي نينگر ته باز آهن جي نه آهي.

تڏهن به دڪر وڃان به ٿي اکر سسئي کي چمپ جا ڳالهائيا

ته چوڪر، هي تون ڪڏهيون ٿي ڳالهائون ڪري؟ پر سسئي

کي نڪا طعن جي، نڪا چمپين ۽ مڙن جي پرواه

هئي، سا چوڻ لڳي ماڻو کي نه اٿر، تون طعنا ڪنهن کي ٿي

هٿس؟ آءٌ ٻڌن ٿا ائين به ٿي ٻڌن ته جڙ منهنجي

مات آهي ٿي ڪونه. ”چوري ٿوري نڪو مات مٿ

جو.“ اڙي اٿر، توکي منهنجي سوز جي سمجهه جي ڇا خبر؟

”مون کي طعنا ٿي ڏئين، جنهن نه هرڙين سمجه

اٿر ٿوري آڇ، ته سٺ سٺا ٻار، سوز جي.“

ماڻو، آءٌ به دس آهيان: ”دس ٿي دس، اهل لڳر

ٻار هرڙ جو.“

ٻي = ننڍو ٻيو، پوٽيون = ڪجهه جون ٻيون

ماڻو ويهڻ ڇاري جو وس نه هائو، تنهن دل ۾ ڏهال ڪيو
 ته سسئي جي سامهڙين کي وٺي اچان ته آهي من ڪو رهي
 رهي اثر ۾. ئي جهنڊس.

سسئي ۽ سا هيڙيون

سسئي جي ماڻو ويٺي سا وڃي هندي سامهڙين کي
 وٺي آئي.

”مڙي منڌ ڏي آئون، سامهڙيون سهڻجان.“

انهن کي به سسئي جي هي حالت ڏسي جهوت
 وٺي ويٺي، ته ڏينهن ان ۾ سسئي ڄاڻي ويٺي آهي، سو
 سسئي کي گهراڻيون پيمون پائين، ۽ پيارهڻيون ڪن.
 پر سسئي نه اندري ڪنهن سور ۾ هئي، جتان لڪوڻ ئي
 مشڪل هوس، چوڻ لڳي

”اچارا رات رات، ڪوڏ ڪوهياري ڪندڙو

پيڻو پڇاڻو، سڀاڻي سورن سين.“

سسئي کي جهڙي دلداري ڏنائون، پر سسئي
 کين جيوت مون ارادو ڪو ڪونهي، سو آءٌ سرور
 جو گهڻا ئي ڏونگر ڏوريندس. جدا جدا سامهڙين ۽
 سسئي جي وچ ۾ هينهن گنگو هلي؛

سامهڙي:- اڙي سسئي، ڏونگر ڏاڍو اٿهڻي،

رتور = رڱير، ڪوهياري = پيڻو، سهڻجان = سهڻو يا خوشي مان.

جني پٿر پير پئي ريغند: ” ڪاڏي ڪاڏي منهن مان نڪري
ڪاڏي ڪاڏي ڪاڏي ڪاڏي سسئي، جبل ۾ ڏاڍا ڏاڍا ڏاڍا ڪاڏي،

تون ڪهڙي ئي اهو حال وڃي ڪو ڪرين؟

سسئي:- ٻين ڪهڙا به ڪٽي ڏک ۽ ڇڻ، ٻيل ۾ ڇڻ،
”اگر آڱو ٿي نه پڙي، ڇڻون پير ڇڻن“ پر آءُ نه پڻون،
ڏانهن سرور ويٺيس، منهنجي نظر ۾ چر آهي جا

”چر چر پانين، ڪاڻيو ڪارو

پند وڃندس پاڻ تي، سرتيون سوارو

وڃي مون وارو، ڪين وڃندس وڃر.

اڙي سرتيون، ڪندا مون پيرن ۾ توڙي لڪ
لڳن، ته به آءُ وڃي واري ڪين آهيان.

سامهڙي به سسئي، خبر نه آهي ته توکي ڇا ٿيو،

جو تو وڃي پرديسي سان ٻاند آڙا ٻو، تڏهين ته تون هيش
ڏکي ٿي آهين، اهي پرديسي توکي ڇڏي هليا ويا!

(۱) ڏيسي سڀ ڪجهه، پرديسي ڪهڙا هين

لڏيو لاڏو ڪيو، پنهنجي ڏيسي وڃي.

(۲) ڪين آڙا ٻو، ٻاند، پاڻ پرديسي هين

مٿيون هوڙي، سسئي، ڪري ڪو مارو ڪاند.

چر = جبل، چر = چر، ڪاڻيو ڪارو = جبل جا
نالا، سوارو = سوپرو.

(۳) سسئي سَرواڻن سان، ڪهڙو آڻ لڳو
 ڪي جتن جڙون مٽي، ڪي هاڻي نينهن لڳو
 ڏاڏي پوٽو ڏيهر، ڏکي، ڪونه ڏلو؟

سسئي، ڇو نه ٿي ڪڍين ڏاڏي پوٽي سان نينهن
 لڳائي؟ پوءِ جيڪر هڙو حال نه ٿيڻي ها.

”ڪٽي ٿي ڪا ٿي، رڪي، پوت پنهون ۽ سڄي
 سڄو سڳو جندڙو، وڏو ڇيري ڇا ٿي.“

ڏس هاڻي تو سان مون ٿي هاڻو ڪري ويا!

سسئي: ساهيڙيون، اوهين ڇڻو ڇا ٿيون؟
 ”وڙ پنهون ۽ سڄي ٻاڪي، ڪو به ڇا رهن ماڻه پهن سڄي.“
 ”اوهين ٿيون منهنجي پنهل جي گلا ڪريو!
 منهنجو ور بهي ڏوڏ آهي، هن کي منهنجا ڏير جنهن به
 جاني ويا.“

”ڏر ڪوئي وڙ، ڏيرن وڙو ڏوڪيو.“

اهي منهنجا ڏير هئا، جن مون سان هڙو ڄام ڪيو.
 پنهل بهاري جي لاءِ اوهين مٿان ڪا ٻڙ ڪهڙو. آ؟
 ڪڍا ٿو، پنهون ڪڍا ٿو!

سرواڻ = جٽ، لهر = لاڙو، نئون = سڄو، ڇيري =
 ٻاهر، وڙ = پنهل، وڙ = مڙس، وڙ = ڏنگ.

”امل آري ڄام جي، ٻلي آ؟“ پيشي

هو ڄا ٻائڻ پيو هر، تنهن جنهي نه جهلي

وساري ويهي، تن ڪيڇين ڪي ڪيئن رهان.

سامهڙي نه نڌن ۾ نه سسئي، ڌاريا مڙهي ڌاريا.

اهي ڪهڙا نياڳا هروڄ تنهنجا ڏير مٿا، جي توکي جهورڻي

پر وجهي ويا اهڙن جتن هروڄن جي ياراطي ڪي ڪاڏي

ڪيو. ڌاريا ئي ڌاريا، مٿي، مت تنهنجا ڪير ٿيا. اهي

ڪي تنهنجا رت ٻائي ڪن مٿا، جنڪي ڪو ڪندو لڳي؛

”ڇت نه ٻائي رت، ڌاريا ڌارئي ڏير جا.“

تون سٿين، هو ٻلاطي ڏليا ويا. اهڙن جو سنگ ڪيو

ڪيڏانهن؟ ”ڪه ياراطو جتن جو، ڪه اهڙا هروڄ،“ جي توکي اهڙي

لوڇ لائي، هاڻ پيو ويا ڇيرون! اي سسئي، هاڻ تون گهڻو

روئي گهڻو روئيندين؟

سسئي:- پيئن، اوهين جو ٿيون ڳلائون ڪريون؟

جي ڪجهه نه هوندو اها منهنجي قسمت جي ڪاڻ مٿي.

(۱) ”ڳلا ڪام ڪري، لکيو ٿا نه تري

قضا جا ڪرير جي، ڪنهن ٿان ڪين تري

جيڪي لکيو لوح هر، ٻاڙيان سو ٻڙي!

(۲) ڇا جي ڏنگا ڏير، منهنجو ڏينهن ڏنگوم ٿئي

اٺن ۽ اولين جي، ڇا وڻيو وير

مٺي ڪمپلي ڪيم، جا امر کي آڏي ٿري !

ساهيڙي :- تڏهين ٻلا سسٽي، جي سمجهڻ ٿي ته
تڏهينجي قسمت اهڙي هئي، ته ٻلا پوءِ تڏهين جو ويهي
وڃ ڪرين ۽ چوڻ ته آءٌ وڃي ٿي جهنگل ڇڏان ۽
ڏونگر ڏور ڏان ۱ تڏهين ته پاڻ صبر ۽ شڪر ڪري ويهي
ره ته ماڻهين ويچارڻ کي به ڪو آرام اچي، ۽ اسين به
سرميون ٿيون .

سسٽي :- ٻين، اوهين منهنجي لفظن کي ٿيون
ٻڪڙيو ۽ مون موڙهي کي دليلن سان ٿيون
منجهان گهروا جيڪي ٿيون، تنهن لاءِ برابر صبر آءٌ ڪٽي
ڪريان، پر پوءِ ماڻ ڪري ڪيئن ومان ۱ آدم پوءِ
لاءِ ڪرڻ ۽ ڪوشش محنت ڪرڻ ته منهنجو فرص آهي،
بس آءٌ ورهينجو وڃائي ويهي رهان ۱ اي ٻين، امڙر صبر
۽ شڪر مون کي ڪرڻو ڪونهي :

”صبر ۽ شڪر کي ڪاڏي آءٌ ڪڍي

آميان جنهن سڏي، سو ته گهرجي - اڻ مون .“

ٻين، منهنجي جان به جماعت ڪانهي، مون

ٻڌاڻا آءٌ ڪيئن سکر سهان ۱

”نام جماعت جان کي، موت ٻڌاڻا مير

ساجن ڪارڻ سِر، وڙهندس وندر جا .“

— اهيڙين ڏٺو ته هي سسئي ته نڪي ئي بهار
— ان سمجهي ۽ نڪي ئي دليل سان سمجهي سو ڪڙڻي
کي ته صوبو آيو، جو خار هيس اڳي ئي ته هي ڪهڙو پنهنجو
آيو جنهن هڙو اسان جي شهر ۾ دڪر آندو، سا چوڻ لڳي
سسئي کي.

— اهيڙي ۽ هڙي سسئي هڙو، ڏٺو ته پنهنجو پنهنجو.
جي توهان ڪا امڙي بهرمت، هجيس هاته وري به قافلي کان هان
جڏائي توڏانهن وري ها. هان سسئي، ڇڏ اهو چئو ڪار بهي ۽ اسان
— ان ئي ويهر هان ڇڏ پنهنجو جي بهيهر.

سسئي ويهاري هي ڪوچن هڙي باڪل روئڻ
لڳي ۽ اهيڙين کي چوڻ لڳي، ته پيئرو، اوهين ٿيون
مونسان لٽوليون ڪريو، جو اوهان کي ”گهاو نه لڳو
گهٽ جو.“ اديون، ”جو نه اوهان، سو مان سور
سرتيون.“ منهنجي دڪر جي اوهان کي ڪهڙي
پرڙ! اوهين سگهيون آهيو، پر آ؟ اڳي آهيان.“ مٺ
مٺ سورن سڀ ڪڏهن، مونوت وڌاڻا.

”جا مومن مروائي، سا سرتيون ڪيئن سگهي ٿي.“
پيئرو، مون کي اوهان جي سخت ۾ سڪه ڪونه ٿو اچي.
”سپا ساهي آهي آري ڄام ري.“

منهنجي دل تان درد جو دود لهن جو ڪونه آهي.

سپا هي = اونداهي.

اوهين چاه چٽو، پر آ؟ من پنهور ڪين وهندس :
 ”چڏ هندس پنهور، هيٺون هٿ نه وٺري.“

هينس مون لاءِ من پنهور دوزخ جون دونون
 آهن: ”من پنهوران آچار، سرتيون ڪڍيائين.“
 ”هينس من پنهور، گهايل ٿي گهاريان،
 سڄڻ جي سالڪ ويا، سيئي ٿي ساريان
 سي ڪيئن وساريان، هي وٽان مون وات ٿيا.“

سامهڙين ڏٺو ته من نينگر ڪي ڪواؤنهو درد لڳل
 آهي، سي آخر مات ڪري ويٺيون. ڪي منجهن هيون، جي
 سٽي ڪي چوڻ لڳيون ته اسين به توهان هاند يون سس!
 سٽي اتي هاڻي ڏونگر ڏور ٿي جاسانباها ڪيا، ڪهڙي
 مائتن جهل هل ڪيس، هر من ڪين ٻڌو.

سسئي ۽ ڏونگر

هڪ به سامهڙيون هيون، جن جي سٽي سان دل
 گهڙي هئي، سي سٽي ڪي اُٻرائڻ هليون. سٽي ها
 ڪيو جو جوڳا جا ڪيڙا کڻي پاتائين ۽ آسري الله جي
 نڪري پئي. جڏهين پنهور جي حد ڇڏي ٿي هئي،
 تڏهين سامهڙين جو هٿ ٻڌل لڳو. سٽي جهڙي تراديون،
 اوهين هاڻي موٽي وڃو. اوهين وريتمون آهيو،

آچار به ڏهران، سڄو. وات ٿيا به هليا ويا.

اوه انجا دور اوهانجهن گهرن هر وينا آهن، توهين وجو
 ؟ وحي گهر سكي ٿيو. هي ڏونگر مونکي ڏور ٿو آهي، اوهين
 جاهلي ڪنڊيون؟ منهنجو ورهتي ڪونهي، سو آ؟
 ويندس ورهيا.

(۱) ورهتيون ورو، آ؟ نه ورندي ورري

جاڏي هن جبل جو، تانگهيندس ترو.

(۲) وجوسپ وري، آئين جي ورن ڌاريون

قوڙائي فراق جي، سڄي ڳالهه گري

پيان جن ڀري، ڏونگر سڀي ڏورهند يون.

سرتيون اتي سسئي کان موڪلائي روانيون ٿيون.

پوءِ ”سسئي پيا سور، ويا ويندا پاڻ ۾!“

سسئي کي مارڻ ڏونگر اڳيان هو. کيس خبر

ڪانه هئي ته وٽڪار جو ملڪ ڪهڙو آهي. سڄي پيس

نه لاهجائيندي ويندس:

”واقف نه وٽڪار جي، اڳر نه ڏيهر ڏنل.“

ڏونگر به ڪو جهڙو تهڙو ڪونه هو. پاس کان

جهنگل به هئا، جنهي ”جيتا جو جهنگل ۾، هر ٻاڻون.“

انهن جهان تي جذبن ڪاڙهي هي مندا جي ۽ سڄي

جاڏو = وڏو، مضبوط، تازگهيا = گولڻ، سڄي = پاڻ جي.

جهنگل = ڏارن.

هن سين به هي، تڏهين ته لغو ذباله آهي ا ڪو سا ٿين
ڪڪرا، هي دمدم تبلي ڌرا لڪون لڳن ڪوسيون،
ڏاڍا ٿين ڏينهن. ڏونگر جون مٿانهيون چوٽيون ”ڌار“
ڏسيو ڏپ وليو وهي، تر اتي پيچرو ڪيئن چڙهيو. انهن
ڏونگرن جا ڏاڪا به بالڪل آهڙا ڪهڙا هئا. جتان ئي
رستو شهر وارو ڪونه ٿئي، اُتي ته آهن تنگ پيچرا،
جتي ڪٿي ڪٿي تر پير رکڻ جي مس جاءِ ٿئي، جي
پير ترڪي ۽ ڪري، نه ٿئي چڪنا چور. سي به پيچرا
ڪي سڏا ڪين وڃن، پر وڃن وراڪا ڪندا. مطلب
ته اهي چڙهاڪا رڳو چارئي سسئي ڪي لنگهڻا هئا!

”آڏير جا آهڙا، ڏونگر ڪي ڏاڪا“

ٿڌيا پير فقير جا، چڙهندي چڙهاڪا.

”آڏير جا آهڙا، ونگا وروائين.“

مطلب ته رڳو انهن ڏونگرن به رهندڙا ٻڌار. سوانهن
پيچرن جا واقف آهن، واقف هئا ته ڪس لاءِ ڳڻن ۽ هر
ڪڏهن ڪڏهن ته بهارين کي به ڏاڍي تڪليف ٿيندي
آهي. هئا اير جي جهان لاءِ ساوڪ ۽ سٺا ۽ وڏا ٿيل
خوب آهن، پر هنن ڏونگرن تي فقط ڪٿي ڪٿي وڏا آهن

ڌر = ڌرتي. آڏير جا = آڏا ٿيڏا، آڏا ٻڌا. آهڙا =

ڪهڙا، ڏکيا. ونگا = ڏنگا.

۴۔ ہر مہنگل نہ آئی، نہ تم گھٹو حکمرانی کہہ جاؤ آئی۔
سندن ماتریں ہر واری ۴ ریشی نہ زور لئی ہوئی، ہر کہنرا
لکے ہاتھ لگھو مشکل آہن :

(۱) مکتبہ ڈوننگٹون، کیمبرج، جت بہت سچے میدان
 ڈاؤن ڈاؤن و سرے، کیا تربت کی حیران۔

(۲) صغیر ڈونگر کے گڑھی، جت وائن ٹی واری
آگے اظہار جٹی، تر سبھی باری۔

(۳) ڇڏي ڏوٽي ڏيکاري، جت جهل گوناگون
ليکڻ جو، لطيف ڄڻي، تماڪ تنوارون، هن.

(۳) چتر را از او بگیر که گنبدی، جنت مائمه است
تا به سد چلی، آب مروون بخائین.

(۱) سِرِّا ڈونگر کے گہٹی، جت رن تورا نو
تیرٹی مرتن کی، ڈونگر ہ ڈاؤ۔

لطيف ٿو چوي ته شال نه ڪنهنڪي ڏونگر هر نثر
ڏاڻو ٿئي. تترڪمي پاسي جي ڏسڻ ۾ آيو ته اهو جڻبو
ته مسافر لاءِ بد سوڻ ٿيو ۽ چوڻ جي رڻ ۾ رات راپس ته
حامي ڪونه ٿيس!

کھ = کام، تکلیف، ہنڈ، بھیان = بھان، حریف =
ڈالا، گواگون = طرحین طرحین، تنگ = سوڑھیون،
ڈکیون، مہائین = میبتناکے، زبردست۔

سسئي ولا سڄاري رهنئي ڏولنگو ڏوريند .
 ٿڪي پيئي تر به ماٺ نه ڪيائين . هي صبحر هي
 ٿڌ مڇي ها تر ڇا ، هي منجهند هي ٿئي مڇي تر ها
 پيئي ملي :

” ٿڌي ٿڪي نه وهي ، ٿئي ڪري ٿاڻ .“

جڏهن پيئي هڪڙو جبل انگهي ، تر وري هوبهو
 اڳيان هيٺ جي هاڻي جهڙو سجهيس :

” جهڪو جبل انگهيان ، سو مٺ جو هاڻي !“

هر مڇي دل پر اهڙو ڪو ٻير هو ، جو پنهنجو جي
 خيال هر چڙهندي وڃي :

” ٻير ٻير پنهنجو جو ، ڪڙي ڪڙي ڪڙهي“

سورن سجهائي ، جهل ٻڌو جو ٿين جرمي .“

وريو جو مٿان ڏولنگر جا ڌار ڌسي تر ڌرا دل
 دهاڇيو وڃيس ، هر وري هر پيئي هاڻ ڪي جوي :

” ٻسي ڏولگر ڌار ، چر ملڻ هر پيئي ٿين .“

” مٿان ڪڪي مائدي ٿين ، اڳيان وڌو ٿيندي وس .“

هر ڪو پهو وات تي گڏ ڇيس ، تنهنڪن ٻئي مڇي
 تر اوها ٺڪي ڪو قافلو گڏيو ؟ ڪيترا هنڪي ڏسيو هئا

ڪڙي = گندي پندي ملي . ڪڙي = روئي رڙي .

ڌار = ڦاٽ ، جهل جي چوئي يا مٿانهن شاخ .

حيران ٿيون، ته هي جو گهڻا جي ويس پر حسين هورت
ڪاڏي ٿي وڃي. هون ته وڏو خوف اڳيان هوس،
پر جڏهن واپس آئي، تڏهن اڳي به گهڻو ڪري فقير
لڏس جو ادب هو. سسئي پيئي ڀاڄي:

”آن ڪٿي ويندا ڪڏي يا، اڏڙي ست سوار؟“

خاطر جهڙو جواب ڏي ڪمڻ مليس!

”سسئي ڀاڄي سات جا، اوڻا قون اوڻارا“

آن ڪٿي ويندا ڪڏي يا، آڏاڻي اڏارا.

سسئي ۽ وڻراءَ

ڪنهن وقت ڪو ماڻهو مان لنگهندي سسئي
ڪي وڻراءَ مان لنگهڻو ٻيو. اُتي به ٻيچرا اڏڙا مٿا جو
ولاچاري مڃاڻي پئي پيئي، تڏهن اُتي به پيئي هڪ
هڪن کان ڀاڄي ته ٻوليو ٻڪيڙا، ڪٿي بهون ڪوڏو؟
”ڀاڄي ٻه هڪن ڪي، پيئي منڍ ٻه ڀاڻ“

ڏنڻ ڏيهر وڻن جا، ٽن ٽن لڳهه اڏهڻا.

ڪڏهن وڏو وڻن سان پيئي ڳالهائون ڪري.

گهڙي جئون پيئي ڪرين، ته گهڙي طعنا پيئي هڻين:

ست = ريت، طرح. سات = ٽولي، قافلو. اڏارا = انهن
ٻارن وارا. وڻراءَ = جتي وڻ گهڻا هجن، وڻڪار.
ٻه = ڏس. ٻه ڀاڻ = ڏس.

(۱) وارو مون وٽراء، ڪا سڏ سڏ ٿي جي نه ڏٺين

داري وراڪن به، مڏور کي مر منجهاء

منجهڻين پيٽ پيا ديون، مادي ٿي ملا.

(۲) وارو مون وٽڪار، ڪا سڏ سڏ ٿي جي نه ڏٺين

وڙهيا ويراڳن سڄن، لڪن جا ليار

آهي آسونهن جي، مٿي توميا.

ڪنهن وقت اوجھو ڪو آواز ٿي يا رڙ ٿي، نه

هن کي جو هن ۾ هوئي پنهنيو پنهنيو، سا پيئي پالئي نه هو

نه ڪو آواز پنهنيو جو آهي! سو مست ٿو پيئي پيئي

ڏئي. هن کي هر وقت پنهنيو جي ياد گيرڻ ۾ سڀ آواز

مٿا راڳ پئي سڄيا.

ڪنهن وقت نه پاڻ به جوڏي ٿي آواز درد

منجهان ڪيائين، پوءِ نه ائين ٿي پانيو نه چڻ عاشق

جنهن جي جانڪار آهي يا ڪوئل جي ڪٽڪار آهي.

(۱) رڄن ۾ رڙ ٿي، ڪر ڪوئل جي ڪوڪ

ولولو وڙڪ، اتي تان آهي عشق جي.

(۲) رڄن ۾ رڙ ٿي، ڪر جنهن جي جانگهار

وارو = واهر ڪندڙ. مادي = سونهري. ليار = وڻ جو

قسم. ڪر = چڻ. ڪوئل = ڪوئل. وولو = آواز،

مل. وڙڪ = دانهن، رڙ.

اڻي شئي جي اهڪار، نرو آهي ندهن جو.

(۳) رجن ۾ رڙائي، ڪٽو ڪٽو ڪي ڪٽاڻ
نرو مدجهه ٺڪو لڄ، اڻي ٿان آو عشق جي.

(۴) رجن ۾ رڙائي، ڪٽو سارنگي ساز

اي عشق جو آواز، مالهو رکن مٺي تي.

شاهه ٿو چوي ته اهي آواز عشق جا مٿا، جو سٺي

بند عشق جو روپ ٿي ويئي مٺي.

ڪنهن وقت نه ويجهاري پنهنجي سڏن جا، ٻين آوازن

جا پڙاڏا ٻڌيو بيٺي پائيندي مٺي نه ڪو پنهنجو جو

ٿو آواز اچي، سو دلن تي چڙهي وڃيو نظر ڏوڙائيندي

مٺي:

”لاڙيو دلين چڙهي، ڏاڍو ڏوري ڏور

سپهران جي سؤره پري پڙاڏا ڪري.“

سٺي ويجهاري ائين بيٺي ڏينهن ڪاٽيندي

مٺي ۽ رات ٿيندي مٺي نه ڪنهن نه ڪنهن جا ٻوڳون

۾ رهي هوندي مٺي. ڳولائين ڪي صاحب لکندو هو ته مٺي

جوان جو ڳڻ ڪيئن ٿي اڪيلي گهي. ڪڏهين نه

اهڪار = آواز، دانهن. نرو = مڪل، مل، رڙ.

ٺڪو لڄ = گرداب، ڪن. لاڙيو = ڪام ڪري،

ڊپ کان سواءِ.

ڪو ڦاٿو الن جو هوندو هو ته انهي سان به ملندي هئي؛
 پر هتي جا پنهنجن دکن ۾ پريل هوندي هئي، سا اڪثري
 اڪيلي هوندي هئي. رات پوندي هئي ۽ سجر لهڻ جي
 ڪندو هو، ته سجي دل به سسڻ لڳندي هئي، جو سماجهندي
 هئي ته اهو به وقت رات جو اچيو ويو جو پنهنون ۽ ڪي
 ملڻ ۾ دير پئي. رات جي وقت جبلن جي پيچرن تان
 لنگهڻ وڃي مسافرن لاءِ ته ٺاڻندي آهي، پر ڦاٿو به ائين
 لاءِ به نهايت مشڪل آهي. سو جڏهن سجر لهندو هو ۽ هتي
 ڏسندي هئي ته هاڻ اولهه جون راسيون سجر جي سرخاڻ
 رنيون آهن، تڏهن هتي سجر کي ڏاڍا ڏوراهه ڏيندي
 هئي. سجر کي چوندي هئي ته اي سجر، تون ڇو ٿو
 اهڙو سوڀر لاهين؟ اها تنهنجي سوڀر مولا اوڀر آهي، جو
 آه پيچرو رات جو ڏسي ڪين سگهندس. پئي چوندي

هئي: آلهي سجر اوڀر، ۾ ڪر معذوري تي!

(۱) ويوهارو جو نڪري، هاڻي ڪريان ڪيئن

سجر اٿي سڀڻ، ستون ڏينديس سڄ ۾.

(۲) ويو سجر وطن تان، راسيون رٿائين

مونکي ماريائين، آيل اونداهي ڪري.

(۳) ويو سجر وطن تان، راسين ڏيئي رڱ

جڏهن سان پنهنجو ٿي، سو ڏوراهه ڪيچ ٿيو.

سسئي ۽ سڄ

شام جي وقت جڏهين اولداهي لڀڻ تي ايندي
هئي، تڏهين سسئي ڄا نه برهم جا آواز ڪڍي درد ظاهر
ڪندي هئي! چوندي هئي ته اي سڄ، مان پنهنجو
کي ملي ڪانه آهيان، تنهنڪن انگر، ڙي پيارا، تون
ڪيئن ٿولهن! اڙي سڄ، مون مسڪين جو من ڪو
قياس ڪرين؟ منهنجو ساه ٿو پنهل لاء ائين سڪي جو
ڄڻ ته مون لاء سڪرات جو وقت آيو آهي. پر اي سڄ،
هائڻ ڀلا ٻيو نه ڪرين ته من منهنجا نياڻا سنيها وڃي پنهنجو
کي ڏين ته ڏکي هيش درد ٻرماندي آهي. مطاب ته
روز سڄ لهندو ڏسندو هئي ته چوندي هئي: ”آءٌ نه
گڏي ٻرين ۽ ڪي، هي وڃڻ ڏينهن ڏيوا“

(۱) آءٌ نه گڏي ٻرين ۽ ڪي، تون ٿولهن سڄ

آءٌ جي ڏيان ۽ سنيها، نيشي ٻريان ڏج

وڃي ڪيچڙ جڙجڙ، ته ويچارڻي وات مٿي .

(۲) آءٌ نه گڏي ٻرين ۽ ڪي، ٿورا ڏينهن ٿيا

راتيون روز ڏيا، عبث آرنڻ ڄام ري.

(۳) آءٌ نه گڏي ٻرين ۽ ڪي، سهسين سڄ ڏيا

ملڻ وڃڻ، ڏيکي شال دم ڏيان.

مطلب ته سسٽي ولاچار ٿي ڪيترائي ڏک ڏٺا، ڪندا
 ٻيون ر لڳس، ٻيون جون ٽريون پٿرن جي ڇڏيس،
 لڏا لڏا لڳس، ته به پرواه ڪين ڪيائين. ولاچار ٿي
 ڏاڙڪ ٺيڻگر جهڻن جي ملندي، ٿڻن وڃن جهل وڌندا.
 هڪ وڻ لنگهي ته وريو ٻيا وڻ ٻيا اچن! ڪري سو ڪري
 ڇا! وري چوڪ لڳندي هئي، تڏهين ته جنسي ٿپ
 جڙي ويندو هوس:

”لڳي ڪو سوراو، لوڪ مڙيو ٿي لهيو.“

جي پنهنجن گهرن ۾ ماڻهن کي ٿي آرمڙ جي لهس
 آئي، ته ڀانيو ته جهل تي ڪهڙو سسٽي جو حال هوندو.
 ڪنهن مهل ته واري اچي وسندي هئي، ته ولاچار ٿي جو
 ٻيچرو به گر ٿي ويندو هو! ”واري وسي وات ويٺي!“
 ڪن ڏينهن کان هوءَ سسٽي جو بدن توڙي من پئي
 ٽڪجي پيا، ته به دل ۾ جو درد هوس، سو ڪا بهدي
 ملي. ٻيئي وطن ۽ ڏونگرن کي آزي ڪندي هئي ته
 اي وطن، توهين ٻيلي ڪيئن پيا وڌندا وڃوا اڙي
 ڏونگرو، توهين ڪيئن اوڇا ٿيندا پيا وڃوا ٻيلي ڪو
 مون موڙهي مڪين جو به ته خيال ڪريو. هر وڻ بدن
 جو ٿا؟ ڏونگرن کي ڪي ڪن هجن ته بدن! اوڏي
 مهل ولاچار ٿي هئي مان پاڻي وهڻ لڳندو هو ته وري
 لهيو — ڪاميو، سڀڪ آيس.

نوٽر ڪري. ٻيئي چوندي هئي، ته اڙي لڻڻا، ٻڌاي اوڻين
وري ڪيئن ٿا ٿنوا؟ پوءِ ٿڌ هيس آ؟ ڪيئن پنهل جو پير
ڏسي سگهندس. اڙي وٽراه، تون مونکي پنهنون جي
مونپ نه ٿي ڪرين، ڪو رستو ٿئي ٻڌائين! اڙي
وٽراه، تون هڪ سمجهه ته مونکي ڪهڙا به ڪٽي ٿيندڙا
ڪمدا لڳن ته به آ؟ ماڻ ڪري ويهي رهڻ واري
ڪين آهيان:

”وڏو ڪير وٽا، اوڇا ڏونگر م ٿيو“

ٿو م نٺڻا، ته پير نهاريان پريءَ جو.

هڪ هنڌ ته ڪند واهڙو لڳس، جو پير جنسي وڃي
پس؛ هن آهي ڪمدا به صبر سان سٺا. هر چٽين وقت
ٻوڏو ويو، ٿئين هنڌجو واهڙو وڌندو ويو. شاه ٿو چوي ته
وٽل جي ڪنڊن جا وڃي هتي هتي وڃي؛ پر هن جي
اندر جي درد جو وڃي اهڙو هو، جو وٽ به ڪين ٿي سهي
سگهيا. اهڙو ته ڪو هنکي اندرئين ڏک جو ڏي هو، جو هي
ٻاهريون وڃي هنکي معلوم ٿي ڪونه ٿي. هنجي اما
حالت ڏسي جيڪو لنگهيو ٿي، تنهن کي عجب لڳي
ٿي ويو:

”وٽا وڃي ٻاڻين وڃين، ڪو جو وڃي وڃي“

ڏک ڏکي ڪي ڏي، جن ڏکي سي ڏکيا ٿيا.

ڏهه - آلت، داسو.

ڏاڏن نه پريان مرلي جو آواز ٻيو آهي . جهنگل ۽
 جهار جي اڪيلائي ۾ مرلي جو سرامڙو هوندو آهي ، جو
 آرام نه ٿيو ڏيندو آهي ، پر تنهن سان گڏ دل نه ٻيو
 اُٿاريندو آهي ۽ منجهس دڪر جي ڪوڪار نه هوندي
 آهي . اها مرلي جڏهين سسئي ٻڌي ، تڏهين
 سندس من ڀرجي آيو ، جو ته اها مرلي به ٻانس جي وٺ
 جي هئي ، ۽ اُن وٺ مان اها مرلي ” وڏيل “ هئي .
 تڏهين ئي سسئي جوي ته اي مرلي ، تون جي وڏي آهين ،
 ته آ؟ نه وڏي آهيان ، تون ئي مرلي وايون ڪرين ، جو
 پنهنجي وٺ جا پن ٿا ياد پونتي ، آ؟ ئي دانھون ڪريان
 جو مونکي پنھون ٿو ياد پوي . هاڪ آ؟ نه رڳو وڏي
 آهيان ، پر ڪنهن به آهيان ، جڏهن هڪري پنهنجي
 هڏن ۽ پنهنجي ساء لاءِ ڪوڪاري ، تنهن آ؟ نه پيشي
 ڪوڪاريان :

” وڏي ئي وايون ڪري ، ڪنل ڪوڪاري
 من هن پنهنجا ساريا ، هي منجهن هڏن لڳي هاري . “
 سسئي ولاچاري ڪيترا ڏينهن ڏونگرن تي هلي ،
 ته به سندس ٻڌ پورو نه ٿيو . ڪيترن ٻانڌين کان ٻيئي
 پڇيندي هئي ، ته ٻيلي اوهان ڪوڏس ڏيو ، ته هو ٻيا

. ٻارنجا = ڏوراٻا .

دوڏا هٿس تر اڃا پنڌ پوي اٿئي. جي ٻڌو درد مان بيهي
کيس ٻار انڀا ڏيندي هئي، اڏڙا جو پنڌ ڏئي هو به سور به
پرچي ورتا ۽ ۱۰:

”ڪنهن جنهن ڏٺان ڏئي، ٻار انڀا پانڌن

سور پريائين سي، ڳالهه ڪيائين جسيڻ ۱۰

آخر هي هي ٿڪجي بيهي:

”قتيا ڦٽ فقير جا، سيرون ٿيڙا سي.“

هر ڏونگر به وڃي وڌندا، نڌين اڃا ٿي
ڏونگرن کي ڏکيا ڏوراهه ڏنائين. هڪ ڏينهن ڏونگر

جي ڇوٽي ٿي جڙهي ٻانهون اڇلي پائيٽ، جا سسئي هئي،
نهن هينين ريت ڏونگرن کي ڏک ساڻ ڌاريو:—

”جڙهي ڏاڍين ڏونگرين، پائيٽ اڇلي ٻانهون.“

(۱) ڏونگر تون ڏاڍو، ڏاڍا ڏاڍيون ڪرين

مون تڻ اندر ٿيڻ وڃين، جيئن وڻ وڌي وڌو

ڪرم جو ڪاڍو، ڦاٽ پٿر ڪير پنڌ ڪري.

(۲) ڏونگر ڏک سڌاء، پرين ۽ گڏ جان ته جوان

پڌي ٿئين پورا ٿون، پيا وڌڻا وڌ سڌاء

جڳي ڪانه ڪيائ، پيو ڇائي پرين جو.

ڦٽ = پيرن جا پٽ. سيرون = جهڪ جهڪ. ڪاڍو =

ڇڪ. پڌي = پيڙ سان. پورا ٿون = پُر ٿڙ.

(۳) ڏونگر ڏس ٻرين جو، قاف نه ڏٺيس ڪو

قطار يا ڪالهه ويا، توڙا وڌان تو

هوت مٿي جو هو، ساڄن اُنڙي سات هر؟

(۴) ڏونگر ڏورا هو، ٻهريون چونديس ٻرين ڪي

نه ٻهڙ پير پتون ڪيا، ٽريون چنيون تو

رحم نه رهي روح هر، قدر منهنجو ڪو

واڪو ڪنديس وو، مونسين جبل ٿو جاڙون ڪري.

(۵) ڏونگر مون مر ڏکو، آ؟ اڳ ڏکوئي آهيان

ساريان ڪونه سکو، سور گهڻيئي سنهريان.

(۶) ڏونگر ڏکون ڪي، دلاسا ڏجن

گهڻو پڇي تنڪي، جن وڌان هوت وڃن

تون ڪيئن سندا تن، ٻهڙ پير ڏکون.

(۷) ڏونگر ڏک رهي، مون نوسين ڳالهه ڪي

هاڻا آ؟ مٿي، سور سڻائي ٻرين جو.

(۸) ڏونگر ڏکون، توهر اڏرڻ آئيون

جي آڃن ٿوڙا ئيون، ڏجن دلاسا تنڪي.

(۹) ڏونگر ڏکون ڪي، ڳل نه سڪا ڳوڙها

قاف = جبل. قطار يا = قطارون ڪري. توڙا = اُن.

جاڙون = چنيون. سکو = تنهنجو سکو.

هوو جي پھڻ پٽ جا، سي لاهي ٿيا پورا
 گوندر جا گهوڙا، وڃن جان جدا ڪيو.
 مطلب ته وڏي جي دل ۾ اهڙو ڪو ڌار هو، جو ڏونگر
 جي دل لاهي پيئي، ويتر جو لاهڙي جو طعو ڏونگر
 کي منيا ٿين، تنهن ته ڏونگر کي ڌاري ڦٽو ڪيو:
 ”تجي ڪندين ڪو، ڏونگر ڏکين کي
 نون جي پھڻ پٽ جا، ته ليڳ مهنجا لوهه!“
 ڏونگر کي حيرت لڳي ته هي نازڪ بدن ۽ ڪنول
 نين چوڪري، تنهن مان مون ميڏيون جنيون ڪيون
 ته به هن جي اهڙي دل آهي، جو ڪنول لڱن کي لوهه پيئي
 ساهي، تڏهين ڏونگر به ڌري پيو. ۽ شاعر ٿو چوي ته
 ڏونگر جي دل به ٿي پيئي ۽ روح ڪرڻ لڳو. ڪه
 هاسي ڏکي سڻي ته پئي هاسي ڏونگر، پئي رڙڻ لڳا:
 (۱) ڪي جي ڪڍيا هار، ڏکي ڏونگر هار ۾
 سڻي ساندوار، مرون پيا ماري.
 (۲) پئي ويٺا رڙين، ڏکي ڏونگر هار ۾.
 ڪنهن کي ڪين چئون، منجهن جو پريٽو.
 (۳) اڄ پٺ ويٺو روءِ، ڏکي ڏونگر هار ۾
 ڪوهياري جو ڪو، اچي سور اڏيو.

پٽ = چهل جو نالو. ڪوهياري = پنهون. اڏيو = جاڳيو، اٿيو.

جان شاعر جي دل ۾ ڪو درد آهي، جتان هٿ
 ٻاهر جو ڪلام نڪري ا شاعر ٻان ٿو چوي ته اهو "هوت"
 جو ڪاڙهو آهي، جو سسئي جي دل ۾ هو:

(۱) نياڻي جي پنجهري، روئڻ ۽ رازد

ڪنڊ جي قلب ۾ قرب جو ڪاڙهو

هوتن لڳي هاڙهو، سڀ رڱيندڙ رت سين!

(۲) اڳڙين ڪي نه ڪيو، رت نه رنائون

آپي ڏنائون، ڦوڙائيا سپرين.

(۳) ڪاڻيون اڏيون آڳيون، ڪنڊون ڪين ڪڇين

مڏيون ماڻ نه ڪن، مڏيون رهن نه هوت ري.

ويچاري وائن تي ديني روئي رت ڦڙا ۽ ائين ٻيئي

لوجي ۾ جوي:

"نڪي ٿي چيان، نڪي مٿي آهيان!"

سسئي ۽ مڪراني

سسئي پئي ڏينهن ڏٺو ته ڏونگر جي ادي بهاري

ٿي آهي. هريان ڏٺائڻ توڙي آهن، جن جي پاسي کان

هڪ جڳو حا صو شهر آهي. سسئي، سسئي راسو نه هلي

ڪيچر مڪران کي ادي پئي آهيان. اهو سهر جو

هاڙهو = جبل جو ڦالو. اڏيون = ڏاڍيون، - ڏيون.

مڏيون = نياڳيون.

پنهن جو اندو اٿئي ”هڙ“ نه مان ڪري و هندو آهي،
 سو هاڻي وري ڪهڙن ٿو عاقي ٿين !

”ڪتا قريبن سين، بهري ٻڌ م هيٺ.“

اي ڪتا آ؟ نه قريب آهيان، مونسان دعويٰ به نه ٿو،
 ”جني سندو آهيئن، سي چونئي هڙ“
 ڪتا قريبن سين، دعويٰ بهي م ڏڙ.

هر ڪتو نه مان ئي نه ڪري ! تڏهين ئي سڻي
 جڙ مان ڪئي ڪي چوي :

”نڪي آهيون جهڙا، نڪي آهيون چور“
 مانگما ۽ مور، ڪتا ڪرئين ڪي اي؟

ڪتي ڪي به ڪا لاه آئي يا ڪا سمجهه آئي،
 تنهن ڪٿي مان ڪئي، يا شايد هن درمند حسن واري
 نيفگر جو پيار هئس غالب هيو، سو ڪنڌ هيٺ ڪري
 لاه لٽڪائڻ لڳو، ٻانءِ ته ائين ٿو چئي ته مون رڳو
 تهنجي آزمائش ئي ورتي، آ؟ لاه ڪين آهيان، پر
 سا آهيان !

هڙ = پڇائڻ لاءِ هڪل. قريبن = دوستن، ويجهون، پيارن،
 مائٽن. عاقي = زافريان، هاڻي. هيٺ = چيلو، هوڏو.
 ڏڙ = جهيڙو ڪريڻ، هور = اٿل، ڪام.

”ڪنڊو جڻي نريپ دل آندون ڏسڻ
پهرين باب آهي، لڳيئون پوءِ ٻاڏ ڏس ڪن.“

ايتري ۾ ڪو واڻهڙو لنگهيو جو ٻه مسافر هره تنهن کان سڻي
هڃڻ لڳي، ته هي شهر آري ڇام جو آهي نه؟ تڏهن
لنگهائو جيس ته اي جوڳڻ، هي شهر آري جو هڪو نه
آهي، ڪيچ مڪران ته اڃا شروع ئي هينئر ٿو ٿئي. اڃا
هو ڏوڏنگرو ڏواڳيان آهي، تنهن جي پريان جو جهنگل آهي
اُهو لنگهي ٻار هڻيو، تڏهن آري ڇام جي وٽڪار وارو
ملڪ ايندو جتي پنهنون ٿوري ۽ پر اي جوان جوڳڻ،
تو ڪي ڪهڙي پيئي آهي جو تون لڪ لنگهڻ نڪني آهين؟
سڻي ويچارئي هي خبر ٻڌي ته سندس دل ئي ٻارجي
ويئي ۽ پر تڏهن به آلت ٿيس ته وري به ڪيچ مڪران
جي هنڌ ۾ ته پيس، هاڻ ويندس ٻيچائون ڪندي. انهي
شهر ۾ جتي پهتي، اُتي ماڻهو به اهڙا ئي ڏسڻ ۾ آيا جهڙا
هنداڻا، سو سڻي سمجهيو ته هي هنداڻن جو ملڪ آهي. هن
جي ٻولي به اڌ ٻارسي ته اڌ مڪرائي هئي. سڻي هن
جا عجيب عجيب لفظ ٻڌا. ڪهڙيون ٻيا هو ٻوليون ڪرا
هنداڻن جي زالن ۾ تڏهن سڻي ڪي ڏٺو، تڏهن هڪي
ولي اچي گذر ۾ وهاريائون ۽ هدا جي خاطري ڪيائون، پر

(۲) ايشان ايشان ڪن ، وڃڻ جي دائي
 هي جا ٻولي جڙين ، سمجهي ٿو نه سائي
 خدا جا ڪريڻ جي ، انهي پير آئي
 سسئي جا سائين ، پنهنون رسچ پٺ ۾ .
 افسوس ! مون ”ڪين سمجهيو ته هاڻو ڪندا هي !“
 ماريندا مولڪي ، پنهنون نيندا پاڻ سين !
 سو هي نينگر انهي شهر ۾ ڪو ٿورو وقت مس رهي
 ۽ پوءِ پٺتي هٽي ۾ . اڳيان ڪو وڏو جبل هوس ، پر دل
 جهلي ٻاهر نڪتي .

سسئي ۽ ڏوٿي

سسئي واپاري وري به دل جهلي ڏونگر ڏورن
 لڳي . ”پيڙهي پنهنون ڏي نرمل ٺهاري ا“ پنهنجي
 وسان ڪين گهٽايائين ، گس ۽ پيچرا ڪهڙا به مشڪل
 هئا ته به سوڙهي سگهوري لنگهندي ويئي :
 ”هي گسي هي گس ، هي پيڙهي هي پيچرو
 واپاري وڏو ڪيو ، ويندن پٺي ڏس .“
 پريان وڻ ڏسيو پيڙهي جوي ته اجهي آيا وڻ
 وندر جا !

ايشان ايشان = مٿي مٿي مٿي شي ، هيءُ هيءُ گسي = اُن
 جو ليڏ وڻو .

”وڻ وڻ منجهان واس، اچي هوت پنهنون ۽ جوا“
 هن لاءِ اهي وڻ سڀ پنهنون ۽ جانين سان هئا، جن
 نيشانن سان پنهنون ۽ جي پيشاني پيئي اڳيان ايندي هيس؛
 ”هڏجي وڻ وڻ در جا، سي مون سونهائين
 ڏسيو ڏيکارين، پيشاني پنهنون ۽ جي.“

مطلب ته هن جيڪي ئي ڏٺو، سو ئي پنهنون ۽ سان
 لڳايائين. ڏٺائين ته هرڻ پيو ڏوڙ ۽ هرڻ جي ڏوڙ اهڙي
 ٿيندي آهي، جو اکين پيو سمجهندو آهي ته ڀڳو هٿ تي رکي
 ئي هڪدم لو. وري نظر هٿي ڇڏي ڏٺائين ته هڪدم هڪي
 آهي ۽ هڪدم هڪي هميشه ماڻهن کان پري ڀڄندو آهي ۽
 بلڪل اڪيلو گذاريندو آهي. هرڻ ڏٺائين ته ٻه پنهنون
 ياد هيس ته ڏس ته هن هرڻ کي ڪهڙي نه لوڙي لڳي آهي،
 جو ٿڪ ٿيس ئي نه ٿو! هڪدم ڏٺائين، ته هيئن ٻه پنهنون ياد
 هيس ته هن کي به ڪا لوڙي لڳي آهي، جو اڪيلو
 گذاري ۽ ڀڄندو ٿو رهي ۽ ڪڏهن به ماڻهن هر وٺي
 ساهه نه ٿو وٺي!

”جڏهن سو وڻ هڪدم، سرگردان سنسار
 هو ڀڳو نه ڏري پڙهين، هي وڏو ڏيڏري نه ساهه
 جهڪين ٿي وٺان، سسئي سور هراڻيا.“

سرگردان = حيران، پريشان. ڀڳو = پير. ڏڙ = هٿ.

سسئي گهمندي گهمندي ڏوٿين جي ڳوٺ ۾ اچي
 پئتي. هي ڏوٿي ماڻهو بلڪل سادا ۽ غريب آهن.
 مڪڙو سادو جهنگل جو ان ٿو ٿئي، تنهن تي هو گذران
 ڪندا آهن. اهڙن کي ڏوٿي ٿو چئجي، جي واهچارا
 ”آئين ۽ چارهي ڏت ڏهاڻي.“ سسئي هنن جي ڳوٺ
 ۾ اچي پئتي. ڏوٿين هن جي چڱي خاطري ڪئي ۽ هن
 جي مڙهه نوازي ڪيائون. هي ماڻهو جبل جا اصل
 رهاڪو ڪين هئا پر سنڌ منجهان آيل هئا، ۽ پوءِ هتي
 اچي گهر ڪري ويٺا هئا. سسئي هنن جي ٻولي سمجهي
 سڳي ۽ کائڻ پيئڻ ۾ ڏوٿيڙا، ڪي مونکي ڏس ڏيو
 ته اوهان ڪو هتان قافلو ويندو ڏسو؟

(۱) مونکي جنهن ماريو، ان کي گڏياسو

تن هر طاقت ناه ڪا، ادا انهي ري.

(۲) ان جي ڏاڏو، الله ڪارڻ ڳالهه ڪريو

نيت منهنجا رڙن، راتو ڏينهان اٿڪي.

(۳) ڏوٿيا، ڪو اوهان جو، مونکي اهو ڏيو

سچ ڪو ساڻو، پنهنجو منهنجو پاليس؟

اڙي پياي ڏوٿيا، اوهان جي خبر هجي؟

”ڏيرن ۽ ڏاڳهن جو، مونکي ڏس ڏيو“

اوه = اوهان، نيدان.

مۇنھان سات ويو، پۇتي دولگورديان.

ادا، مو جو ملك اگيان تودىجي، سوتر كس
 آرئي جو كىچىر آمي؟ سىئي دىچارئي جي اكس،
 پاطي پىورهي. دوتىن جي دل كي بر دايو پىوقياس
 آجي، بر كىچىر تر آجا پري هو، سو سىئي كي چاگون؛
 ”دوتىن چىس دۇر، كىچىر آگامون پىندىيو

پاطان چىرمي پۇر، روتر دىائي رتري.

مىن دوتىن بر مكرور جوگي جن صوفي خيال
 وارو ماطور مىندو هو، تنهن جو سىئي جو هي حال دۇر،
 سو انكى نهايت دل بر دكر تودىهي بارو دىچارى
 نه كىشالا كىي آلي آمي. جوگي مىندو سمورو حال
 پدو. مىن سىئي انسان كي خدا جي لگىل مىئي، بر مىن
 دوتىن پىلي مىن چوكر كي عشق انسان جو آمي، بر سىچو
 انسا ندىمى مىن سىئي جي دل ورتي؛ چىايمىس نه تون
 دل نه لوژم، نوكي رومدو دىسى مونكى دايو درد تو
 نىي؛ پرتون، روتىر رست نه دىام، تون وچ؛ پىندى اولو
 ائىمى، پراو كىمى قسمت نىندىجي؛ اي جوگى سىئي، هي
 سىپ قسمت جي رازي ائىمى؛ چىمى لىكىو مولدو،
 سولى لىمىدو؛

پۇتي = رلى، گهمي = پۇر، مل = رتري = ودىك.

”نوڙي واڙون ڪرهن، توڙي ملين وڻ
 لڪڻي منجهان لڪي، ذرو ضايع نه ٿئي!“
 پر تنهنجي ڪوشش کي شايد اسان سمجهي وڃ سگهون
 ڪندي!“ واڪو مڏم لام، سڏن پئي سڏڙا.
 ”هي ڏونگر ڏاه، ڄم مان هر ڏينهي وڃي
 ان وڙائي وڃي، آسرو مڏم لاه.“
 ڇوڪري کي ڪوڏ سڏي هر آيو ته هن ڏينگر جي نصيب
 هر صاحب سور لڪيل آهن:
 ”سِر جي ٿان سڙ، ساهڻي ٿان سگر وڌا
 هي پئي هڙ، نماڻي نصيب ٿيا.“
 ڇوڪري هن جي ايندڙ قسمت ڏي ٿي اشارو ڪيو،
 پر سڻي کي هن جي پوڄا وڃي پئي ڪجهه آڻ
 آيو، هي اٿي رواني ٿي. پئي چئي هائي ”وڏو
 وڏو ڪندي وٽ، مانجهن وڏو وسار ٿين.“

آخري آزمائش

ڏونگر ۽ جهنگل اڳيان هر ماڻهي آئي هئي، پر هي
 ڏونگر ۽ جهنگل ڪو گهڻو ۽ گهڻو ڏس. مون جا آواز
 واڙون = ڏڙون، سڻون، ڪامون. لڪر = ڏرو.
 ضايع = ڇڏ. ڏاه = ڏک، نصيب. وڙائي = لڙاقت
 واري. آسرو = سِر جي = نهڏائي.

پئي ٻڌائين، پر نه به جي ملندي رهي. چئين وڃي ملندي،
 تئين جهنگل ۽ ڏونگر به وڃي وڌندو. هيئنو نئين حالت
 وري اها مٿي، جومات تي جهڪي ماڻهو پئي ملين، سي
 وري ڏسڻ ۾ ڪرڙا ۽ شوح طبع ۽ بد نظر پئي آيا. هي
 ويجهاري پئي چئي ته مان اڃو وٽڪار جو ملڪ آيو ڪي
 آيو. پر انهي وٽڪار جي دڪن نه ويجهاري کي سڃاڻي
 ڇڏيو. هڪ ڏينهن ته من اچي ڦٽس، سو ڏاڍيون ڏانهن
 ڪيائين، آهي باقي جو شوح ۽ ڪشي اکر رکندڙ انسان
 ڏاڏا هڻائين، تن به هڪي مائوس ڪيو. سو هاڪل ٿوڙائي
 مان پٺيون ۽ ڪي ڀاءُ ڪيائين ته اتي دوست، مان نه آ؟
 ڏيئي وٺي رهي آهيان. ”نه ڀت نه ڀروسو، نه اوهي نه
 واهي، پهل ٿي سامي، آ؟ آهيان اوهانجي آسري.“

(۱) واقف نه وٽڪار جي، باري سڃاڻن هر

وروسيل سپرين، ٽڪيس ڏوري ٿر

لهجه لعل لطيف چئي، ڪانڌ مٿي جي ڪر.

(۲) واقف نه وٽڪار جي، باطن ڪنير نه ڀر

جبل جلدايون ڪري، نڪه ڏيکاري تار

لڳن لڳون، لطيف چئي، معذورين مٿان و

آسامي = ساه، مددگار. سڃاڻن = سڃاڻن. ڀر = ڀت،

سڃاڻا هٿ. جلدايون = ڏڪائون.

آني اوڏو آيو، جيت موت ميسٽلي آهيان.

(۳) واقف نه وٺڪار جي، جيت جبل جو راڻو

آني عبداللطيف چئي، سڄي سفر سٽا ٿو.

(۴) وڏا وڻ وٺڪار جا، جيت جاڻو جمر جر

ڪو سا ٿين ڪڪرا، ٻي دمدم ٿي ڌر

ولاچاري ڏئي ڌر، پير نه ٻي پرين جو.

(۵) وڏا وڻ وٺڪار جا، جيت نانگ سڄي ٿيلا

آني عبداللطيف چئي، ڪيا مڪين ڪيلا

جيت ڪڙم نه ڦيلا، اُت رستم رهبر راهه.

سسئي اتي ڏاڍو روڊن ڪيو آهي ۽ نهايت پنهنجو

ڪي هڪارون ڪيون اٿس ته اي پنهنجو، زارون زار آ؟

ٿي رڻان رت ڦڙا، پنهل تون ڏيکار، پرين پيشاني ٻانهنجي.

گهڻو ٿي ٿي ٻڌڪي روڪيان، هر

”گهٽيا رهن نه گهٽ هر، پنهان جا ٻُڙ.“

”مون نماڻي جي ٺاهڻي، پيرو ڪڪر ٻڌار

ساجن توهان ڌار، ڏنم ڏينهن قيام جو.“

جوراڻو = سڄت. سٽا ٿو = سڄت. ميسٽلي وارو.

موت = پيارا. جاڻو، جهانڻو = وڻ جو قسم. جمر =

جههر = وڻ جو قسم. جر = جال = گهڻا. ڌر = ڌاري.

ور = وراڪا، پيرا. قيام = قيامت.

خبیث بکرار

پوءِ ائين جو وقت هو. سسئي ملندي هئي آئي، ته
 پريان هڪ شخص ڏٺائين. هي شخص منهن جو ڪرڙو هو
 ۽ سسئي ڏانهن ٺهاريائين ته سسئي کي هنجي ٺهاري وڃي
 ڪانه. هي شخص لنبو ۽ چانڊو ٿي ڏسڻ ۾ آيو.
 جڏهين ولاجيو ويو، تڏهين به سسئي ڏانهن گهور ڪري
 ٺهاريائين. صفا هو ته هن شخص جي من ۾ شيطان ويٺو هو
 ايندي شرط سسئي سان ٻالهيون ڪرڻ لڳو. چوڻ
 لڳس ته اي سهڻي، تون ڪهڙي ڏانهن ٿي وڃين؟ سسئي
 چيس ته آ؟ وڃان ٿي آري ڄام جي ملڪ ڏي.
 شيطان چوڻ لڳس ته ايڏهين تهنجو ڪهڙو
 ڪم آهي؟ تون مون وٽ ڇو نه هلين؟ سسئي هڪڙا من
 صورت جو هي لفظ ٻڌا، سا نهايت شدت ٿي، ٻرڻ لڳو
 لپاڻي ٿي هڪي چيائين ته اي مرد، تون مون سان ڇو ڇانه
 ڪر، آ؟ دڪي ۽ درد مند عورت آهيان؟ آ؟ پٿار
 واري آهيان، تون مون کي ڪجهه نه چو. هي به
 انسان انهي ئي پاڻ وڌيڪ اڪيون ڪيائين لڳو. وقت
 به اڏڻو هو، جو ٻيو ڪو مسافر ڪو نه ٿي ڏسڻ ۾ آيو، سو هن
 خبيث کڻي سسئي جي هانن ۾ هٿ وڌو. سسئي
 اوچتو ئي هن کان پاڻ ڇڏائي ڊوڙڻ لڳي. نينگر کي

خبر نه آهي ته ڪهڙي بهلي پيرن ۾ بيداليءَ سا واءُ
 والنگر چوڻو ڏوڙندي ويئي. هي شخص جو جهنگل جو
 پڪرار هو، سو به هن جي طرف ڏوڙڻ لڳو ۽ جئين اڪيون
 هن پاسڪڊامن جي پليان هيس، تئين ئي وات تي ڪو
 وڏو پٿر پيو هو، جنهن جي خبر ڪانه هيس، سو
 آڻڻو ڪري پيو. هن پڪرار کي به اڳجه
 وقت لڳي ويو اٿڻ به. ڪنڊو به ڪنڊو لڳو هوس،
 جيسين ڪڍي ۽ سور پئجي، تيسين سڻي کي وجهه مليو
 وڌڻ جو. هر هڪ هيس ته هي ايليس منهنجي
 پليان ضرور ايندو. اتي ڪڙو ته سوز، درد
 ۽ ٿڪ ملاڪ ڪئي هئي، پيو ته واکا ڪري
 دٻن ۾ لڃار، مايوس ۽ نااميد ٿي هئي، وري جو هي
 آهڻا مٿس نازل ٿي هئي، سو ويچارئي جا جهه ٿي
 چاهي پيا:

”ڪي ملي ڪي مٽ ڪٽي، ڪي رڙهي ڪي روه

ڪو پنهنجو ڪي چوه، مٺي مائو آهيو.“

اڏي مهل جي هن درد جون دانهون ڪيون آهن

تن جو شاه جيڪو بيان ڏنو آهي، سو عجيب آهي،

هاڻ لوچئي:

”حقيقت هن حال جي، جي ظاهر ڪرڻان ذري

لڳي ماڻ ٻڙن کي، ڏولگرئون ڌري
 وٺ ٻڙن وڃن ٻري، اڏيڙا ٻري ڪانه ڪا
 سڀئي واپڃاري جو ڪهڙو نه حال ٿيو! سمجهڻ
 لڳي ته منهنجا نه هينئر سڀ اچي ويري ٿيا آهن:
 ”اٺ ويري، اولار ويري، ويري ٿهر ڏير
 جوئون ويري وار ٿيو، جنهن ٿيا بدھون ۽ ٻيو
 بدھون ويري سمجھ ٿيو، جنهن آلهي ڪي اڏيڙا
 جھون ويري ڇپو ٿيو، جنهن سنوان ڪيا نه سڀ
 ستون ويري جند ٿيو، کڙيون وڌي ويري

واميري جي ويري، چلون ڪريان چيرين.
 سمجھ ٻيو هن نازڪ بدن لينگر سان سڀني ڪو
 منهنجو ويري ٻڙيو هو. ”ڏاڳهن، ڏيرن، ڏولگرن، ڏڪن
 آ؟ ڏڏي!“ هن آخرين آزمائش جي وقت سندس
 اکين مان لڙڪ وهي آيا، جنهنجون ”ٻوندون بس نه ڪن.“
 اڏي مهل منهنجي پٺاڙ کي نه سهار بائين، ۽ مالڪ
 سڱوري کي نه سڏ ڪيائين ته اي هرور، منهنجو ٻن رکڻ،

اڏيڙا = وڻسپڻي. اولار = جت. آلهي = لهي.
 چرو = جوي. سڀو = رستا. واميرو = پکين جو
 آڪيري = وڻ. واميري جي ويري = شام جي مهل،
 سمجھ ٿي مهل، چلون = ڪاهون، هن = ست،

بنيان مڙھڻجي شيطان آيو ڪي آيو، مون ڪي رکي وٺ!

(۱) اڌر نذر آهي، اسونين آهيان،

لڙڪ لعل لطيف جڻي، ڏرلڻي ڏهاڙيان.

(۲) اڌر نذر آهي، اسونين آئون

جيٽا چور چڻجن هر، هر هر بلائون

موت پنهنون ٻانهون، مٿان مڙھ مري رهان.

(۳) آيو اورامون سهرين، وچ مر آڱامون

نڪي ڪڍي لڙن هر، ٻاڪاري ٻانهون

درد جون ڏانهون، مارندڙيون موت تون.

(۴) آيو اورامون سهرين، آري الله لڳ

سا ٽنهنجي سڱ، اڪندڙيو آئون ڪري.

اي سهرين، مون وٽ ڇا اچي ٿي ڇا اهايس جي

پڇ مڙھڻجي بنيان آهي، تنهن ڦاٽي هر مون ڪي نه موڪل!

”آيو اورامون سهرين، ڏکي ڏاڳهر مر ڏيجه!“

”مون ڪي ڇڏ مر چيرين، هٿ هو ٽاڻي مان.“

اي پنهنون، آءُ بندي ٽنهنجي آهيان، اي

ڪيجهڙا، تون اچي ڪا مدد ڪر، نه ته هٿي ٽاهي ڇڏ هر.

اڌر، نذر = نڌڪي. آهي = آئون = آءُ.

چڻجن = ڇارن. ٻانهون = بنيان. اڪندڙيو = ڪيو،

ڪي مان. ڏاڳهر = ڏاڍو، ڏاڪو، ڏوري.

اي دوست، تون ان ”يڪي مون سٺ ڪيو، لڪي
 وڃان لوڪ؟“ سوتون مونکي هتي ڪيئن ٿو هڏين!
 منهنجي دل جو ڏاڳو ٿو ڇڪجي ٿي:

”مينٽرو ڪڇي ٿنڌ جوشن، ڇڪيو ڇڪيو هو!“

مطلب ته هن سسٽي جون دانئون اهڙيون هيون، جو
 دهر ڪڪر مڙيئي ڪنڌاڻي سسٽي جو دڪر ڏسڻ لڳا ۽
 سسٽي ستواڻن جي پٺيان هن ايليس پڪرار کي ايندو
 ڏسي باڪل ڪرڙي گجڳوڙ ڪرڻ لڳا. آسمان به پاڻ
 جهلي ڪين سگهيو ۽ روئڻ لڳو، ۽ وڃايون به زور سان
 وڃڻ لڳيون:

”ڪيائين آءٌ عجيب ڪي، سڪ منجهان ساڳا

پيئي ملڪي هون ڪي، ڪوڪ وڃي ڪن ڪا.“
 آخر الله عجيب جي در تي وڃن ۽ دادان سسٽي
 جي ڪوڪ پوڄائي. اوڏي مهل سڀني ماڪن ۽ فرشتن
 کي سسٽي جو ستر ڏسي نهايت دڪر ٿيو. جون ڳاڻه سسٽي
 اوڏي مهل دانن ڪڍي ته هي منهنجا رب، جي منهنجو
 ست پڇاڻو اٿي ته پڇاڻا، منهنجو ستر وڃي تنهنڪن
 ته زمين ڦاٽي پوي ته آءٌ انهي به پڇجي وڃان. آڳي
 جي در تي ادا دانن پوئي. حڪمر ٿيو وڃاين ۽ دادان
 کي، حڪمر ٿيو آسمان کي، سو اڏرو ڪو گجڳوڙ ۽ رٿي
 جو آواز ٿيو، جو سڄي لاه ٿي، نگر جي زمين اٿي ۽

۽ چون ٿا ته اُنهي وقت سسئي اندر لنگهي ويئي ا اهايس
 جو سندس پٺيان پئي آيو، سوزيون ٿي ويو. چون ٿا ته
 سسئي کي اندر زمين جي هڪ حيرت جهڙو لقاءُ ڏسڻ ۾
 آيو، جتي عاشق شاعر ٿو چوي ته اُنئي سسئي کي پنهنجون
 مليو. ڪيئن اُنئي پنهنجون مليس، سا به هرولي آهي، لاهي
 سگهين ته اچي.

هیر رانجهو

هیر ۽ رانجهو جو نالو ئي ڪٽڙو نه وڌندڙ آهي !
جڏهن ڪٿي ڪن محبتين جي ڳالهه ڪبي آهي، تڏهن
گهڻو ڪري ائين ئي چئبو آهي ته ”جڙا هير رانجهو.“ هير
جو نالو هير موافق نئل منهن کي لاريو ڇڏي ۽ رانجهو
لفظ ئي خوشي پيو ٿئي.

جو ڇڪ نالي هڪ رئيس هو، جو پنهنجي راج جو
مکي هو. دولت جي وٽس ڪمي ڪا نه هئي ۽ سخاوت
جو سرڌار هو. هن شخص کي هڪ ڌيءُ هئي، جنهنجو
نالو هير هو. هير حسن جي راڻي هئي :

”هروا اکي، منجهه گچي، ڪوئل جي ڪٽڪار
هادي ڏس حسن جا، ان ميا انبار.“ (چوڌر)

نه رڳو صورت ۾ سنڀلي هئي، پر سمورت ۾ پڻ پوري
هئي. نعل ۽ تار جي ڌڪا هئي. جذبات ڌنڌي جي ڪنهي
ئي هڪ مهل هٿس اهائي ڏاڍو هوس، جتي هو رهندي
هئي. ماڻهن ۾ بهادر کي به پوري ۾ بلبل جيان بند
ڪيئن ڪري رکيو هوندو هو پر هي ڌيءُ ٻيئي گهمندي

ڪٽڪار = آواز. هادي = مرشد، گروه.

قوندي مٿي. هڪ ڪشئي بلڪل پڪي هوندي هيس،
 جنهن ۾ رهندي آهي هڪ سٺي ڪشئي ۾ مٿي، انهي ۾ هڙي
 هيرڏاڏا دريا جا سر ڪشندي مٿي. ڪشاري تي
 باغات ۽ وڻ ۾ مڃاڻا ۽ جڏهن ڪشندي ڪرندو هو ۽ ٿيندي
 مٿي رات، تڏهن ڪشندي ڪشندي اُڪرسان پنهنجي پابل
 آواز سان ڳائيندي مٿي.

هزارا هزار جو سڌو سڌو نالو رانجهو
 هو. جنهن نالو تي رانجهو، نه هڪڙي ڪشني ۽ هڪڙي
 هي ڪشني پات ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي
 سيري. ڪشندي ڪشندي ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي
 دريا جو ڪشندي ڪشندي ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي
 سو خيال ٿيس ته ڪشي آرام ڪريان. پر ان ڏٺائين ته هڪ
 سٺو مڃاڻا آهي، جنهن ڪشندي ڪشندي ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي
 اڳتي وڌي ملاح کي سڏ ڪري ڇڏيائين ته ”ادا، گهڙي
 بل نه موني انهي پيڙ تي آرام ڪري ڏين؟“ ملاح منهن
 ورائي ڏسي ته شاندار، قدار ۽ سٺو جوان هئو آهي.
 سڄي ڪشندي ڪشندي ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي
 ڇڏيائين ته ”ڇاڪر، هي پيڙ تي آرام ڪري ڏي ۽ هي
 ۽ خاص سندس واسطي آهي، لاهار آهيان، مداف ڪجي.“
 اتي وري رانجهو ڪشندي ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي
 ڏيرون ڏي ڪشندي ڪشندي ڪشي! ڪشي! ڪشي! رانجهو ڪشندي

جورئيس جي ڌي و سڀني تي نڪوندي، سو هاڻي ڪٿي
 ڳالهه قبول ڪري. ملاح واپڇاري ڏٺو ته هاڻ هي وقت
 به اهڙو آهي، ۴ مڙس به ڀول آهي، (ٻيو وري لالچ به
 واپڇري آهي) تنهن رانجهو ۽ ڪي موڪل ڏني ته ڀل اچي
 آرام ڪري. رانجهو ڪوئي به آيو. ڏنائين ته واهه
 هي ته هڪ ڏاڙڪو بدو، عورت جي سڀني آهي. ڇا
 منجهس خوشبوءِ! مڙس به هو ٿڪو، تنهن نڪا ڪٿي
 هر نڪا ڪٿي ته، ٽنئون ٿيڙي لپتي پيو. ڳاڙهو وقت
 گذري ويو. واپڇار واپڇري وارو دلبر شدر هو، ۴ اهو پئي
 ڏٺي ڪي سوال ڪيا ئيس ته ”ر منجهه ڇا ڪوڊ ڪوڊ ڪي
 سويل آهي هن جوان ڪي اڏارج، نيتير مير ڪي مر آڻي، ته ته هي
 جو ڇڪ جي ڏي و ته اڏڻ ڏان چر به لهرائي ڇڏيندو.“

جوت مير ڪي اچي خيال ٿئي ته اڄ سويل ئي سڀ ڪريان،
 سا آهي درياهه، ملاح واپڇاري ڄا ته ڏيڙي ڏيڙي واهه
 سا ٿو ٿي ويو ۴ ڏڪڻ لڳو. ڇڏيس مير واپڇيس ته ”ڪر
 خبر، ڪهڙي تو سان وين ڏان آهي؟“ ڏهين واپڇارو ڪنهي
 ڪنهي جوڻ لڳو ته ”اي سا ٿو ٿي ڳڏاهه ڏهين.“ ٽنهنجي
 ڪري به هڪ ڌار ٿي ٿڪيل شخص ڪي ڪٿي آرام ڪري
 جي موڪل ڏني اٿم. ”مير ٻڌي باهه ٿي ويئي، ته هي
 ڪهڙي غصه جي ڳالهه، جو منجهه جي بستري تي هڪ ڌار به
 شخص آرام ڪري ا

جلوهر ڪندي اندر آئي. هر ٻيوس ٿي ٻهي رهي! جهڙي
گرم ٿي آئي، تهڙي نرم ٿي پيئي. اڪيون وڃي سڀجهه
ڪٽينس. ڏسي ته مار، هي ته جوان بيهرواهه ٻا لمر آيو سڀجهه ٿي
ستو پيو آهي. شڪل سندس ڪهڙي آهي :

”ڪالي وال لطيفان والي، اڳيان ٻن مشعلان،
آڱ ڏيان ٽوڪان ڏيون چوڪان، ول ڏل ڪهن ڪمڻان.“
شڪل شادان، ڪارا ڊگها وار، اکيون مشعان جهڙيون،
نڪ ڊگهو آهي جي ٿاڙ، تن هير جي دل گهاٽي وڌي.

رانجهو به پا-و ورايو ڪر موڙ ٽا لڳو. آهستي آهستي
اڪ ڪليس. اڪ پٽي، ڇا ڏسي! هڪ جور جهڙي حسير،
هري روه پيڪر، نازڪ بدن، ڪنول نين صورت
بيندي آهي! پنهني جون اڪيون وڃي هڪ پٽي ۾ ڪنئون!
هت اُنهي عشق جي عجب جون ڪهڙيون ڳالهيون
ڪيون.

هير رانجهو لاهي آئي هڪ پٽي لاءِ هئا. قدرت جي
حساب سان اچي هڪ پٽي ٻي لاهي. رانجهو جي محبت
۾ مست ٿي ويئي. ملاح ڏانءِ عافِي ورتائين ۽ ٻڙ اندام

ڪالي = ڪاري. وال = وار. لطيفان = محبوب.
مشعلان = ڏهاڙيون. ڏيان = جون. چوڪان = ڪپ.
ول ڏل = وري وري.

انجنيائيٽس ۽ عرض ڪيا ٿيس ته ”ادا محبر ڪڏهنڪي هڪين
ڏٺا آهن.“ هاڻا هير رانجهو ڪي چوڻ لڳي: اي منهنجي سيني
جا سردار! هت تون ڪيئن رهي سگهندين: هي ته خبر
ڳجهي ڪين رهي سگهندي. هاڻي ڪو پوءِ پاڇاءِ نه
وري وڃڻون نه.

رانجهو ڇا ڪ

ڪجهه مدت کان پوءِ ست سٽياڻون، جنهن
موجب رانجهو شاهاڻا لٽا لاهي، هير جي آبي جون
مينهنون ۽ گانيون چارڻ لاءِ تيار ٿيو. هتي ڏينهن
اچي چوڪ ڪي سوال ڪيائين ته ”مونڪي گانيون
مينهنون ڏي نه پيو چاربان.“ چوڪ ڳالهه قبول ڪئي.
درٻار جي ڪنهي تي جو جهنگل هو، اُت هي پيو
منهنون چاريندو هو، ۽ هير ساڻس هيٺي ملندي هئي.
ڪجهه ڏينهن گذري ويا. نيٺ سڻ سڻ ۽ ٻڻ ٻڻ لڳي
ته رئيس جي ڌن ۽ هير ميهاروٽ ٿي وڃي ۽ شايد ميهار
جي پيارو ڦٽل آهي. سمجهت اهڙي ڳجهي رهي، جهڙو
خون خستوري ڳجهو رهن، سواها خبر نيٺ چوڪ ڪي
هيٺي. هن کي ڏاڍو خيال ٿيو، سو بڪدم رانجهو ڪي
ڪڍي ڇڏيائين، ۽ هير کي لٽ لست ڇڏيائين. هير
چيس ته ”هي ميهار نه آهي، مگر شهزادو آهي! منهنجي

دل هن جي دام ۾ گرفتار آهي. مونکي تون رالاجهو
سان پرڻائي ڇڏ.

رالاجهو گهوت ۽ ڪيڙو ڪر

ڇوڪرڪ بيوس هو، جو جو ڪيڙو هير جو سون
لنهن ٿي هير جي پانهن گهري. مائٽ جون نه هئي ڪيڙي
-ان نڪاح وجهي، هير چئي نه گهوت ڪريان
نه رالاجهو. اتي سندس سامهڙيون، هن پانيو نه
رالاجهو ڪرڻ چاڪ (نوڪر) آهي، تن جيس نه
لڄ نه ٿي اچيئي، جو هن چاڪ سان اچي دل رکي
اٿيئي؟ تن کي هير چيو:

سانون چاڪ دي چاڪ بيچاق ڪيٽا

ٿيون چاق تڏان جڏان چاڪ ملي. (حمل)

تڏهين سامهڙين جيس نه ”توڪي ائين نه ڪرڻ
ڪهي، مگر قاضي وٽ هلي شريعت موجب ڪيڙي سان
نڪاح وجهي. تڏهين هير جواب ڏنو:

”ٿان ملان مٿون حلال ٿيڻا

سانون خود خدا نڪاح پڙهيا. (حمل)

سانون = اسان کي. چاڪ = نوڪر. چاڪ = ڦٽ.
بيچاق = بيمار. ڪيٽا = ڪيو. چاق = چڱي
پلي. چاڪ = نوڪر، رالاجهو. ٿان = توهين.

هیر ۽ قاضي

اٺي من جي مائٽن کي بلڪل سٺو آيو، ۽ هنکي قاضي وٽ وٺي آيا. قاضي هنکي سڏيائون ته ”تون اهڙو ڪم نه ڪر، ۽ مائٽن جي سمجها کان سواءِ تون اهو رستو نه وٺ.“ هير جواب ڏنس:

”ماڻهو ٻيو ڪنهن جو رڳو ڀيٽي ۾ رهي ٿو، ڪيئن روح راضي دل ڏي قضا دل ۾ ملي جاني، تون ڪيئن جاني قاضي؟“
 ”اي قاضي، اهو ٻيو ڀيٽي ۾ رهي ٿو، مائٽن کان جوڙي ٻي روح کي راضي ڪرڻ ۾، مگر انهي قضا جي خبر دل کي ئي آهي، تون قاضي جا چاٽندڙين آ“
 اچي لڳي قاضي کي ڪاڙڙ، تنهن ڪري ڪيا دفتر ٻاهر، سو اٺي هير کي چوڻ لڳو:

”سڙ ڙي مورڪ هير، تو ڪٿي شريعت جي تفسير ۽ توڙم ڪيو آهي ٻاري، ماڻهي مڃ ڇڏيو ۽ وٽ مدافعي، نه نه ٿينديءَ خوب خوري. تو شريعت جي قاءنن جي انحرافي ڪٿي آهي، ۽ توکي سمجھت سڙا پوڳڻي ٻوڏي.“

هير جواب ڏنس: قاضي صاحب، مون کي نه اکرڻ

ڪنهن = کان، جاني = چاٽي، جا ڏان = چاٽڻ،

قضا = مراد، ڪيا = چا، ٺي = ۽.

جي مڪرن ۽ ورقن جي ولنگڙن جي صفاب ڪل
ڪاٺي. آءُ

”الف الله، تي مير محمد، عين علي ڪر جانار.“

مرشان اٿا چار ڪتابان، پڙهيا مسلمانان

وچ نديان دي زيران زيران، مٿس ڪها حرف سچاڻان.“

اي قاضي، اهي ڪتاب نون کولي مون کي قاعدا

هڏا ٿيند ين، تنهن مان جا ورندي ۽ برابر عرش نان چار ڪتاب

لهي آيا، جي مسلمانن پڙهيا، پر انهن ۾ جي زيرون زيرون

لڳون پيون آهن، سي مون کي ته ڪين ٿيون پڙهڻ اچن.

پر ميان صاحب، مون کي هڪ سوال جو جواب ڏيو:

”ڪي ڪتاب، قاضي کول سٿلا، عشق شرع ڪها لڳي؟“

ڄڻو پلا، ڪتابن مان ڪڍي ڏيکار ۾ ڪهڙو قاعدو

عشق سان ٿو لڳي. اي قاضي، عشق جو قانون ڪهڻو

آهي، هن آدم کان جهڙو آهي. عشق جو آئينو اندر

آهي، جت پيرين جي صورت هتي سگهجي ٿي. اهي

پاڻيان ڪتاب مان ڪاڍي ڪريان!“

اهي قاضي ڪي ڏاڍي گهڻي آهي. مٿس خفي

ٿي پيو ۽ حڪم ڪيائين ته ”ڪڍو ڪاٺي، شريعت

مرشان = عرش مان، اٿا = اٿا. ڪها = ڪهڙا.

شرع = قاعدو.

موجب هئي ڏيو موت جي سزا. پر
”اصل عاشق جو، ڀر نه سانڍڻا ڪر

سؤ سڀيان اڳرو، سندو دوسان ڏم

هي مڏو ۽ چمر، پڪ ڀريان جي نه پڙي. (شاه)

مير نه الهی پریر جي هڪ پيتي هئي، تنهن بلڪل
بي پرواهي جواب ڏنو:

”کاسي ڪڍ نه ڪاٺي، ڏي نه ڌڙڪا،

مٿن ڪسڻ قبول ڪريسان

جي رانجهو مٿن نون سڏ ڪريسي، تر مٿن ڪنڀائي سڏ ڏيسان.“

”کپڙي دي مٿن مڙ نه هوسان، جي وچ دوزخ سڙسان،

منڪر تي نڪير اڳيون، حرف اڀوئي پڙسان،

شاه رانجهو مٿن آڻ ملائو، جو شاه آکيا سو ڪريان،

رخصت رانجهون رار رانجهو دي، وچ جنت دي نه وڙسان.“

گهڻي قاضيءَ هڪي ڌڙڪا ڏنا ۽ مائت مٿي

بيدا، پر ڏاڏون نه هئي سمجهائڻ جي نه آهي، سو هن

ٻارڪ بدن نهار کي ڪڍي ڇڏيائون.

سڌمان ۽ سڀ کان، هڪ ۽ هڪ ڀا واپ جو ڀاڻي،

ڇڪو، ڇڪو، ڪريسان ۽ ڪنديس، منڪر نڪير

پر فرشتا جي موت کان پوءِ روح کي وٺڻ اعدا (مسلمانن

جي عقيدتي موجب)، آيا ۽ چيو، جنت ۽ جهنم

وڙسان ۽ وڃاڻ.

هیر دیوانی،

هيءَ ويڇاري هاڻي ڪاڏي وڃي! منهنجي رانجهو ڪي
 به لوڏي ڪي پوئڻا ٿون. مير سورن جو سندر وڌي نڪتي
 پنهنجي رانجهو ٻڌيان. پر رانجهو ڪٿان اچي! سمجهڻ
 لڳي ته شايد رانجهو جي دل سميت آهي، جو مون کي
 هن حالت ۾ ڇڏي ويو آهي، سو چوڻ لڳي:

”مڪه جو سُهڻا، پيو دل ڏاڏاڍا، ٽپجي بي پرواهي

آه ڪريان ته جڳهه ملي، گڙڪان ڏاڏ نه ٻائي.“

ديواني ٿي رانجهو رانجهو ڪندي ڪاربندي
 رهي. ڪنهن وقت رانجهو جو ڪتو نظر آيس. سرد
 آه پري، تنهن کي چوڻ لڳي:

”سُڙي سَگهه، مٿن سَگهه ٿيڏي،

نون سَگهه ميڏي دلبردي ڏَرڏا.“

اي ڪٿا، مان، تنهنجي به ٻانهي آهيان، جو ته نون
 منهنجي رانجهو جي در جو ئي آهيان، ۽ مون ڪارن وڌيڪ
 سڀا ڳو آهيان، جو روز رانجهو جي مٿان سندس لقمي جو
 پور مليئي ٿو. ٻيئي جي

”اُن لُقيا وڃون مڪه لُقيا ڏيون، اُن لُپوي قوت ڦهردا.“

ڪنهن وقت ڏٺائين ته باز پيو ٿو ننڍڙا ٻئي جهڙي.

ٽپجي = ٽپڻ. ڏاڏ = انصاف. سَگ = ڪتو. ٿيڏي =
 تنهنجي. ميڏي = منهنجي. لُقيا = لقمو، کاڌو.

ٺڏهين جون لڳي ته رانجهو جي باز ۾ آءُ جي طاهر
مجان ته واه واه !

” رانجهن ميڏا هو ۽ ٻاڪري يا شڪر ڪرا،

ٿان مٿن ٽن ٻن طعما ٿيوان

ڪري ڪلا جا لي چاري،

مٿن ڪاوي، ٿان مٿن جيواري،

هل مونکي جهٽي ڪائي چڙي، چو ته انهي مان ئي
مونکي جيا هو ملندو.

روزن جا ڏينهن اچي پورا ٿيا هئا. چند نڪتو
هو. سهڻي هئي هڪ هئي کي مبارڪون ڏنيون. هر مير
ويچاري کي اما مبارڪ ڪهڙي سکر جي اڇو لڳي :
” چند مبارڪ ٿيڻ کون ڪيئي، يار جهان دي رلي،
گهي ڪڙجي ٿرڻ نماڻا، ڏون نيمان دي ڪني.“

جڏها دوست رٿا آهن، تنکي عيد جي مبارڪ
ڪهڙي ڪم جي. اهي ويچارا هن نيشن جا ڪنل
عيد جي خوشي ماڻائڻ به ران گهٽيون ۽ گس رهندا وڃن.
ها اي چندا جي مڪڙو ڪم ڪرين ته بيحد ٿورا

ٻاڪري يا شڪرو = شڪار ڪندڙ بازن جا قسم. طعما =
طعام. ڪري ڪلا جا = جهٽ هڻي. لي چاري = ولي وڃي.
چند مبارڪ = عيد جي مبارڪ. گهي، ڪڙجي =
گهٽي گهٽي. ڏون = هن. نيمان = اڪيرون.

تڏهندڃا. تون جو آسمان مٿي پيو سیر ڪرين، سو توکي
 رانجهو سردر ڏسڻ ۾ ايندو هوندو. هڪ ڪتابت
 لکي ٿي ڏيان، سا وڃي دلبر کي پهچاءُ:
 ”ليڪر ڪتابت ٿيڪون ڏيان، جي دلبر نون پوڄاوين
 جهوپن آڪان ٿيون آڪين، ويندي پل نه لوين،
 گل وچ ڪپڙا، شيرين زباني، دست پيران تي هارين
 نه مٿن سیر صبحي غلام ٿانڌا، دل دي مهر نه لاهين.“
 پرياراء، جڻين جوان ٿي، ٿئين جڏجائن،
 وڄجائن به اتر چنپ ۾. گچي ۾ ڪپڙو پالڻ،
 بولي بولج، هٿ پيرن تي رکڻ، جڏجائن نه هير سر
 سوڌي اوهانجي هانهي آهي، تنهنان دل جي مهر نه
 لاهيو.

وصال

چون ٿا ته ائين ويڄاري هير جهنگ بن ڏوريندي،
 ذڪر ڏسندي، نيت ڪنهن وقت وڃي رانجهو کي ملي.
 ”ڏکڻ پٺيان سکر، گهٽيئي ايندا
 پري چار جدت جو، جاني جي ڏيندا
 وسري سڀ ويندا، وڇوڙا وره جا.“ [گلراج]

ڪتابت = خط. ٿيڪون = توکي. نون = کي.
 جهوپن = جڻين. آڪان = جوان. آڪين = جهوپن.
 گل = گچي. شيرين = ملي. دست = هٿ.

سمجها ٿي

نه سمجھڻ گهرجي نه ڪو شاعر فقط ٻاهرين ڪهاڻي
 شعر ۾ آندي آهي، مگر هن منجهس پنهنجي دل
 جي دانهن ڪٽي آهي. مير آهو چيو آهي، جو دنيا جي
 گالهين کان ڪڪڙي سڄي آرام پائڻ جي ڪوشش
 ڪريو، ۽ پنهنجي سائينءَ کي لهڻ جي آس رکيو.
 ”رائجهو“ آهي ”سائين“ جنهن سان هاڻ هنجي
 محبت ٿئي ٿي، جيتوڻيڪ هو سداڪر جو روپ آهي، ۽
 حسن جو پندار آهي. ”ڪيڙو“ آهي دنيا جو عشق يعني
 لالچون، لوپ، موه، وغيره وغيره. انهي ”ڪيڙي“ کان
 ماڻي ”مير“ جي دل کي نفرت اچي ٿي ۽ هڪ ڀيرو جو
 آندو کي هانوائس، سوڍري ان سان هڻڻ ٿئي چاهي.
 قاضي آهي ”شريعت جو زور“ يعني جذمين عاشق سڄي
 محبت ۾ مڱهن رمي ٿو، تڏهين هنکي ٻاهريان دنيوي
 ڪرم ڪانڊ جا قاعدا نٿا آڻڻ. اڏڻ سڄي عاشقن تي
 هميشه قاضين جي ڪاهه ٿئي ٿي. تواريه اهڙن مثال
 سان ڀريل آهي. بلڪ هزارين مثال آهن، جو انهن
 عاشقن پنهنجا سر ڏنا آهن. نه رڳو ٻاهريون گالهيون عاشق
 کي هلاڪ ڪن ٿيون، پر هن جا رولا ۽ انا ۾ سهڻا پونس
 ٿا، انهي نسبت هن سر ۾ هڪ سٺي سنڌ آهي؛

”عشق ڪنهن تي ٿول ٻرايم: ڪٽڻ، سڙڻ، سُهڻان
 وٺڻ ڪنهن ٻاڏل ٻلي، ڪٽڻ ڪنهن امان.“
 ”وٺڻ“ آهي آزادگي، جنهنڪان ٻاڏل ٻلي ٿو.
 ”ٻاڏل“ ٻاڏو يا ٻاڏو آهي، پر سندس اندر ٻين معنيٰ بدن
 جا حواس به ٿي سگهي ٿي، ڇاڪاڻ ته حواس انسان کي
 ملاڪم ڪن ٿا ۽ سچي آزادگي کان پري ڪن ٿا.
 ”ڪٽڻ“ آهي اندر جو حساب ڪرڻو، يعني سمجهڻ
 گيان پائڻو. مگر ”اما“ انهي ڪٽڻ کان جهلي ٿي.
 ”اما“ هت آهي ”من“، جو اندر ٽڪڙو ڪرڻ نٿو ٿي.
 تن جي حواس ۽ من جي ٻڌڪڻ کان پري ٻاڏي پوءِ
 فقير ٻائي سگهائجي ٿي. تن ۽ من ٻنهي کي ٽڪر ٽڪر
 ڪرڻو آهي، يعني ٻنهي جي علتن کي ٻاڏڻو آهي.
 هت فقير درزين جي هٿن تان اڳڙيون وٺي ٽڪريون
 ٽڪريون ڳنڍي هڪ ڪفني سڀي پائيندا آهن. اُهي
 ليڙون (اڳڙيون) ڇا آهن؟

”تس اي ٽڪرا، من اي ٽڪرا، جئين درزياندا ليڙان،
 اُن ليڙان، چون هڪ ڪفني سڀيان، چيان ڏال فقيران.“
 شاعر ٿو چوي ته اهو عشق جو رستو بلڪل اوکو آهي:

سُهڻان = سُهڻو، چڙيون. وٺڻ = گهمڻ ڦرڻ. چيان =
 وڃان. ٻال = ساڻ.

”سمجھ نه لاءا نينهون، مامي رڻي مٿن سمجھ نه لاءا،

رات انداري، حاڪم ڏاڏا، جهڙو ٿرو سندا مينهن،

جلان نه پيا جي چوڙا، ڏان، نه ٿئي نينهون،

سيني اندر داغ رانجهو ڏا، پياي گڇندا شينهن.

هرير جو رستو ڏکيو آهي. مون سمجهي نينهون نه

لا تو آهي. حاڪم (عشق) ڏاڏو آهي. مينهن (تڪليتون)

ساخت آهن. جي ٿي ملان نه چولو ٿو پيا جي (ساختيون

ٿيون اچن)، جي ٿي ڏان (موتان)، نه هرير جو انڇام

ٿو پيا جي. پر اهي ساختيون ضرور سهڻيون آهن. اهو عشق

جو ڪهنو قاعدو آهي.

”رانجهون مٿي جو لعل بوجڻ، مير مٿي جا لوڻي.“

هت ”لوڻي“ آهي ”تياگر“ جي نشاني. ”لعل بوجڻ“

آهي ”پياجي“ جي نشاني. مير ”لوڻي“ ڏکي آهي، ڇاڪاڻ

نه فقيري ٿي ڪهڙي ۽ اڃا رستي تي آهي. رانجهو ۽ ڪي لعل

بوجڻ آهي، ڇو ته رانجهو بهتل آهي، ۽ هرير جو روپ آهي.

جڏهن مير روئي چيو ”ڪيڙي“ کان جتي، حواسن کي

بد ڪري، شريعت جي ممت کان هري ٿي، من جي رولن

کان پيا جي اصل پنهنجي ”پاڻ“ کي ”ڪاڻي“ سان

ڪهي ٿو، تڏهن هو ”رانجهو ۽“ کي ملي ٿو:

”رانجهو ۽ منهن سڌ ڪريسي، ڏان مٿن ڪنڊيالي

سڌ ڏيسان.“

جلان ۽ ملان. ڏان = ڏران، مولان.

پوءِ هنڪي عشق جي خبر پوي آهي.

شاعر پوءِ اچي چويٿو:

حاکم ٿيوان، حڪم ڇلاوان، عشق اجاري ٻاوان.

سچ ٻڌو هو حڪم حاصل ڪريٿو، ۽ سچي آرام کي

ٻائي ٿو، ۽ سمجهي ٿو ته سڀ مان آئند آهي:

”لڏا ڦلڦ ڦاٽو، اصل ٿي آجائي

کليا طاق تن جا، ڪانهي ڪاڻ ڪائي،

آهي سڀ آتم، هي نام چيز ڪائي،

رڪجه خيال دلهر، هي ڪڙو سدائي،

ڌرو ناه اونده، سڀي آه صفائي،

ڪڙو ناه ڪجهه هي، مڙهي آه منائي.“ گلاج

نوٽ: رانجهو جو نوڪر ٿئي ٿو، تنهنجي معنيٰ

آهي ته سائين يا سائينءَ جا پيارا وقت به وقت انسان ذات

جي ٻلي لاءِ اچي دنيا جي نوڪري ڪن ٿا.

ڇلاوان = ڦلايان. اجاري = اجاره، ڊل.

(۱۲۸)

درستیون

صاحب	طا		
م	۱	۹	۳۸
پڻي چٽياڻيس ۽ چمياڻيس	پڻي چٽيس ۽ چميس	۱۹	۵۰
جن جهلن ۱	جن ۱ر جهلن ۱	۱۷	۵۶
ايءِ ڪامل ڪر نه سندوء	ايءِ ڪامل سندوء	۴	۶۰
گيڙوءِ رتا	گيڙوءِ رتا	۱۹	۶۷
روح	روح	۴	۷۴
ٿڌ داڃي	ٿڌ داڃي ها	۳	۸۰
منڇهڻين	منڇهڻين	۳	۸۲
جانور	جانوري	۸	۹۳
درمند	درمند	۱۲	۹۴
ڏيندو هو	ڏيندو	۱۰	۹۶

Printed by
Awatrai Parsram Gulrajani at the Bharatvasi Press,
Hyderabad Sind
and
Published by Sindhi Sahit Publishing Company
Hyderabad Sind.

نالو : صاحب خان ميراثي
ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراثي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو، تعلقو
رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.

حال ائڊريس : غريب آباد محلہ،
نئون ديرو، تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

ان ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائرسهس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجهارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) ان مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344

3404488 – 0300

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488